

A SZLÁVOK

A SZLÁV NÉPEK ÉS A SZLÁV
KÉRDÉS ISMERTETÉSE

ÍRTA:
BONKÁLÓ SÁNDOR dr.
AZ ATHENAEUM R.-T. KIADÁSA

A szerzőé minden jog

Előszó

Rövid ismertetést nyújtok a szlávokról és a szláv kérdésről.

Földrajzi elhelyezkedésünknel és politikai viszonyainknál fogva állandó érintkezésben vagyunk a szlávssággal, szükséges tehát, hogy megismerkedjünk vele. '

Hazánk népességének csaknem az egyhatoda szlávajkú.

Szlávajkú polgártársaink a mostani nagy mérkőzésben számos szép tanújelét adták hazaszeretetüknek s ezzel bebizonyították, hogy érzik s tudják, miszerint érdekeik a magyarajkú népesség érdekeivel azonosak s jövő boldogulásuk útját csak a közös magyar hazában kereshetik s találhatják meg. Múltjuk, hagyományaik, gazdasági és kulturális érdekeik a magyar medence népéhez fűzik őket. A történet tanítása szerint ugyanis nem a származás s nem a nyelv, hanem a közös védelmi, gazdasági és kulturális érdekek folytán tömörültek a különféle néptörzsek államokba s alakultak ki idővel nemzetekké. Hogy erre rámutassak, minden egyes szláv nép ismertetését múltjának rövid áttekintésével vezetem be. Ezt azért is szükségesnek tartom, mert enélkül nem tudjuk a mai államalakulásokat s nemzetiségeinknek a Magyarbirodalomban történt eltérő (gazdasági és politikai) elhelyezkedését megérteni.

Munkám megírásánál elsősorban a szóban levő szláv

népnek a saját irodalmára és személyes tapasztalataimra támaszkodom. A külföldi szlávokra vonatkozó adatokat saját hazájukban gyűjtöttem, de természetesen az idevágó irodalmat is fölhasználtam.

Teljesen pártatlanul az igazság megírására törekedtem. Hogy törekvésem mennyire sikerült, az arra illetékesek fogják megmondani. Egyet-mást opportunitásból elhallgattam, de a mai viszonyok között nem tehettem másképp.

Végül csak azt jegyzem meg, hogy az itt érintett kérdések közül egy néhány önálló közlemény alakjában részletesebben kifejtve folyóiratokban már előbb is megjelent.

Gyöngyös, 1915. május 31.

Bonkáló Sándor dr.

I. RÉSZ

A SZLÁVOKRÓL S A SZLÁV KÉRDÉSRŐL ÁLTALÁBAN

1. A szláv nyelvcsalád

Szlávoknak nevezzük az orosz, rutén, lengyel, szorb, cseh, tót, szlovén vagy szerb-horvát nyelven beszélő népeket.

A szlávok az indo-európai (indogerraán, árja) nyelvcsaládhoz tartoznak. Az indoeurópai népek közül utolsónak jöttek Európába s már időszámításunknak körülbelül IV. és VI. százada közt helyezkedtek el mai lakóhelyeiken. Eleinte csak passzív szerepet játszottak Európa történetében s ezért igen keveset tudunk régmúltjukról. Igen sokáig élhettek együtt, mielőtt népekre és nyelvekre szakadtak s ezért a szlávok nyelvében sokkal több közös vonást találunk, mint pl. a román vagy germán népekében. Ezzel szemben azonban igen fontos annak a történeti igazságnak a kiemelése, hogy sohasem alkottak szerkesztett egységet, soha sem tartoztak egy közös birodalom keretébe, sőt az együvértartozás és a rokonság érzése sem volt meg köztük, hisz folyton viszálykodtak s veredtek egymással. Sokkal több harcot viseltek a szlávok egymás között és egymás ellen, mint bármely más nyelvcsaládhoz tartozó népek ellen. A bizánci történetírók pl. azt írják a délszlávokról, hogy »ki nem állhatják egymást, nem tudnak egymás mellett megférni s ha időnként ki is békülnek, csakhamar ismét összevesznek, mivel kölcsönösen gyűlölik egymást«. ¹

¹) Perwolf, Slavjane I. 5.

Egységes szlávtság már régesrégén nincsen s ameddig történeti emlékeink visszanyúlnak, nem is volt. A történelmi korszakban nem alkottak a szlávok sem nyelvi, sem kulturális, sem etnográfiai egységet. A fejlődés törvényének megfelelően a szlávtság differenciálódása, nyelvekre és nemzetekre való tagozódása a történelmi korszak folyamán mindig nagyobb és nagyobb mérvet öltött s ez a differenciálódás még ma is tart, mint azt a II. részben az orosz-rutén—fehérorosz vagy a délszláv népekről szóló fejezetekben fogjuk látni, s ennek tulajdonítható, hogy ma a szláv népek és nyelvek számát illetőleg eltérnek a vélemények.

Az első alapigazság, amelyet hangsúlyoznunk kell, az, hogy egységes szlávtság nincs s a történeti időközön belül nem is volt soha, csupán szláv nemzetek és nemzetiségek voltak.

A szlávtság elnevezés csak filológiai fogalom, olyan értelme s jelentése van, mint a germán vagy latin gyűjtőnévnek, amelyen ugyanahhoz a nyelvsaládhoz tartozó, de egymástól teljesen független és sokszor ellentétes kultúrájú és érdekű népeket értünk.

2. A szlávok őshazája

A szláv népek európai őshazáját Közép-Európában kell keresnünk. A történetírók, etnográfusok és filológusok egyetértenek abban, hogy eredetileg a Kárpátok északi lejtőin és az azokon túl fekvő területeken laktak. A szlávtság zöme az Odera és a Dnyepr (Dnepr) folyók között elterülő vidéket szállta meg, egyes törzsei azonban már a népvándorlás zivataros századaiban az Elba, Saal, Duna, Deszna és a Njemen folyókig és északnyugat felé a Balti-tengerig nyomultak előre. A rómaiak, gótok és a hunok idejében vendek, antok és szlávok (slavus, sclavus)

elnevezések alatt ismerték őket (eltekintve az egyes törzsnévektől). Eme elnevezések közül a szláv vált általánossá az összes ebbe a nyelvcsaládba tartozó népek közös megjelölésére, a vendek elnevezést pedig a németek őrizték meg a németajkú lakosság között élő szlávajku népeknek — a csehek és lengyelek kivételével — az elnevezésére (Wende, wendisch, windisch etc.).

3. A szláv elnevezés eredete s jelentése

Igen sokat foglalkoztak a szláv szó eredetének és jelentésének megfejtésével.

a) A legrégebb magyarázat Kollártól, a pánszlávizmus atyjától származik. *Ä s l a v a* (ejtsd szlává) »dicsőség« szóból magyarázza, de ezt az erőszakos szófejtést már az ő korában sem fogadták el, mivel a szláv szó eredeti, legrégebb alakja nem *s l o v j a n i n*, hanem *s l o v é n i n*.

b) A második, szintén régi magyarázat, amelynek a nagyközönség körében még ma is akadnak hívei, Müilenhoftól származik. A *Die deutsche Altertumskunde* II. 106. lapján ezeket mondja: *N j e m e c*, azaz néma, beszélni nem tudónak nevezték eleinte a szlávok az összes idegeneket és külföldieket, hogy megkülönböztessék őket a szlávától, azaz »értelmesen beszélőtől s ez az elnevezés később kizárólag a germánok, illetve németek nevévé vált. Ezt a magyarázatot Schrader is magáévá tette a *Reallexicon der indg. Altertumskunde* 922. 1. és újabban *Niederle. Müilenhof* magyarázata helytelen. .

Igen egyszerű volna a *n é m e c* (ejtsd: nyemec) szót a *n é m o j* (ejtsd: nyemoj)-ból magyarázni, ha igaz volna, amit M. mond, hogy t. i. *n e m e c*-nek neveztek eredetileg a szlávok minden idegent és külföldit, de a történeti igazság az, hogy ők csakis a germán származású népeket illették ezzel a névvel. A *n é m e c* a latin *N e m e t e s*-re vezetendő vissza. Julius Caesár idejében a

Nemetes germán néptörzs a Rajna mentén a mai Speier vidékén élt. Eredetileg a szlávokkal szomszédos kelta néptörzs, amely később elgermánosodott. A szláv-kelta szomszédságot pedig bizonyítják a szláv nyelvekben található kelta eredetű szavak. Az elnevezésnek egyik néptörzsről egy másikra való átvitelére több példát lehet felhozni. A germán valhá-ból származó voloch eredetileg a V o l c a e kelta népnek volt a neve s később a román népeket jelölték vele. H német szó eredete tehát nem a némoj, de a Nemetes-re vezetendő vissza. Az sem igaz, hogy a slovénin a slovo-(szó)-ból származik s »értelmesen beszélőt« jelent. Magábanvéve lehetséges, hogy valamely bennszülött néptörzs saját anyanyelvén magát »értelmesen, érthetően beszélőnek« nevezze. Rz albánok magukat anyanyelvükön skipetár »érthető«-nek nevezik. (Hlb. skipon = lat. excipere.) De a szláv szóval mégis másképpen áll a dolog. A slovénin nem származhat a slovó-ból, mivel az eni-ni a nin suffixum a valamely helyhez való tartozást jelenti. Ezt már Dobrowsk[^] is észrevette, aki egy harmadik elmélettel állott elő.

c) Dobrowsk[#] szerint a slovénin a szlávok eredeti őshazájának a nevéből, a Slow y-tól származik, éppen úgy, mint pl. moravan a Moravatól, poljan (pólyák) a polj-tói stb. Ez a magyarázat azonban egy igen egyszerű oknál fogva tarthatatlan: Slowy nevű földrajzi név nincs és soha sem volt.

d) Igen szellemes és valószínű Baudouin de Courtenay szláv filológus, jelenleg szentpétervári egyetemi tanárnak a magyarázata, amely szó szerinti fordításban így szól: A »szláv« elnevezés eredetileg idegen néptől, jelenesen a régi rómaiaktól ered, akik rabszolgáikat rendszerint azokról a vidékekről kapták, amelyeken az a közös név nélküli nép lakott, amelynek leszármazottai

ma »nyugati szlávok« néven ismeretesek. Az ehhez a néphez tartozó férfiak nevei s l á v-ra, (ejtsd: szláv), a nőké s l á v á-(szlává)-ra végződtek (Bole-sláv, Bogu-sláv, Járo-sláv, Broni-sláv, Stani-sláv). Ezeknek az összetett neveknek első része elkerülte a római fülét, elmosódott emlékezetében s egyszerűen sláv, illetőleg slává lett valamennyi, ebből a népből származó rabszolgának a neve. Ennek a szláv (latin slavus, sclavus) névnek a jelentése idővel átment arra az egész népre, amelytől a rabszolgákat kapták s egyben a nem szabad munkást, a rabszolgát (slavus, sclavus) is jelentette. A rómaiaktól a mai nyugati szlávok őseinek sláv, sláva, slavus nevét más népek, sőt maguk a »szlávok« is átvették. A szláv hangtörvényeknek megfelelően a latin slavus, sclavus rövid α -jából a szlávban o lett. (V. ö. pl. lat. p ä g a n u s, szláv, p o g a n, magy. p o g á n y) - s l o v s ehhez a tőhöz járult azután a valamely helyhez való tartozást jelentő szláv suffixum s így keletkezett a s l o -vénin, slovjanin, Slovenec, Slovak stb. A szláv népek közül az az elnevezés eleinte csakis azokat illette meg, akik közvetlenül érintkeztek a latinokkal s nyugati szomszédaikkal, a többi szlávokhoz, mint az egész nép, illetve nyelvcsalád neve az irodalom és tudomány útján jutott el. Ezeknél tehát irodalmi eredetű elnevezés. Uiabb időkben a latin a kiszorította a szláv o-t s ma az oroszban is a szlávos slovjan helyett a s l a v j á n járatos, ami szintén irodalmi hatásnak az eredménye. Baudouin valószínű magyarázata sem oszlat el minden kétséget s ezért Mikkola új elmélettel állott elő és az ir s l ú a g = »Haufe, Heer« a slou-gos, téglac h »Hausgesinde« (a tego-sloug o-ból) szavakkal veti egybe. (V. ö. D. I. Mikkola, Urslav. Gramm. Heidelberg 1913. 8. 1. és bővebben u. a. Ruskij-Fil. Věstnik 1902. 270. s. k. 1.)

4. A szláv nyelvek és népek kialakulása

Új territoriális elhelyezkedések s egyéb belső és külső okok folytán (politika, vallás, kultúra stb.) a szláv-ság három nagy ágra szakadt, úgy hogy már a történelmi korszak kezdetén a) keleti vagy orosz, b) északnyugati, c) déli szlávokat látunk.

A Dnyeper medencéjében lakó szlávok hatalmas félkörben észak felé a Finn-öböl és a Volga- és Okafolyók felső folyásvidékéig, keleten a Don, délen a Fekete-tenger és a Duna torkolatáig hatoltak előre. Ezek alkotják a keleti vagy orosz ágat, amelyből további fejlődés folyamán a nagyoroszok (muszkák), kisoroszok (rutének) és a fehéroroszok alakultak ki.

R Visztula és Kárpátok között elhelyezkedett szláv-ság egyes részei a népvándorlás utolsó századaiban a mai Németország keleti részén Hamburgig, Hannoverben az Elbán túlig, Közép-Németországban a Saalig terjeszkedtek s több kisebb-nagyobb csoportra oszlottak, u. m. polábok, pomorjánok, kasubok, lengyelek, szorbok, csehok, tótok stb. Ezek a szláv-ság északnyugati ágát alkotják.

A Visztula felső folyása, a Dnyeszter és a Duna középső folyamvidéke közötti területen elhelyezkedett szláv-ság átment a Kárpátokon. Egyik része a Dráva és a Mura között telepedett le, másik része lejjebb húzódott s a Balkán-félszigeten helyezkedett el. Ezek a délszlávok, kikhez a szlovének, szerbek, horvátok és a bolgárok tartoznak.

R mai szlávokat tehát egyrészt földrajzi elhelyezkedésük, másrészt nyelvük alapján 1. keleti vagy orosz (nagyorosz vagy muszka, kisorosz vagy rutén és fehérorosz), 2. északnyugati (lengyel, poláb, szorb, cseh és tót, 3. déli (szlovén, szerb, horvát, bolgár) csoportra szokás osztani.

5. A szláv nyelvek és népek száma

A szláv nyelvek és népek számát illetőleg még nem alakult ki egységes felfogás a tudományban. Egyes szlávisták tájszólásnak tartják valamely szláv népcsoportnak azt a nyelvet, amelyet mások önálló nyelvnek ismernek el. Az orosz imperiálizmus hívei nem ismerik eí a rutén (kisoroszi nyelvet önálló nyelvnek s ezért az azt beszélő népet is az oroszsal egy ethnikumú és nyelvű népnek tartják. A cseh-tót nyelvégység hirdetői k[<]ét—ségbevonják a tót nyelv irodalmi létjogosultságát s a csehet szeretnék tótjainkra ráerőszakolni. Viszont a szerbek és horvátok nyelve teljesen egy és ugyanaz, de a politika, a vallás és kétféle (cyrill- és latinbetűs) írás annyira elválasztja egymástól a szerbeket és horvátokat, hogy itt egy nyelvről, de két népről kell beszélnünk.

Hogy hány szláv nyelvet és népet veszünk fel, attól függ, hogy vájjon történeti, néprajzi, filológiai vagy politikai szempontból vizsgáljuk-e a kérdést.

A kiválóbb szlávistáknál a következő osztályozásokat látjuk:

1. Dobrowsk[^] 1822-ben 9-et vett föl: orosz, illír v. szerb, horvát, szlovén, karintiai, tót, cseh, szorb, lengyel.

2. Safarik 1842-ben 6 nyelvet (13. diai.) orosz, bolgár, illír, lengyel, cseh, szorb.

3. Sreznevskij 1843-ban 9-et: nagyorosz, kisorosz, bolgár, szerb-horvát, szlovén, lengyel, szorb, cseh, tót.

4. Schleicher¹ 1865-ben 8-at: lengyel, szorb, cseh, nagyorosz, kisorosz, szlovén, szerb, bolgár.

5. Miklosich² 1879-ben 9-et: szlovén, bolgár, szerb-

¹⁾ Az első négy adatot Niederle, *Slovanskij Svét* c. munkája után közlöm.

²⁾ Miklosich, *Vergl-Gram. der slavischen Sprachen*. 4 köt. Wien 1876-79.

horvát, kisorosz, cseh, lengyel, alsólauzici szerb, felsőlauzici szerb.

6. Florinskij³ 1907-ben 9-et: orosz, bolgár, szerb-horvát, szlovén, cseh-morva, tót, szorb, lengyel, kasub.

7. Jagić⁴ 1908-ban 9-et: orosz, rutén, bolgár, szerb-horvát, szlovén, cseh, tót, alsó- és felsőlauzici szorb, lengyel.

8. Niederle⁵ 1909-ben 7-et: orosz, lengyel, szorb, cseh, szlovén, szerb-horvát, bolgár.

9. Asbóth⁶ 1911-ben 9-et: orosz, kisorosz, lengyel, szorb, cseh, tót, szlovén, szerb-horvát, bolgár.

Ha tisztán filológiai alagra helyezkedünk, a nyelv-tudomány mai állása szerint a Jagić-Asbóth-féle osztályozást kell elfogadnunk. Mivel azonban általános tájékoztatót akarok nyújtani a szláv népek és a szláv kérdés iránt érdeklődő közönségnek, a tényleges politikai viszonyok figyelembevételével a szerbeket külön választom a horvátoktól, s így nem 9, de 10 szláv népről fogok beszélni. Ismét hangsúlyozom azonban, hogy a szerbek és horvátok nyelve egy és ugyanaz.

6. A régi szlávok története s jellemzése⁷

A szlávokról a IX. század előtti időkből igen kevés följegyzés maradt ránk. Nem akadt egy Tacitus, aki irt volna róluk, mert »nem tudtak úgy imponálni a rómaiaknak, mint a germánok. Csak néhány évszá-

³) Florinskij, Slavjanskoe plemja Kiev 1007.

⁴) V. Jagić, Die Slavischen Sprachen (Die Kultur der Gegenwart, Teil I. Abt. IX. Berlin und Leipzig 1908.

⁵) Niederle, Slovanskij Svět. Prága 1909.

⁶) Egyetemes irodalomtörténet IV. r. Budapest 1911.

⁷) Ennél a pontnál csakis kiváló szláv íróknak a véleményére hivatkozom. (Jagić, Brückner, Platonov, Perwolf, Breékević stb.)

zaddal később, mikor betöréseikkel nyugtalanítani kezdték a kelet-római birodalom határait, emlékezett meg róluk valamivel bővebben a VI. század két közepes történétírója: egy latinul író gót (Jordanes) és egy görög műveltségű bizánci író (Prokopios). A görög-római kultúrvilágnak a tudása a szlávokat illetőleg csupán néhány névnek az ismeretére szorítkozott; semmit sem tudtak életükről, fajiságukról, szervezetüktől. A hosszú hallgatást egyrészt az antik világ látókörétől távol eső földrajzi elhelyezkedésük, másrészt néhány közismert faji jellemvonásuk magyarázza meg; u. m. a nehézkesség, melynek folyományaként önálló cselekvés helyett rendszeren arra vártak, hogy mások hozzák őket mozgásba és a kezdeményező erő hiánya, minek következtében tömegeik sok tettet idegen nevek alatt vittek véghez.« (Jagic i. m. 2. 1.)

Jordanes és Prokopios mint igen nagyszámú, számtalan népet említi, amely gyakran betör és pusztítgatja Bizánc tartományait. Többet nem tudnak róla mondani, aminek a régi szlávok karakterében s viselkedésében rejlik a magyarázata, mint azt legújabbán Breckevic, a kazáni egyetem docense kifejtette. Az említett orosz tudós gondolatmenete a következő:

A szlávok vándorlásaik és a keletrómai birodalom ellen intézett támadásaik közben soha sem tudták, hogy hová mennek és tulajdonképpen mit is akarnak. A germán és latin népek cselekedeteit határozott cél irányította: letelepülésre alkalmas földet, pénzt vagy dicsőséget kerestek, de a szlávok »ugyanazt a vidéket fosztogatták évről-évre s végül oda letelepedtek. Nem követeltek földet, nem kértek adót, nem törekedtek a bennszülöttek leigázására, mert nem vezettek tervszerű hadjáratokat. Nem volt egyetértés a törzsek között, csoportokra, rablóbandákra szakadozva hol itt, hol ott fős-

togettak, minden terv és cél nélkül kóboroltak.« (Breckevic O slavjanach i ich sosédach, Kazán, 1913, 6. 1.)

Nem veszedelmes, de kellemetlen ellenségek voltak. A bizánci krónikások sokat panaszkodnak rájuk. Nem lehetett őket legyőzni, mert kitértek a nyílt ütközet elől s visszavonultak, de ha Bizánc katonasága hazatért, ismét megjelentek s minden szó s beszéd nélkül letelepedtek az elpusztított területen. Bizáncnak számolnia kellett az új helyzettel s volens-nolens túrta a szlávok beözönlését a Balkánra. Nagy tömegeikkel csakhamar elárasztották az egész félszigetet, mint a keleti szlávok, — az oroszok, — a finneklakta vidékeket, de államot alapítani nem tudtak.

Mivel nem jártak el tervszerűen, nem követtek előre kitűzött s jól átgondolt célt, nem voltak képesek saját erejükből államilag berendezkedni.

Az első szláv államok alapítása idegen vezérek nevéhez fűződik.

Hz első szláv államot Szamo frank hadvezér alapította 623 körül. A mai Csehország területén lakó összes szláv törzseket jogara alatt egyesítette, de országa halála után felbomlott. Szamo birodalmának megteremtése után délen alakul egy másik szláv állam, t. i. a bolgár. Ez a finn-török nép meghódította a balkáni szlávokat, de nemsokára elszlávosodott; a csekély számú hódító elmerült a meghódított szláv tengerben. A keleti szlávoknál a norvég (skandináv) fejedelmek vetik meg a mai Oroszország alapjait, de ők is nemsokára beleolvadnak a szlávságba, teljesen eloroszosodnak. A szlávság mind a három ágánál az állami szervezkedés munkáját idegenek végzik, mert maguk a szlávok képtelenek voltak erre. Igaz, jóval később a csehek, lengyelek és szerbek saját erejükből alapítottak államot, de ezek a folytonos belvillongások miatt nem bírták megőrizni önállóságukat. Ezek közül ma már

csak Szerbiának van önálló politikai léte, de a nemzeti dinasztia ott is csak nehezen tud megerősödni. A fölhozott tényekből kétségtelenül kitűnik, hogy a régi szlávok államalapításhoz gyengék voltak, hiányzott náluk a szervező képesség.

Ezt a gyengeséget (vagy mint Jagic i. m. mondja; Mangel an Initiative) az is bizonyítja, hogy jogilag sem tudtak berendezkedni. A germán népek igen korán kezdik jogaikat (Rechte) írásba foglalni s gondoskodnak a vagyon- és személybiztonságról, a régi szlávoknál azonban még nyomait sem találjuk ennek. Ellenségei minden jogszabálynak, a jogok s kötelességek körülírásának; valóságos nihilisták s e tekintetben annyira nemtörődők voltak, hogy még ott sem törekedtek pontosságra, ahol a külső körülmények a jogélet szabályozására kényszerítik őket. Igen érdekes példáját látjuk ennek a Balti-tengerpart szláv-jainál. Történetük a XII. századig homályba van burkolva, de a XII. és XIII. századból sok okirat maradt föl. S íme, a tengerparti szlávok szociális helyzetére vonatkozólag fölmerült az a kérdés, hogy vájjon szabad volt-e a városi és a falusi szláv lakosság, vagy nem. A kutatók többsége (főként németek) meg van róla győződve, hogy az előkelő férfiakon kívül a XII—XIII. században egyetlen egy szabad szláv sem volt köztük. A kutatók másik része azt állítja, hogy a tengerparti szlávok közt nem volt sem rabszolgaság, sem jobbágyság. Legkülönösebb a dologban az, hogy egyik fél sem tudja kétségtelenül bizonyítani álláspontját. A szlávoknál még akkor sem volt szokásos, hogy vagyonukat s személyi jogaikat formális okmányokkal meghatározzák s körülírják, amikor a germán bevándorlóknál látták ezt. Ennek természetes folyománya volt azután, hogy ottani földjeiket később a megerősödött germánok rés nullius-nak tekintették s őket magukat is szolgaságba hajtották. Breckevic szavai szerint:

»Jogélet tekintetében a szlávokat a germán népektől — a régi szlávok többi szomszédainak a jogélete kevésbé ismeretes — a jogviszonyok rendezetlensége, a jogok s kötelességek pontos körülírásának nemtudása vagy nem akarása, minden rendszeresség, következetesség és érdekvédelem hiánya jellemzi« (i. m. 10).

A keleti szlávokról tudjuk, hogy a szó szoros értelmében vett anarchisták voltak. A régi orosz szabadságának minden korlátozását gyűlölte és a legkiválóbb vezetőit is meggyilkolta, ha attól félt, hogy az túlságos hatalomhoz jutva, szabadságát elnyomhatja. (Brückner, *Gesch. der russ. Lit.* 3.). A jogérzés hiánya annyira benne volt az oroszban, hogy csak erőszakkal lehetett a törvény megtartására kényszeríteni. A jogérzés hiányának egyik érdekes példája a régiségből származó ama fölfogás, amellyel még ma is találkozunk — bár ma már nem általános — hogy a hivatalnokot a hivatal után s nem a végzett munkája után illeti meg a fizetése. Az orosz régebben (és magánérinkezésben ma is) a hivatalt kormlétének, azaz »Ernährung« »táplálás«-nak nevezte. Csak azért kapott hivatalt, hogy legyen, ami táplálja, eltartja őt és egyáltalán nem tartja erkölcsi kötelességének a hivatali munka becsületes és lelkiismeretes elvégzését. (V. ö. Hoetsch, *Russland*, Berlin 1913. 35. 1.). Általában a szláv írók azt mondják, hogy a szláv népeket (a bolgár kivételével) szentimentalizmus, az ábrándozásra való hajlam, a közlékenység, orosz értelemben vett nihilizmus (az orosz nicego-nyicsevo) s a gyakorlati (praktikus) érzék hiánya jellemzik. Amennyiben e jellemvonások kisebb-nagyobb mértékben az egyes szláv népeknél föllelhetők, úgy azok részben földrajzi, részben politikai s kulturális viszonyokban lelik magyarázatukat.

7. A szlávok vallása. A pravoszlávia

Igen fontos szerepet játszik a szlávok életében a vallás.

A szláv népeket a vallás két táborra osztja. Az oroszok, az oroszországi rutének, a szerbek és a bolgárok a görög (keleti nem egyesült, orthodox, pravoszláv) egyházhoz, a lengyelek, csehek, tótok, alsó- és felsőlauzici szorbok, szlovének és horvátok a latin (katholikus vagy abból fejlődött protestáns) egyházhoz tartoznak.

Az oroszoknál és a szerbeknél a vallási hovatartozás egyértelmű a faji hovatartozással.

Csak a pravoszláv vallású orosz »igazi orosz« s a pravoszláv valódi szerb, mint azt monarchiánk délszláv lakosságánál is láthatjuk.

Bosznia-Hercegovina lakossága túlnyomó többségében fajilag szerb eredetű, de a török uralom alatt az előkelő és vagyonos szerbek nagy része áttért az iszlám hitre s jóllehet ma is szerbül beszél, megtagadta szerb fajiságát s a török fajhoz számítja magát, a róm. kath. hitvallást követő lakosság pedig horvát. Az oroszoknál és a szerbeknél a nemzeti államvallás, vagyis a pravoszlávia elhagyása rendszerint a nemzettől való elpártolást, a fajiság megtagadását jelenti.

A pravoszláv szó a görög orthodoxos-nak helytelen fordításából keletkezett. Az oroszok a XVII. századig helyesen pravovernyje (igazhitűeknek) nevezték magukat, ekkor azonban az orthodoxos-t betűszerint értelmezve, a doxát szlává (dicsőség) szóval adták vissza s a hivatalos államegyházat pravoszláv egyháznak kezdték nevezni, ami tulajdonképpen igazhírűt s nem igazhitűt jelent. Az oroszoktól azután az elnevezés a szerbekhez s a bolgárokhoz is átment.

A pravoszláv vallást a szlávok a görögöktől vették

át. A keletrómai császárság Rómával való harcaihoz fegyvertársakat keresett s így született meg a IX. század folyamán egy görög államférfiú agyában az a zseniális gondolat, hogy a keleti vallás segítségével elzárják a szlávorságot Rómától s Bizánc érdekkörébe vonják.

A terv keresztülvitelére két szalonikiai testvér: Konstantin (Cyrill) és Method vállalkozott. »Nem szeretetből s nem a szlávok érdekében, hisz ezeket valódi görög létkre mint valami kutyákat megvetették, hanem egyedül Róma iránti gyűlöletből tették a testvérek azt a nyelvjárást, amelyet Szaloniki közvetlen környékéről ismertek, az istentisztelet, az egyház és az írás nyelvéné — egy eddig Európában hallatlan esemény, valóságos da-nauszi ajándék azok részére, akiknek szánták.«¹

A zseniális terv nagyrészt sikerült. A szláv hiúságnak hízelt az, hogy bár nem is nemzeti, de mégis érthető, rokonnyelvű istentisztelethez jutott s a hitvallás lassan ugyan, de annál biztosabban egy áttörhetlen kínai falat vont Európa és a právoszláv vallású szlávok közé.

A XI. században (1054) megtörtént a nagy egyházszakadás s azóta évről-évre megátkozták egymást Róma és Bizánc s a viszály árát az oroszok fizették meg. (Brückner i. m. 7.) A görög papok ugyanis nemcsak a vallást hirdették, de egyúttal a bizánci türelmetlenséget, minden »latinnak« gyűlöletét s megvetését is belenevelték a megtérített orosz népbe.

A középkori bizánci szellemet (Krumbacher s más írók kutatásai alapján) eléggé ismerjük. A betűhöz (s nem az értelemhez) való szolgálai ragaszkodás, türelmetlenség, egyoldalúság és aszketikus világfelfogás jellemzi azt. A görög papság az élet örömeiről való teljes lemondást hirdette s még az ártatlan szórakozásokat sem engedte meg, ami azután álszenteskedésre, a vágyak s érzelmek el-

¹) Brückner, Geschichte der russischen Literatur Leipzig 1907. 5. 1.

palástolására vezetett. A legnagyobb gyűlölettel viseltetett Nyugat és kultúrája iránt, amelyet az »ördög művének« tartott s gondosan elzárta előle híveit. Csak az újkorban jött a pravoszláv oroszág szorosabb érintkezésbe Nyugattal, de az igazi nacionalista orosz ma is megvetéssel néz a »rohadt latin kultúrára« s abban tetszeleg magának, hogy nagy és nemes hivatás vár egyházára s így öreá is: Európa romlott erkölcsének az igaz, vagyis pravoszláv eszmék által való megjavítása.

A bizánci szellemet az oroszokba sikerült a legjobban beleoltani. Csupa formalizmus egész vallási életük. Erkölcsi, dogmatikai stb. kérdések nem érdeklik s nem foglalkoztatják őket. A formák betartására ügyelnek, a külsőségekről vitatkoznak. Vagy, mint a közmondás tartja: az oroszok istentisztelete a harang, imája a hajlongás. Az orosz egyház történetének a tanúsága szerint heves és elkeseredett harcok folytak a szakállviselés körül, azon vitatkoztak a jámbor egyházatyák, hogy két vagy három ujjal vessenek-e keresztet, a templomi körmenetet napkelet vagy napnyugat irányába kell-e indítani, kétszer vagy háromszor kell-e ismételni az alleluját, hány ágú kereszt jön a toronyra, az Uram irgalmazz könyörgést 0 gospodi vagy röviden Ospodi-nak kell-e kiejteni, milyen az angyalok szárnya, hogyan kell megtisztítani a templomot, ha egy kutya vagy pedig egy nem pravoszláv vallású talál oda belépni stb. Elég itt a rászkolra¹ utalnunk.

¹ Rászkol (raskolut: széthasítani) az orosz államegyház szertartásaitól vagy hittételeitől és parancsaitól való elszakadás; rászkolnyik (raskol'nik) aki elszakadt, th. eretnek, schizmatikus. A rászkol a XVII. sz. keletkezett. Nikon moszkvai pátriárcha az egvházi szerkönyvekbe csúszott hibákat 1653 —57. között egy szakbizottság által a görög eredetivel való egybevetés alapján kijavíttatta s az orosz szertartást is a kievi zárdában dívó szertartáshoz alkalmazta. A papság egy része és a moszkvai parasztság ellene szeeült az újításoknak, s 1666-ban Moszkvában tartott gyűlésen a régi könyvekhez és szertartáshoz való ragaszkodást határozta el. A hivatalos államegyház, amely ekkor vette föl a pravoszláv elnevezést, kegyetlenül üldözte a rászkolnyikokat, de a mozgalmat nem tudta teljesen elfojtani. A rászkolnyikok száma még ma is néhány millió.

Mennyi vér ömlött e kérdések miatt, mennyi szenvedést kellett elviselniök a szerencsétlen rászokolnyikoknak, a bizantinizmus mártírjainak.

Igen érdekes volna az orosz pravoszláv vallást és egyháza szervezetét (Golubinszkij és Makarij alapján) behatóbban ismertetni, hisz az egész európai irodalomban alig találunk munkát, mely ezzel foglalkozna, de erre itt terem nin(cs s így csak pár általános megjegyzésre szorítkozom.

A keleti egyház fejlődésében körülbelül a X. században megállót s a régi időkből megalkotott formalizmusában megrekedt. A főszly — mint a X. században — ma is a szertartáson van. Az istentisztelet, a mise, valóságos színjáték, a Julián korabeli színházak maradványa, fülbemászó énekektől kísért szemképráztató látványosság, de a tartalom, a Gospodí pomiluj (Uram irgalmazz) folytonos ismétlése nem elégíti ki a gondolkodó elmét. Az orosz egyház az értelemre nem vet ügyet, nem tanít, megelégszik a szertartások, a külsőségek elvégzésével. A pap nem tanító, csupán csak a szertartások elvégzésére s a szentségek kiszolgáltatására föl jogosított személy s ebben tér el leginkább az orosz pravoszlávia a latin egyháztól s minden más vallástól.

»Minden vallásnak az erkölcsi tartalom kívül az is célja, hogy az emberi társadalmat jogi, gazdasági, egészségügyi stb. vonatkozásaiban szabályozza. Jól megetszik ez Mózes és Mohamed törvényeiben, ahol a hodsza és a rabbi a hívőknek nemcsak liturgizáló papjuk, de egyszersmind jogi, orvosi, gazdasági tanácsadójuk, sőt törvénybírájuk is. Még jobban látszik ez meg a középkori kereszténységnek az egyház és állam viszonyából. A római keresztény egyház idők folyamán olyan szervezeteket hozott létre, amelyek a mai államéleti funk-

ciók szerepét töltötték be. Egyháziak voltak a világi törvények meghozói. Egyházi szerv volt a mai közjegyzőség, az u. n. hiteles helyek, káptalanok alakjában. Az egyház ítélkezett büntetőjogi, örökösödési, vagyoni stb. perekben. Egyházi emberek az iskolatanítók, egyháziak a művészetek pártfogói, de sőt maguk a művészek is, egyháziak a tudomány emberei. Belenyúl tehát az egyház az állami élet és az egyének életének szabályozásába köz- s magánjogi intézkedéseivel úgyszólván minden vonalon. Nagyon természetes már mostan, hogy az egyháznak ennyi irányú gyámkodása igen sok különféle szervet hozott létre, melyek az akkori kultúrának hordozói, fejlesztői voltak.« (Sztripszki-Alexics, Szegedi Gergely énekeskönyve, 23. s. k. 1.)

Hoz az orosz egyház mindezzel nem törődött, nem tanított, nem bíraskodott .s ezért nem voltak s ma sincsenek olyan intézményei s kulturszervei, mint a latinoknak. A püspök még híveinek s papjainak a számát sem tudta, semmi szüksége sem volt rá. A latin püspöknek pontosan meghatározott jogköre volt s ezért, de meg a tized miatt is ismerte egyházmegyéjét, papjait s híveit, számon tartotta jövedelmét. A keleti püspöknek kikerekített egyházmegyéje nem volt s mivel nem szedett tizedet, papjai s hívei iránt sem érdeklődött. Jövedelmét az esetleges birtokon kívül a papoktól szedett fölszentelési-, bérmaolaj-, stb. díjakból s a hívek adományaiból merítette. A keleti egyház szervezeténél fogva nem is kellett, de meg nem is lehetett pontosan meghatározni a püspöki jogkört, mivel a püspök csupán zárdafőnök volt s csak abban különbözött a többi zárdafőnököktől, hogy papszentelési s bérmaolaj szentelési joga volt.

A görög egyházban ugyanis csak szerzetes viselhet magasabb egyházi méltóságot s így püspök is csak

szerzetes lehet. Míg azonban a nyugati egyház számos szerzetesrendet alapított s különböző funkciókat bízott rájuk (tanítás, betegápolás, hittérítés stb.), a keleti egyháznak mai napig csak egy szerzetesrendje van, a IV. században alapított Szent Bazil rend, amely rendelkezése szerint tisztán az aszketizmusra, elmélkedésre és liturgizálásra (szertartások végzésére) rendezkedett be. Természetes, hogy az ilyen püspök nem ismerte s nem is ismeri a tulajdonképpeni életet s rendszerint érzéke sincs híveinek különféle szükségletei iránt. Még a múlt század első tizedeiben is mondhatni, se szeri, se száma nem volt a szerzeteknek. A vagyonosabb istenfélő pravoszláv paraszt kolostort épített magának (egyszerű faház kis kápolnával), odavonult két-három más munkakerülő társával s a hívők ajándékaiból, vagy ráolvasásért, ördögűzésért s egyéb hasonló cselekményekért kapott adományokból élt. Még a múlt század elején is, aki pravoszláv pap akart lenni, megtanulta az olvasást (az írástudásra nem volt szüksége), bevonult olyan zárdába, amelynek főnöke (igumen) püspök volt, azaz papszentelési joga volt s két-háromheti tanulás után bizonyos összegért pappá szentelték. Csupán csak a szertartásokat kellett megtanulnia, hisz másra, mint papnak, nem volt szüksége. Hogy a pap csak a szertartások végzője, ez még ma is annyira benne él a keleti szláv köznépből, hogy a műveletlen tömegeknél ez hat legjobban a pravoszláviára való térítésnél. A galíciai és magyarországi ruténeket is ezzel csábítják az orosz agitátorok. Gyűlöletet oltanak bele művelt, theologiaiilag képzett unitus papja iránt, rámutatnak arra, hogy Jézus és az apostolok a népből származó egyszerű halászok és pásztorok voltak, a néppel együtt s vele egyformán éltek, s hogy ilyennek kell lennie a mai papnak is. S hogy szavaiknak nagyobb nyomatékot adjanak, zárdába

küldenek néhány értelmesebb írni-olvasni tudó parasztot, akiket azután rövid egy vagy két évi tanítás után pappá szentelnek, mint pl. a máramarosi rutén perből (191 $\frac{3}{4}$) ismert Kabalyuk Eleket. A tudatlan és kulturátlan néptömegeknek valóban ínyére van ez s könnyen elpártol a tanult »latin ördögtől.« Az általános műveltséget és a tudást az ilyen papnál a fanatizmus s minden nem prároszlávnak a gyűlölete helyettesíti s a nép főleg azért szereti, mert a szerkönyvek minden betűjét, a már elavult, sokszor érthetetlen »trebniknek« (szertartáskönyv) minden előírását betartja. Megáldja a gazda első méhraját, imát mond az első borjú mellett, megátkozza híve ellenségeit, imádkozik jószágáért, betegségében az evangéliumot csókolgatja vele s szentelt gyertyát tesz a fejére s ha ez sem használt, ördögűzéshez lát, hisz hite szerint a betegséget a gonosz szellem idézi elő, mint azt a trebnikből kiolvashatja.

A keleti egyház reformáción nem ment át soha, a protestantizmus nem érintette. A protestantizmus főleg az anyanyelv jogainak az érvényesítésével hódított; a görög szertartású népeknél azonban nem volt erre szükség, hisz az (eredetileg óbolgár) egyházi nyelvet az orosz is, meg a szerb is úgy ahogy megértette.

Ugyancsak jellemző vonása a keleti egyháznak a decentrálizáció, a nemzetek szerint való tagozódás, míg a latin egyháznak erős központi szervezete van Rómában. A római pápa tényleges feje a latin egyháznak, az ő kezében van koncentrálni minden egyházi hatalom és szigorúan őrökdi is felette, a keleti egyháznak nincs közös feje, a konstantinápolyi pátriarcha a középkorban is csak névleges főpásztor volt, semmi hatalommal sem rendelkezett. A szigorú hierarchiát a görög egyház nem tudta megalkotni s mai szervezetét is kívülről kapta. A keleti egyház mai szervezetét az

államhatalmak hozták létre. Ma már meg van határozva az egyes püspökök jogköre és száma, de ezt az államhatalom tette s ugyancsak az államhatalom írta elő minden országban, ahol pravoszlávok laknak, hogy csak tanult, arra képesített egyéneket szenteljenek papokká. Monarchiánkban pl. az osztrák kormány theologiai fakultást állított fel Czemowitzban a bukovinai és dalmáciai püspökség papjelöltjei számára, a boszniai-hercegovinai szerbeknek Sarajevo mellett 1883-ban theol. lyceumot szervezett, s a kormány hazánkban is minden törvényes eszközzel rajta volt s rajta van, hogy a pravoszláv papokat tanultság és javadalom tekintetében a többi vallásfelekezetek papjaival egyenlő színvonalra emelje, ami már sikerült is.

A Nyugat egyháza tanító egyház, kivált a reformáció óta; Kelet egyháza, nevezetesen az orosz, maradt ami régebben is volt: a formalizmus egyháza, amely öntudatra nem ébreszt, gondolkozásra nem készít, a tömeget a hitélet hijján passzivitásra kényszeríti és állandó kiskorúságban tartja. (Sztripszky-Alexics i. m. 80.) A pravoszláv orosz pap a szó szoros értelmében vett imádságos gép, a szentségek kiszolgáltatója, a szertartások végzője, de egyben türelmetlensége s minden latinnak s idegennek gyűlölete folytán legtöbb esetben népe nemzeti érzésének a legbuzgóbb ápolója. Rendszerint ő csepegteti bele híveibe a más vallásu és fajú népek iránt való gyűlöletet s mivel szűk körre szorított feladata — a szertartások szolgálja elvégzése — nem köti le eléggé idejét s munkaerejét, nem elégti ki ambícióját, hisz nem is érdemes, hogy tovább tanuljon s művelődjék, mivel pályáján karriért nem csinálhat, magasabb méltóságba nem juthat (az a szerzetesek számára van fenntartva), a fölösleges energiát hívei fanatizálására s nemzeti vagy nemzetiségi célok

érdekében való izgatásra fordítja. A pravoszláv papok a sovinizmus szolgálatába szoktak szegődni, ott elégíthetik ki legkevesebb fáradsággal és tudással hiúságukat. Az orosz nacionalizmusnak s a nagyszerb törekvéseknek leglelkesebb apostolai a pravoszláv papok.

Minél erősebb és gazdagabb valamely pravoszláv egyház s minél több papja és szerzetese van, annál nagyobb munkát s gondot ad az államhatalomnak, ha útjaik különválnak s viszont legbuzgóbb támasza, ha egy ösvényen haladnak. A pravoszláv vallás tehát szervezeténél s természeténél fogva igen alkalmas nemzeti vagy nemzetiségi célok támogatására s éppen ezért politikai eszköznek tekintik az orosz imperiálizmus hívei. A trón és az orosz államhoz való hűséget a népben a vallás segítségével ápolják és erősítik. A pravoszlávia az orosz köztudatban egyértelmű az orosz nemzetiséggel. Ezért az orosz következetesen arra törekszik, hogy őt a pravoszlávia hivatott védelmezőjének tekintsék s a maga számára követeli az összes pravoszláv vallású népek felett való protektorátust. Politikai ágensei a vallás leple alatt keresnek utat a politikai befolyásukon kívül eső tömegek szívéhez.

8. A szlávok egyesítésére irányuló törekvések.

A szláv eszme

A szlávok sokszor hangoztatják a szláv szolidaritás, a faji összetartás lehetőségét és szükségességét. Van-e valami alapja az u. n. »szláv eszmének?«

Már előbb említettem, hogy egységes szlávság nincs s a történelmi időkön belül nem is volt, csak szláv nyelvcsaládhoz tartozó nemzetek és nemzetiségek vannak. A szláv nyelvcsalád egyes tagjai közt semmivel sincs szorosabb kapcsolat, mint pl. a latin v. germán

nyelvcsalád tagjai közt; mégis pánlatinizmusról sohasem esik szó, a pángermánizmusról szóló üres jelszót a szlávok találták ki, a pánszlávizmus árnya azonban különböző elnevezések alatt (pánszlávizmus, szlávofilizmus, neoszlávizmus) folyton kísért, jóllehet ennek sincs semmi reális alapja.

Pánszlávizmusnak nevezzük a szláv népeknek orosz fennhatóság alatt való politikai egyesülésre irányuló törekvését. Az eszme a tót Kollár Jánostól indult ki s különösen Csehországban talált nagy visszhangra. A csehek átvitték Oroszországba, ahol igen nagy lelkesedéssel fogadták s tovább ápolták a szlávofilek (Chomjakov, Akszakov stb.) és az orosz diplomácia.

A politikai egyesülést nemsokára elfogadhatatlannak találták az időközben öntudatra ébredt latin vallású szlávok, mire a Kollártól megindított pánszlávizmus minden hitelét elvesztette. Maga az eszme azonban még tovább él Oroszországban szlávofilizmus néven.

A szlávofilizmus eredetileg ideális alapokon nyugvó, filozófiai irányzat volt. Mindennek — ami szláv — a szeretetét s ápolását hirdette s hívei abban tetszelegtek önmaguknak, hogy a pravoszláv szlávokra nagy és nemes feladat vár, t. i. Európa rohadt kultúrájának az egészséges szláv kultúra révén való megújítása. A nyugati pánszlávizmus hatása alatt azonban ez az eredetileg tisztán filozófiai irányzat a »szláv eszme« szolgálatába szegődött s az orosz imperiálizmusnak lett a szócsövévé. A szlávok egyesítését óhajtja olyképen, hogy a többi szláv népek egyszerűen eloroszosodjanak. Jelszava: «Samoderzavija, pravoslavija, narodnost», azaz egyeduralom, pravoszlávia és a nagyorosz faj uralma. Természetesen ebben a formájában csakis az oroszok közt vannak hívei s így elvesztette pánszláv jelentőségét.

A szláv eszme hívei a nyugati pánszlávizmus és az orosz szlávofilizmus bukása után új alapot kerestek a szlávok egyesítésére s ezt az u .n. neoszlávizmusban vélték megtalálni, amely a szlávok kulturális és gazdasági egyesülését kívánja a mai államkeretek között minden egyes szláv nép nemzeti jogainak a teljes tiszteletbentartása mellett. Ez a mozgalom is kudarcra végződött.

9. A szláv eszme keletkezése és fejlődése.

Pánszlávizmus

E néhány bevezető általános észrevétel után ideje lesz, hogy a szláv eszme mibenlétével és jelentőségével részletesen is megismerkedjünk s bebizonyítsuk, hogy a szlávág egyesítése vagy egyesülése teljes lehetetlenség.

Az egyes szláv népek annyira elütnek egymástól, mint akár a latin vagy germán népek és éppen olyan féltékenyen őrizi saját nemzeti karakterét az orosz, a lengyel vagy a bolgár, mint például a francia, az olasz, vagy a spanyol. Sőt a latin vagy a germán népcsalád egyes ágai között még szorosabb a kapcsolat, hisz egy és ugyanazon civilizáció emlőin nevelkedtek, csaknem teljesen egyforma erkölcsi és életfelfogás uralkodik náluk, a szlávok közül azonban a latin vallásúak a nyugati, a pravoszláv vallásúak a keleti (bizánci) kultúra és civilizáció hívei s a középkori bizánci formalizmus béklyóit mai napig sem tudták lerázni s nem tudtak a nyugati civilizációhoz simulni, sőt mi több: ellenséges magatartást tanúsítanak vele szemben s megvetéssel, sajnálkozással nézik le a »rohadt nyugatot.« Hitük s felfogásuk szerint Európában két világ áll szemben egymással: a latin és a pravoszláv vallású oroszok képviselte bizánci-görög, mint azt Lamanskij orosz prof.

és akadémikus a *Dva mira...* (Két világ) c. munkájában kifejti, ők a nyugati civilizációjának a szellőjétől is félnek, azért elzárkóztak előle s azt hiszik, hogy rájuk az a nagy és nemes feladat vár, hogy saját egészséges civilizációjukkal javítsák meg a beteg nyugatit. Nem látják be, hogy éppen ennek a felfogásnak, a nyugattól való elzárkózottságnak az eredménye az orosz nép nagy tömegeinek a kulturális elmaradása. Ha körülnéznék Európában, — nem a legnagyobb örömeikre, — azt fogják tapasztalni, hogy a szláv népek műveltebbjei éppen azok, akik nyugattal érintkezésben voltak s annak a civilizációnak táborában vannak, melyet ők annyira megvetnek és gyűlölnék.

Mégis honnan van, hogy ma is élnek a szlávofil esámlék, ma is akadnak, akik a szláváságról, mint egy ségről beszélnek és kongresszusokat rendeznek, amelyeken szeretetsókot váltanak a »testvérek«?

Két okra mutathatunk itt rá. Az egyik a szlávok ábrándozó, romantikus karaktere, a másik az orosz imperializmus, amely a maga politikája számára akarja fölhasználni a szláv karakter említett gyöngéit.

Amikor a szláv eszme életre kelt, a balkáni szlávok a török elnyomatás alatt szenvedtek. Természetes, hogy az üldözöttek és elnyomottak iránt részvétellel és rokonérzéssel viseltetünk, de itt nem a faj, nemzet, vallás stb. ami részvétünket fölkölti, hanem a szenvedés. Egész Európa osztozkodott a múlt század elején Balkán népeinek fájalmában, de a szlávok fajszeretetre vezették vissza érdeklődésüket, az orosz diplomácia pedig tőkét csinált belőle saját politikája számára, flz orosz nagyon jól tudta, hogy egymaga nem bir a törökkel s hogyha Konstantinápolyi meg akarja szerezni, ehhez a török kiűzésén kívül még a balkáni szlávok segítsége

és beleegyezése is szükséges (nem is említve Európa akaratát). Ágensei bejárták a Balkán szláv népeit és mindenütt azt hirdették, hogy ők olyan szlávok, akár csak az oroszok, hogy érdekeik közösek, hogy nekik — az eltévedt testvéreknek — ismét találkozniok és egyesülők kell a cár fennhatósága alatt. Az agitációnak volt némi eredménye, de nem olyan, amelyet az oroszok vártak tőle. A kis balkáni népek csakhamar átláttak a szitán, s igyekeztek szabadulni a cárizmus ölelő karjaiból. Csak a szerb maradt hű pátronusához.

A délszlávok szenvedésein kívül egy másik, fontosabb ok is közrejátszott az u. n. szláv eszme életre keltésében. Mikor a XVIII. század végén a francia forradalom az ész kultusza s az emberi jogok nevében zászlót bontott, ennek következménye a nemzetek öntudatra ébredése, a nacionalizmus megszületése volt. A szláv népeknél is visszhangra találtak a nacionalizmus eszméi, de náluk mindjárt kezdetben beteges irányba terelődtek, mivel nem nemzeti, de faji alapokra akarták helyezni. Csaknem egy időben lépnek fel Dobrowsky és Palack^a a csehoknél, Kollár a tótoknál, Gáj a horvátoknál, Mickiewicz a lengyeleknél, Chomjákov, Akszákov s mások az oroszoknál s így csaknem egyszerre született meg a nyugati pánszlávizmus s az orosz szlávofilizmus. De igazi pánszláv lélek csakis az eszme megteremtője maga, vagyis Kollár volt. ő nem volt sem cseh, sem tót, sem orosz, ő csakis szláv volt. Felfogását jellemzik következő szavai:

Co si ty? Rus; co ty? Srb; ty? Cech; co ty? Jat Polak jestem.

Ditky moje! Svornost' l Nechte to, mluvete; Slavjan.

Mi vagy te? Orosz; hát te? Szerb; hát te? Cseh; és te? Lengyel vagyok.

Gyermekeim! Egyek legyetek! Hagyjátok azt és mondjátok: szláv!

Kollár nemcsak a nemzetiséggel, de a vallással sem törődött, szerinte még jobb, hogy a szlávoknál a keresztény vallás összes árnyalatai föllelhetők. A többi pánszlávok azonban nem tudtak mindenről lemondani. Mickiewicz pl. a lengyelek uralmától várta a szlávok ügyének jobbrafordulását, az oroszok pedig a pravoszláviában való egyesülésben látják a szlávok menedékét, így tehát a mozgalom már mindjárt keletkezésekor megakadt. A szláv eszme vezérei sem tudtak egységes alapra helyezkedni s így ma már csak az orosz szlavofilizmus tartja magát. A szláv eszme hívei 1848-ban Prágában, majd 1867-ben Moszkvában kongresszusra gyűltek össze, de ezek a kongresszusok negatív eredménnyel végződtek s bebizonyították, hogy sem a pánszlávizmusról, sem pedig az orosz szlavofilizmusról nincs lételem. Bebizonyították, hogy a szentimentális és romantikus hipotéziseknek semmi jelentőségük sincs a gyakorlati életben. A történelmi események bebizonyították, hogy a népek és nemzetek közötti érintkezést és közeledést az érdekek közössége s nem a szobatudósok és költők tetszetős elméletei hozzák létre s erősítik meg. Tehát röviden összefoglalva bátran állíthatjuk, hogy pánszlávizmusról szó sem lehet, mivel gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Hogy a pánszlávizmus testet ölthessen, ahhoz három tényező volna szükséges: 1. az orosz belső viszonyoknak ilyen irányú kialakulása, 2. a többi szláv népeknek saját nemzeti létükről való lemondása s a nemzeti helyett az orosz nyelv és kultúra elsajátítása, 3. Európa hozzájárulása.

Olyan föltételek, amelyek soha, de sohasem teljesíthetnek.

10. Szlávofilizmus. A pánszláv és a szlávofil egyesületek. A szláv eszme bírálata

A szláv eszme második formájában, vagyis mint szlávofilizmus még ma is él, de már csakis Oroszországban s csakis a nacionálisták körében akadnak hívei. A szlávofilizmus tulajdonképpen burkolt politikai irányzat s csupán arra szolgál, hogy a nagy tömegekben hangulatot keltsen az orosz nacionálista politika érdekében. Erről személyes tapasztalataim alapján is meggyőződtem. Több vérbeli orosz szlávofillel volt alkalmam érintkezni s a velök folytatott beszélgetéseim s más úton szerzett tapasztalataim teljesen meggyőztek róla, hogy a szlávofil eszméknek magában Oroszországban sincsenek más, mint a kormányt szolgáló vagy szolgálni óhajtó hívei. A legnagyobb sovinizmus jellemzi őket s ugyanazt a hármas jelszót vallják, amelyet az orosz nacionálisták írtak zászlójukra, t. i. samoderzavie, pravoslávie, národnost' (egyeduralom, pravoszlávia, fajuralom). A szláv eszmét ma már csakis az orosz nacionálista és kormányzó körök ápolják, mivel alkalmas agitációs eszköznek tartják. A pétervári szlávofilek egyik oszlopos tagja: Lavrov egyet, tanár 1914. évi március havában arra az állításomra, hogy a szlávofilizmusnak nincs talaja s csupán néhány ember kedvtelésből foglalkozik vele, a következőket mondotta: Szükségünk van rá. Az orosz paraszt nem ért a politikához s nincs érzéke az állam szükségletei iránt, ön jól tudja, hogy nekünk régi törekvésünk a Boszporusz és a Dardanellák megszerzése. Törekvéseinkben éppen önök (t. i. Ausztria és Magyarország) akadályoznak a legjobban. Az orosz parasztnak hiába magyaráznám, hogy mi a tengerszoros s miért van rá szükségünk, bizony nem lelkesedne érte s nem szívesen ontaná érte véré. Más eszközhöz kell

fordulnunk, ha ellenségeink ellen akarjuk hangolni. Ha azt hallja, hogy néhány millió vele egy hús egy vérből való szláv nyög idegen rabiga alatt s hozzá kiált segítségért, ha azt hallja, hogy vallását üldözik, gúnyolják, s nincs aki védje a mártírokat, megindul szive s ökölbe szorul a keze. Ezért rendezik a galíciai ruténzarándoklatokat, ezért tartanak előadásokat az »oroszok üldözéséről« Ausztriában és Magyarországon s mutogatják képeken... Ezt megéri a mi parasztunk...

Igaza volt a professzor umak. A képek olyan beszédesek, hogy még a követ is megindítanak. Láttam egy párat a szentpétervári Galíciai Orosz Egyesület diszgyűlésén. Az egyik vetített kép pl. azt a jelenetet ábrázolta, amint Iza. máramarosi község határában a csendőrök néhány asszonyt és leányt dermesztő téli hidegben meztelenre vetkőztetve a folyóba kergetnek s azt követelik tőlük, hogy tagadják meg vallásukat. Ehhez hasonló képtelenségekkel s rágalmakkal oltják be az oroszba a németek és magyarok iránt való gyűlöletet. Az orosz nép jobb fiai tiltakoztak ugyan e tendenciózus rágalmak ellen, de a rendőrhatalóság nemcsak tűrte, hanem még elő is segítette az ilyen gyűlések rendezését.

A szláv eszme, az elnyomott szláv testvérek védelmének és felszabadításának a hangoztatása az orosz nacionalisták és imperialisták fogása. A szent Szinódus megengedte (1913. nov.), hogy Oroszország összes templomai-ban gyűjtést rendezzenek az Ausztria-Magyarország területén élő »üldözött és éhező szláv testvérek« javára, de nem engedte meg a gyűjtést az éhező fehéroroszkok (Kovno vidéke) javára, jóllehet ott nap-nap után szedte az éhség áldozatait, úgyszintén nem gyűjtött (sőt egyenesen tiltva volt!) a Fekete-tenger-vidéki károsultak javára sem ... Még a lapoknak sem volt szabad gyűjtést indítaniok... Ezek az esetleges gyűjtések leronthatták volna azt a hatást, amelyet

a galíciai és magyarországi rutének érdekében indított akciótól vártak.

A következőkben röviden meg fogok emlékezni azokról az egyesületekről, amelyek bevallottan vagy burkoltan az u. n. szlávofil eszméket szolgálják.

A szlávofil egyesületek élén a szentpétervári »Slavjanskoe Blagotvoritelnoe Obscestvo« (Szláv Jótékonyági Egyesület) áll. Székhelye Szent-Pétervár. Fiókegyesületei vannak Moszkva, Kiev, Odessza, Varsó s más orosz városokban, azonkívül Belgrádban és Szófiában. Az egyesület a külföldi pravoszláv templomokat, iskolákat, irodalmi és közművelődési egyesületeket segítyezi s ösztöndíjakat ad az Oroszországban tanuló külföldi szlávoknak. Szerkeszti s kiadja a szlávofilek hivatalos közlönyét, a Slavjanskija Izvéstiját. A lap 1913. végéig hetenként, 1914. januártól kezdve azonban már csak kéthetenként jelenik meg. Az egyesület helyisége a külföldről érkező szlávok találkozóhelye. Gondoskodik külföldi szláv vendégek fogadtatásáról, érintkezést tart föl a külföldi szláv egyesületekkel és lapokkal. Felolvasásokat, diszgyűléseket rendez a szlávofil eszmék ismertetése és terjesztése céljából. Lengyel és ukrainista tagjai nincsenek. Könyvkiadással is foglalkozik, bár eddigi tevékenységét a minimálisra redukálta, mivel az 1913. évi jelentés szavai szerint »kiadványaikat senki sem vásárolja«. Bár a nagyközönség egyáltalán nem vesz róla tudomást és alig néhány tagja van, mégis nagyon hangos a működése s orosz szokás szerint mindig az egész orosz nemzet vagy a szlávtság nevében beszél. Ez az egyesület rendezi hetenkint a szláv ebédeket (slavjanska trapéza — szláv asztal), amelyeken átlag 30—ember vesz részt (ezeknek is nagyobb része Szentpétervárott állandóan megtelepedett külföldi szlávokból áll) s amelyeken rendszeren messzemenő politikai határozatokat hoznak, s úgy viselkednek, mintha ők irányítanák a vi-

lág sorát. A pétervári intelligens közönség mosollyal nézi nagyképűsködésüket, de az imperiálista lapok hasábokat szentelnek nekik s határozataikat, mint a közvélemény megnyilvánulását fogadják. Szóval, mai alakjában az egyesület az orosz nacionalista és imperiálista törekvések terjesztésére szolgáló intézmény és főleg arra szolgál, hogy bizalmat szavazzon az orosz kormánynak, s amikor az kívánja, »nyomást gyakoroljon rá«.

b) Szlávofil célokat szolgál az »Obscestvo slávjanskoj Vzájimnosti« című Segítő Egyesület.

c) A nacionalisták szolgálatában álló egyesületek közül a legjhangosabb a »Galicko-Ruskoe Blagotvoritelnoe Obscestvo« (Galíciai-Orosz Jótékony Egyesület). Hivatalosan megállapított célja: a galíciai, bukovinai és magyarországi »oroszkok« kulturális egyesítése a muszka néppel s evégből azok anyagi és erkölcsi támogatása«. Elnöke Bobrinszki gr. Fiókegyesületei vannak Moszkva, Kiev, Odesza, Vilna, Asztrahan, Zsitomir s más orosz városokban. Működését jól ismerjük. Ez az egyesület szervezte azt a xuszofil agitációt, amely a máramarosszigeti és a lembergi útén pereket eredményezett. A vallás és a kultúra ürügye alatt a ruténlakta területeknek Oroszországhoz való csatolása érdekében dolgozik. Galícia Oroszországra nézve politikailag veszélyes, amennyiben ott úgy a lengyelek, mint a rutének teljes kulturális szabadságot élveznek, ápolják saját nemzeti öntudatukat. Az orosz teljesen elnyomja 30 milliónyi ruténjét, tagadja, hogy van rutén nyelv* de természetesen a rutén irodalmi nyelv létezésének fényes bizonyága a Galíciában virágzó rutén irodalom, amely ellen képtelen küzdeni s amit nem tud letagadni.

d) Ide tartozik még az Obscestvo Slavjanskago Naucnago Jedinenija« Szláv Tudományos Egyesülés is, de ez orosz auspiciumok között indult meg. A balkáni szövetségesek 1912—ik diadalútja érlelte meg néhány orosz és

cseh professzor agyában azt a gondolatot, hogy a szláv tudósokat egy társaságba egyesítsék s mint a balkáni szlávok a harcmezőn, úgy ők is a tudományok mezején arassanak diadalokat.

Az egyesületet azon célból alapították, hogy (1. §) a) megismertesse egymással a szláv tudósokat és munkásságukat, b) elősegítse érintkezésüket tudományos és kulturális téren, c) megismertesse a nagyközönséggel a szlávok tudományos, kulturális és művészi életét.

Az egyesület az 1913. év végén adta ki első jelentését Slavjanskij Vopros v jeho sovremennom znacении, (A szláv kérdés mai jelentősége, Szent-Pétervár 1913.) amelynek a 7. lapján szószerint a következőket olvassuk: »Jóllehet igen nagy fontossága van az egyes szláv származású tudósok kutatásainak, jóllehet soraikban olyan nevekkel találkozunk, mint Copernicus, Comenius, Lobacevskij és Mendeleev, mégis nyíltan be kell vallanunk, hogy a kedvezőtlen politikai és társadalmi viszonyok folytán egyetlen egy szláv nép sem nyújtott annyit az emberiség kultúrája számára, mint a germán és a latin népcsalád első három nemzetének bármelyike.«

e) A szlávofil irányzat keltette életre az u. n. Maticákat is. Maticáknak nevezik az Ausztria-Magyarország és Németország területén lakó szláv nemzetiségek olyan egyesületeit, amelyeket az illető nemzetiségek a maguk kulturális és nemzetiségi érdekeinek a védelmére alapítottak. A maticák a nép műveltségi színvonalának az emeléséről, iskolák alapításáról s fenntartásáról, felolvasó estélyek és ismeretterjesztő előadások rendezéséről, de főként a nép nemzetiségi öntudatának a felköltéséről és ébrentartásáról gondoskodnak. Az flusztria-Magyarország területén lakó kisebb szláv nemzetiségek (különösen hazánkban!) a maticák működésének köszönhetik faji öntudatuk felköltését. A legrégebb a szerb

matica, amelyet 1826-ban alapítottak Pesten, de 1864-ben Újvidékre tették át a székhelyét. Időrendben következnek a cseh (1831), s a horvát (1835) maticák. A tót maticát a kormány feloszlatta hazaellenes működése miatt. A maticák mind érintkezésben állanak egymással, úgyszintén különféle szláv egyesületekkel s gondosan kerülnek minden összeköttetést a nem szláv tudományos körökkel.

A szláv eszme, a szlávofil ideák mostani életüket az orosz nacionalizmus támogatásának köszönhetik. A szlávofilizmus az orosz imperiálisztikus törekvések leplezésére szolgáló jelszó, amellyel, sajnos, még mindig sikerül nem orosz szlávot is léprecsalni. A legnagyobb vereséget a második balkán-háborúban szenvedte s reméljük, hogy éppen úgy, mint a pánszlávizmust, ezt sem lehet többé Oroszország határain kívül életre kelteni.

A szlávofilek s általában az erősebb vagy nagyobb szláv népek abban a véleményben vannak, hogy ők a priori meghatározhatják s irányíthatják a gyengébb vagy kisebb szláv népek fejlődésének az irányát. Az orosz egyszerűen letagadja a rutén nyelv és nemzetiség létezését s azt hiszi, hogy sikerül a rutént magába olvasztani, ha a világgal s a ruténséggel elhiteti, hogy ők tulajdonképpen oroszok; a cseh a tótot szeretné elsikkasztani s elcsehesíteni, a szerb a macedóniai bolgárt szembesíteni, a lengyel a ruténeket és a fehéroroszokat iparkodik el-lengyelesíteni, egyszerűen ahol valamelyik szláv népfaj együtt lakik egy gyengébbel, az erősebb a gyengébb faj önálló fejlődési és érvényesülési jogát nem ismeri el, annak a legszentebb nemzeti érzelmeit sem tartja tiszteletben. Az 1867-iki moszkvai szláv kongresszus elnöke nyíltan hirdette, hogy csak négy szláv nyelvnek s irodalomnak van jövője s létjogosultsága, u. m. az oroszoknak, lengyelnek, csehnek és szerbnek s nyomatékosan figyelmeztette a bolgárokat, hogy ne áltassák magukat hiú ábrándokkal s

ne gondoljanak bolgár nemzeti nyelv és irodalom ápolására, hanem írjanak s beszéljenek oroszul. Hz orosz imperialisták ma már ennél is tovább mennek s azt hirdetik, hogy legfeljebb két szláv nyelvnek és nemzetnek lehet jövője: az oroszoknak és a lengyelnek. A többi kisebb szláv népek véleményük szerint előbb-utóbb elvesznek az őket körülvevő nagyobb idegen ethnikumú néptömegekben s azért azt tanácsolják, hogy csatlakozzanak az oroszországhoz, mert ha úgyis pusztulásra vannak kárhozthatva, inkább a rokon orosz, mint az ellenséges germán vagy magyar faj nyelve el őket. A szlávoknak egymás iránt megnyilatkozó türelmetlensége nem új keletű. Folyton viszálykodtak egymással, s mint ma az orosz, úgy beszélt a lengyel is hatalma virágzásakor. íme, mit mondott három évszázaddal ezelőtt Skarga Piotr (1536—1612) tudós lengyel jezsuita. Hz unióról szóló vita hevében szemére vetette a muszka papoknak, hogy olyan nyelven beszélnek és írnak, amelynek nincs, s nem is lehet jövője. »Még nem volt a világon olyan akadémia, amelyen a filozófiát, teológiát, logikát és egyéb tudományokat orosz nyelven adták volna elő; ezzel a nyelvvel senki sem válhat tudóssá. Ennek a nyelvnek nincs grammatikája, retorikája s nem is lehet. íme. honnan származik a ti tudatlanságfok s tévelygéstek.«

A tények rácsáfoltak ezekre a jövőjelésekre; ma van virágzó orosz irodalom, fejlődik s nemzeti érzésben folyton erősödik a bolgár, megindult a rutén, a tótság is emancipálódott a cseh gyámság alól, fiaskóval végződött az illír mozgalom.

Még számos példával lehetne a fölhozottakat megszerezni, de ennyi is elegendő ahhoz, hogy belássuk, hogy a szlávok között nincs meg a naív költői lelkek vagy a számító politikusok hirdette »testvéri szeretet.« Minden erősebb szláv nép csak ürügyül használja a szláv egyesülés jelszavát, hogy annál könnyebben leti-

porhassa a gyengébb testvért s eljárását szépítgesse vele.

11. A neoszlávizmus

A »szláv eszme« újabb kori hívei belátták, hogy a pánszlávizmus és a szlávofilizmus jelszavai már elvesztették minden hitelüket s ezért új alapokat igyekeztek keresni a szláv népek egyesítésére. Az egyesítés lehetőségében ezek sem hisznek ugyan, de mégis alkalmasnak találták a mozgalmat arra, hogy zavarokat, esetleg belső válságokat idézzenek elő Ausztriában és Magyarországon.

Az 1908-iki prágai kongresszuson kibontották a neoszláv zászlót. A neoszlávizmus lényeges haladás a pánszlávizmus és a szlávofilizmushoz képest, mert számol az egyes szlávok nemzeti érzületével. Egy nagy könyvet adtak ki (Slovanstvo, obraz jeho minulosti a pítomnosti, Prága 1912), amely az egész szlávtságot ismerteti, s amelynek bevezetésében a neoszlávizmus atyja — Kramar — a neoszlávizmus ideológiáját, törekvéseit, célját kifejti. Kramar fejtegetéseit a neoszlávizmusról röviden a következőkbe foglalhatjuk össze:

A neoszlávizmus a »szabadság, egyenlőség, testvériség« hármasság jelszavát írta zászlájára. Ezért a háromért kell küzdenie minden egyes szláv népnek. Eddig csak tűrés és szenvedés volt a szláv népek osztályrésze. Idegen fajok kiszorították a saját hazájukból, vagy pedig elnyomva őket, megfosztották nemzetiségüktől, megsemmisítették faji életüket. Egy más nagy európai népcsalád sem vesztett annyi földet s annyi lelket mint éppen a szlávok. S még mindig nincs vége a szenvedéseknek: a szlávok ma is pusztulnak és enyésznek. Pusztítja a testvérharc, a belső ellenségeskedés s az ide-

gen hatalmak kapzsisága. Hogy ezek a szomorú állapotok megszűnjenek, arra törekszik a neoszlávizmus.

A neoszlávizmus azt tanítja, hogy 1. valamennyi szláv nép vér és nyelv szerint rokon ugyan, de azért külön nemzetet alkot s meg is akar annak maradni, ami most. Az orosz orosznak, a cseh csehnek, a lengyel lengyelnek stb. Minden egyes szláv népnek joga s kötelessége, hogy a mai államkereteken belül a saját nyelvét, nemzeti hagyományait, szokásait, erkölceit stb. ápolja s tiszteletben tartsa. 2. A szlávok nem vágyódnak hódításokra, nem akarnak idegen népeket s nemzeteket leigázni s azért az sem engedhető meg, hogy valamely szláv nép egy más, — talán gyengébb — szláv népnek az elnyomatása árán akarjon terjeszkedni.

3. A szláv népek kötelessége leigázott testvéreiknek segítése s fölszabadítása.

A neoszlávizmus azon fáradozik, hogy ezeket a tanokat a szláv népek köztudatába plántálja, mert ha ez sikerül, akkor megvalósul az az álom, amelyet a prágai kongresszuson szöttek: a szlávok kulturális, közgazdasági s kereskedelmi egyesülése. Ennek az egyesülésnek jelenleg a legnagyobb belső ellensége az orosz imperiálizmus s az internacionálizmus. Az első, mert oroszra szeretne tenni minden szláv népet, a második meg, mert megtagad minden fajrokonságot. A neoszlávizmus szerint az orosz népre az a nagy és nemes feladat vár, hogy az egyenrangú és független szláv népeknek vezetője — *primus inter pares* — legyen. Ez az oroszország történeti hivatása. Az orosz államnak tehát az a kötelessége, hogy saját népének jólétét, gazdasági és kulturális haladását munkálja s egyben a többi gyengébb szláv népeknek védője s vezére legyen. Ha felismeri s híven teljesíti ezt a hivatását: vérontás nélkül létrejön a szláv szövetség s kezdetét veszi a szláv

népek új, boldogabb élete. Mert jól értsük meg, — mondja Kramar, — hogy minden szláv nép külön individuum, a szlávok sohasem alkothatnak olyan egységet, mint a németek Németországban s ezért a szlávoknak nem szabad a németet utánoznia, de az egyesülésnek azt a módját kell választania, amelyet a neoszlávizmus hirdet. Mi jó csehek, jó oroszok', jó lengyelek s emellett jó szlávok leszünk. Az orosz hivatalos körök s az orosz nácionálisták (az orosz imperiálizmus hívei) az orosz birodalom erősödését a benne élő idegen és rokon, tehát nem oroszajkú szláv törzseknek beolvasztásával, azaz eloroszosításával akarják elérni, ami azonban csak hiú ábránd, mert a lengyel pl. sohasem lesz orosz, de igenis az oroszok hű s odaadó testvére, vagyis igazi szláv lesz, ha önkormányzati jogot s ezzel kulturális és gazdasági szabadságot nyer. Annak azonban a neoszlávizmus is híve, hogy a szlávok a leg-erősebb nemzetnek, vagyis az oroszok nyelvét legalább annyira elsajátítsák, hogy egymást a kölcsönös érintkezésben megértsék. Nagy nehézségekkel, sok előítélettel s rövidlátással kell a neoszlávizmusnak megküzdenie, de azért mégis bizalommal tekint a jövőbe, célját előbb-utóbb biztosan eléri, mert ereje a szláv népek millióinak szívében él. A szlávok ereje a szláv népek szívében, érzelmi világában rejlik. Az egyik szláv meg-érzi a másik szláv szívének a dobogását. S erre van alapítva a neoszláv mozgalom. A szláv egyesülés szükségességének gondolata átmegy a népek tudatába, így tehát azt csak késleltetni lehet, de megakadályozni nem. Hogy a szláv néptömegeket egymáshoz közelebb hozzuk, a legalkalmasabbnak kínálkozik az u. n. »szokol« egyleteknek (turista, testgyakorló, atletikai körök) szervezése. Ezt igen szereti a köznép. Mikor a cseh szokolisták Varsóban megjelentek, a lengyel és orosz lakosság le-

írhatatlan lelkesedéssel fogadta őket s nemcsak ajkukon hirdették, de szívükben is érezték, hogy egy közös törzsnek hajtásai, hogy testvérek. Ugyanezt tapasztalhattuk a szófiai ünnepek alkalmával. Amerre csak elhaladtak a különböző szláv nemzetek deli csapatai, virágessóval árasztotta el őket a lakosság s valóságos lázbahégyre hirdették s éltették a szláv testvériséget. Aki csak egyszer látott életében szokol ünnepséget, sohasem feledkezik meg szláv voltáról. A jövőben tehát arra kell törekednie a neoszlávizmusnak, hogy a népek szívét nyerje meg eszméi számára.

A neoszlávizmus a szlávok szívéhez igyekszik hozzáférközni, a szláv népek érzelmére hivatkozik, míg a pánszlávizmus az értelemre kívánt hatni. Az érzetemen való hivatkozással azonban a neoszlávizmus még olyan részleges sikert sem tudott elérni, mint amilyennel egy időben a pánszlávizmus és a szlávofilizmus dicsekedhetett. A neoszláv mozgalom mindjárt csirájában megfult. Ellene fordultak az orosz szlávofilek, nem fogadták el a lengyelek, rutének s a nagyszerb álmoktól ittasult szerbeknek sem volt ínyére, hogy a meglevő államkeretek fenntartását hangoztatja. A bolgár-szerb hájoru még a költői lelkeket is kiábrándította az érzelmek erejébe vetett hitből s kénytelenek voltak belátni, hogy nem az érzelmi momentumok irányítják az emberiség sorsát. De meg magában a programban is ellenmondás van. A mai államkeretek integritását hangoztatja s ugyanakkor kötelességévé teszi a szlávoknak, hogy a leigázott testvéreket fölszabadítsák.

A szláv népek az utolsó évtizedekben nem hogy közeledtek volna, de még jobban eltávolodtak egymástól. Az eredetileg orosz kultúrájú bolgár ma már saját nemzeti nyelvét ápolja, a rutén mindjobban távolodik az oroszától, sőt 1905-től kezdve a fehér oroszoknál is nemzetiségi

mozgalmak vehetők észre, a tótság józanabb része teljesen kiábrándult a cseh-tót egységből, a szlovén nem csatlakozott az u. n. illír mozgalomhoz s ma már saját anyanyelvén ír, szóval a szlávok kebelében mindenütt a szétválásnak a jeleit látjuk és az egyesülésre való törekvésnek csak a cseh neoszlávistáknál van még nyoma. Különben is a jelenkor legnagyobb szlávistájának, Jagiének a véleménye szerint a veleszületett széthúzás, az elszakadásra való hajlam »Angeborene Zersplitterungssucht« a szlávok jellemző tulajdonsága.

12. A magyar szent Korona országaiban lakó szlávok száma

a) A Magyarbirodalomban tót, rutén, horvát, szerb és szlovén (vend)ajkú szlávok laknak, de elenyészően csekély számban és különböző vidékeken szétszórva még lengyeleket, cseheket, morva-cseheket, bolgárokat s a szerb-horvát népcsaládhoz tartozó, (de a hivatalos statisztikában külön feltüntetett) sokácokat, bunyevácokat és dalmátákat is találunk. Az 1910. évi népszámlálás eredményét közlő Magyar Statisztikai Közlemények 42. kötete csak a tót, rutén, horvát és szerb anyanyelvűeket mutatja ki külön rovatban, a többi szlávok az egyéb anyanyelvűek között foglalnak helyet. A községek szerinti kimutatásnál álló jegyzetekből azonban nagyjában a többi szlávok számát is meg lehet határozni. A 469.255 egyéb anyanyelvű közül kerekén 280.000 szláv.

A Magyarbirodalom összes népessége 1910. évi dec. hó 31-én 20,886.487 lélek volt, ebből 5,660.190 szláv.

Magyarország összes népessége 1910. évi dec. hó 31-én 18,264.533 lélek volt, ebből 3,300.000 szláv, vagyis a szlávok hazánk népességének kerekén az $\frac{1}{6}$ -át teszik ki.

b. A szilávajku lakosság abszolút számokban és az összes népesség %^o-ában 1910-ben:

Közjogi alkatrész	tól	%	ruthén	%	horvát	%	szerb	%	szlovén (vend)	%	lengyel	%	egyéb szláv	%
Magyarország	1.946.337	10·7	464.270	2·5	194.808	1·1	461.516	2·5	73.000	0·4	40.540	0·2	119.569	
Horvát-Szlavonorsz.	21.613	0·8	8.317	0·3	1.038.354	62·5	644.955	24·6	20.170	1·0	?		26.781	
Magyarbirodalom .	1.967.960	9·4	472.587	2·3	1.833.162	8·8	1.106.471	5·3	93.170	0·6	40.540	0·3	146.290	0·7

vagyis a szilávság az összes népesség 27 %^o-át teszi ki.

A szilávajku lakosság arányszáma a Magyarbirodalomban a magyarajkukkal szemben állandóan kisebbedik, mint azt a következő táblázat mutatja:

	1851	1880	1890	1900	1910
magyarok	36·5	41·2	42·8	45·4	48·1
szerbek } horvátok } } együtt .	16·4	15 0	15·1	14·2	14·1
tótok	13·2	12 0	11 0	10·5	9·4
ruthének	3·4	2·3	2·2	2·2	2·3

A magyarság erősödése és a sztlavajkúak gyöngülése még szembetűnőbb, ha csak Magyarország lakosságát vesszük. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint az összes népesség 54.5% magyar anyanyelvű s csupán 17.9% a sztlavajkúak arányszáma.

13. A sztlavok földrajzi elterjedése és száma

1. Az oroszok (muszkák, nagyoroszok) az Orosz-birodalomban laknak, még pedig az egykori moszkvai fejedelemség területén és Szibériában, ezenkívül kisebb-nagyobb szigeteket alkotnak a birodalom többi részeiben. Oroszország határain kívül kisebb-nagyobb orosz kolóniákkal találkozunk Európa nagyobb városaiban (Páris, London, Berlin), Amerikában és Afrikában. Monarchiánk területén csupán Bukovinában van kis orosz sziget (Klimoutz falu környékén). Kelet-Galicia, Bukovina és hazánk észak-keleti hegyvidékén lakó sztlavajkú lakosság a ruténekhez tartozik s nem az oroszokhoz, mint azt az orosz sztlavofilek s az orosz diplomácia hirdeti. Az összes oroszok száma a fehéroroszokkal ma kerekszámban 83 milliót tesz ki.

2. A rutének (kisoroszok, ukrainaiak) Dél-Oroszországban (Ukrajna), Kelet-Galiciában és hazánk észak-keleti hegyvidékén (Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes) laknak s azonkívül sok rutén van Amerikában. Az összes rutének száma ma megközelíti a 35 milliót.

3. A lengyelek az egykori lengyel királyság területén laknak és pedig Orosz-Lengyelországban, Német-Lengyelországban és Nyugat-Galiciában. Igen sok lengyel sziget van Dél-Oroszországban, Livóniában és Kelet-Ga-

liciában (Lemberg, Stanislau, Kolomea stb.). Számuk kereken 25 millióra tehető.¹

4. A csehek a mai cseh- királyság területén, Morvaországban és Szilézia egyes részein laknak. Számos cseh szigetet találunk Alsó-Ausztriában. Számuk kereken 6.5 millió.

5. A tótok hazánk északi részén laknak. Számuk kereken 2 millió.

6. A szorbok (németül vendek) a Spree folyó legfelsőbb folyásvidékén Bautzentől Cottbusig terjedő részen Alsó- és Felső-Lauzicban laknak. Számuk rohamosan fogy, de még mindig körülbelül 80 ezer felső- és alsólauzici szorb van.

7. A szlovének Krajnában, Karinthiában, Steierben, Görz vidékén, Istria északi részén és hazánkban Vas és Zala megyében laknak, számuk kereken 1.5 millió.

8. A horvátok Horvát-Szlavonországban, Istriában, Dalmáciában, Bosznia és Hercegovinában és Dél-Magyarországon laknak. A közöttük élő pravoszlávok szerb nemzetiségűek. Számuk kereken 3 millió.

9. A szerbekhez a Dél-Magyarországon a Bácskában és Bánátban, Hercegovinában és Dalmáciában lakó pravoszlávok tartoznak, továbbá szerbek vannak még a Balkán északnyugati felében a szerb királyságban, Montenegróban és Macedonia északi részeiben. Az összes szerbek száma a monarchiában és a Balkánon kérek 6.5 millió.

10. A bolgárok a bolgár királyságban, Dobrudsában és Macedóniában laknak. Számuk kereken 5 millió. Vagyis az összes szlávok száma jelenleg kereken 168 millióra tehető:

¹) A lengyel statisztikusok adatai szerint. Az oroszok a lengyel-zsidókat külön nemzetiségnek veszik. A zsidók leszámítása után csak kb. 20 millió lengyel marad.

oroszkok	83.000,000
ruthének	35.000,000
lengyelek	25.000,000
csehek	6.500,000
tótok	2.000,000
szorbok	80,000
szlovének	1.500,000
horvátok	3.000,000
szerbek	6.500,000
bolgárok	6.000,000
	<hr/>
	168.580,000

Ebből 150 millió él Európában, és csak 17.5 millió a többi világrészekben (főként Ázsiában). A szlávok száma tehát igen nagy, de mint már többször hangsúlyoztuk, nem képeznek és nem képezhetnek egységet. Ennek a politikai, gazdasági és kulturális okoktól eltekintve, legnagyobb akadály a nyelv. A szlávoknak nincs közös nyelvük, nem értik meg egymás beszédét s nemzetközi érintkezésben rendszerint a németet használják. A szláv kongresszusokon állandóan a germán veszedelemről szónokolnak, a szlávok tömörülését a németek ellen való védekezés ürügye alatt óhajtják a pánszlávok, szlávofilek és neoszlávok nyélbeütni s — risum teneatis amici — mégis ha azt akarták, hogy kölcsönösen megértsék egymást, németül beszéltek. Most mindinkább kifejezésre jut az az óhaj, hogy a szlávok tanulják meg a legnagyobb szláv népnek, az oroszoknak a nyelvét s ezzel szorítsák ki érintkezésükből a németet, de hogy lesz-e ebből valami, a jövő fogja megmutatni!

IRODALOM

I. A szlávok múltjával a következő munkák foglalkoznak:

- X. K. Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstämme. München 1837. Ez még mai napig egyike a legjobb tájékoztató munkáknak.
2. K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, Berlin I—III., 1870-98.
3. Krek, Einleitung in die slawische Literaturgeschichte, 2. kiadás, Graz 1887.
4. T. Maretić, Slaveni v daunim. Zagreb 1889.
5. Hilferding, Drevnéjsij period istorii slavjan. (Véstonik Europy 1868.)
6. Ed. Boguslawski, Historya Slowian. Krakow-Warszawa, I. 1888, II. 1899.
7. Pogodin, Jz istorii slavjanskich peredvizenij, St-Peterburg 1901.

Jelenleg a legjobb munka, amely az összes szláv régiségeket felöleli, Niederlétől van, de még nincs befejezve. Címe: Niederle, Slowanské Starozitnosté, Praha 1-1. 1902., 1-2. 1904., II-1. 1906., II-2. 1910., III-1. 1912.

II. Általános tájékoztató munkák az összes szlávokról:

1. Florinskij, Slavjanskoe Plemja, Kiev 1907
2. Niederle, Slovansky Svét, V Praze 1909. (Ugyanaz megjelent oroszul is a szentpétervári Akadémia Enciklopédia slavjanskoj filologii c. vállalatában.)
3. Slovanstvo, obraz jeho minulosti a prítomnosti, V Praze 1912. Általános tájékoztatást nyújt a szlávok mai poli-

tikai és kulturális viszonyairól. A munkát az 1908. évi prágai szláv kongressus emlékére adták ki. Tele van a magyarok és németek elleni gyűlölettel s ezért adatai és közleményei csak kellő kritikával használhatók.

4. Igen jó, de rövid Jagicnak a munkája: Die slawischen Sprachen (Hinneberg: die Kultur der Gegenwart, Teil I. Abt. IX. Berlin und Leipzig 1908.)
5. A szláv népek irodalmának az ismertetése magyar nyelven megjelent az Egyetemes Irodalomtörténet IV. kötetében (Budapest 1911); német nyelven legjobbak (különösen művelődéstörténeti szempontból) a Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen c. vállalatban megjelent idevágó kötetek.

II. RÉSZ

AZ EGYES SZLÁV NÉPEK

A) Keleti szlávok

I. Oroszok (muszkák)

»Zemlja nasa velika i oblina, a narjada v nej nét; da pridete knjazit i volodéti nami« azaz: földünk nagy és gazdag, de nincs rajta rend; jertek uralkodjatok fölöttünk és kormányozzatok minket. A kievi krónikás tanúsága szerint ezekkel a szavakkal hívták meg magukhoz a keleti szlávok a varjág-normán fejedelmeket. S ha nem is fogadjuk el szószerint Nesztor följegyzését, mégis be kell látnunk, hogy jól ismerte s helyesen jellemezte a régi orosz állapotokat.

Körülbelül a IX. század első negyedében be volt már fejezve az orosz történelem egyik legnevezetesebb eseménye: a mai európai Oroszország első kolonizálása. A végtelen rónák s a bővizű folyók sokasága eleve megszabták a kolonizáció irányát s módját. Amikor az oroszország a történelem korszakába lép, nagy tömegei már kiléptek a Dnyepr medencéjéből, tovább terjeszkedtek észak, északkelet és északnyugat felé s 12 egymástól teljesen független néptörzsre oszlottak. A XII. századból származó kievi krónika szerint ezek a következők: a slovének az Hymen tó vidékén, krivicék a Dnyepr, Dvina és Volga felső folyásvidékén, dregovicék a Prjipet és a Nyugati-Dvina között, drevl-

jánok a dregovicektől délnyugatra, p o i j á η o k, a Teterev folyótól Kievig, amely később centrumukká lesz, dulebokés buzanok (volynjanok) a Bug mentén, tivercek és ulicok a Dnyeszter és a Bug, radimicek a Szozs, v j a t i c o k az Oka és végül a séverjánok a Deszna, Szejm és a Szula folyók mentén. Jóllehet ezek a törzsek örökös harcban állottak! egymással, erkölcsökben és szokásokban különböztek s önmagukban zárt népegységet alkottak, mégis már a krónikás korában valamennyinek a germán r u s j (ruszj) volt a közös gyűjtőneve.

Honnan kapták ezt a nevet, s mit jelent?

Nesztor krónikájában a 862. év alatt említi, hogy a novgorodi szlávok megünvén a sok belháborút. »a tengeren túlra, a varjágokhoz mentek, a rusj-hoz« s a fent idézett szavakkal meghívták őket a fejedelmi Székbe.

A krónikás szavai sokféle magyarázatra szolgáltatottak alkalmat, míg végre sikerült a varjág-rus kérdést megoldani. A varjág (régii orosz v a r a g, ejtsd vareng) görög βαραγγοι azonos a skandináv waeringerrel, vagyis ez a normanoknak a görög-szláv neve. Vasilevskij¹ orosz tudós kutatásai kétségtelenül bebizonyították, hogy Norvégiának a régi oroszban Varangia volt a neve. Ennek fölemlítése azért fontos, mert számos orosz történetíró (pl. Solovjev is!) nemzeti hiúságból azt állítja, hogy a varjág nem idegen népnek a neve, hanem így hitták a régi oroszok a kóborló zsoldos csapatokat s így az első orosz fejedelemségek megalapítói nem a germán-normanok, hanem maguk a szlávok voltak. Sokkal nehezebb a rusj (ruszj) szó eredetének és jelentésének a megfejtése. Mellőzöm a kérdés részletes tárgyalását (a szakember a kérdés történetét úgyis meg-

¹) Sovéty i otvéty Vizantijskago bojarina XI. veka.

találja Thomsonnak a Nacalo russkago gosudarstva 1891. c. művében)² s csupán a vita eredményének a közlésére szorítkozom, achmatov szerint Rusj a normánoknak, a skandinávoknak a neve; rusj-nak hívták azokat a varjágokat, akik elsőknek hagyták el hazájukat és sokkal korábban telepedtek meg Dél-Oroszországban, mintsem a többi varjágok — akár meghívásra, akár önkényt — a kevésbé csábító és mocsaras szláv északon. Az oroszok történetének mai legkiválóbb orosz ismerője, Platonov ezt a gondolatot tovább fűzve azt mondja, hogy régen a rusj nem volt egy külön varjág törzsnek a neve, hisz ilyen törzs nem volt soha, hanem így hívták minden rendű és rangú varjág katonát. Amint a régi oroszok sum i-nak nevezték azokat a finneket, akik önmagukat saját anyanyelvükön s u o m i knak hívták, úgy rusj volt náluk azoknak a varjág-skandinávoknak a neve, akiket a finnek saját nyelvükön r u o t s i knak neveztek. Ezt a nevet a régi oroszok fölváltva használták a varjág névvel, ezért használja fölváltva a krónikás is. A rusj elnevezést később általánosították s rusjoknak hívták azokat az oroszokat is, akik a varjágokkal együtt katonáskodtak. Hogy ez a vélemény mennyire helytálló, az orosz államalapító varjágfejedelmek neveiből is kitűnik: Rurik — Hrurik; Aszkold — Hös-kuldr; Truvor — Torward; Igor — Ingwar; Oleg, Olga — Helgi, Helga; Rogvolod — Rangwald stb.

Tény tehát, hogy varjágok (vagyis germánok) alapították az első keleti szláv fejedelemségeket s a kievi fejedelemséget is, amelynek Kievskaja Rusj volt a neve. A rusj tehát eredetileg politikai hovatartozást jelentett, mint máma pl. az osztrák név egyformán jelenti a németet, a galíciai lengyelt, csehet, szlovént s csak később fűző-

²) Ctenii Moskovskago Obäüestva Istorii i DrevnoMej, 1891. kn. I.

dött hozzá az etnográfiai értelem, amikor t. i. a kievi fejedelemség Vladimir alatt az északi szláv törzsekre és fejedelemségekre is kiterjesztette hatalmát. Ettől az időtől kezdve a rusj (magyarul orosz) a keleti szlávok gyűjtőnévévé vált.

Az első kolonizáció befejezése után a keleti szlávok belső életében is nagy változás áll be: lassankint fölbomlik a törzsi szervezet s az előbbi 12 Önálló néptörzs a politikai hovátartozás szerint nagyobb egységekbe kezd tömörülni s az egyes törzsek egyesüléséből s a bennszülött más ethnikumu népek beolvasztásából három nagyobb népegység, három orosz nemzetiség alakul ki és pedig 1. a csudfinn-szláv ethnikumu nagyorosz, 2. a viszonylag legtisztább szláv ethnikumu rutén kisorosz és 3. a fehérorosz.

Mint említettük, a keleti vagyis orosz szlávoknál az állami szervezkedés a varjágoktól indult ki. Varjágok állottak a novgorodi, izborszki, bjeloozerói és más fejedelemségek élén s ugyancsak a varjág Igor (Rurik utóda) alapítja a Kievskaja Rusjt, a kievi fejedelemséget. Ez az első nagy orosz állam eredetileg a mai oroszországi rutén nyelvterületet foglalta magában, vagyis annak lakói rutének voltak. Sreznevskij, Lavrovskij, Pogodin és Sobolevskij azt állították, hogy a rutének csak a tatárjárás utáni időkben költöztek oda a Kárpátokhoz közelebb eső vidékekről s hogy a kievi fejedelemség eredetileg orosz (t. i. nagyorosz) volt, erre azonban fényesen rációfoltak Hntonovics, Hrusevskij, Jablonovskij, Jagié, Sachmatov, Krymskij, Kolessa s más tudósok úgy, hogy ma már senki sem kételkedhet többé a kievi fejedelemség eredeti rutén voltában. Ez a rutén nemzet a krónikás által említett azon törzsek egyesüléséből alakult ki, amelyek az első kolonizációkor, a San, Prjipet és a Dnyeszter között helyezkedtek el (p o l j á n o k, d u l e b o k, b u z a n o k, d r e -

vljánok, tivercek, ulicok és talán a s é v e r j a n o k). Kiev kedvező földrajzi helyzeténél fogva csakhamar a szellemi és gazdasági élet központjává fejlődik. Kievet ma az »orosz városok anyjának« nevezik, amely nevet állítólag Oleg adta neki. S miért? A kievi fejedelmek terményadót szedtek alattvalóiktól, ezt összegyűjtötték Kiev alatt s azután leszállították a Dnyepren a görögökhöz s ott eladták. A fejedelmek példáját követték a kereskedők s így Kiev csakhamar az orosz fejedelemségek gazdasági központjává — a városok anyjává — lett. Mikor a X. században az »oroszok« megkeresztelkedtek, itt állították fel a pátriárcha székhelyét s Kiev most már az oroszország gazdasági, politikai s kulturális központja volt. Leghatalmasabb volt Bölcs Jaroslav (1019—1054) alatt, aki az összes keleti szlávokat egyesítette a Kievsk/a Rusj-ban s így a rusj elnevezés az összes keleti szlávokra kiterjedt. Ez a politikai egység igen rövid életű volt. Jaroszlav halála után a birodalom részfejedelemségekre szakadt s a fejedelemségek örökös harcban állottak egymással s kölcsönösen pusztították egymás birtokait. Kievet a XII. században elpusztították a tatárok s ezzel ez a fejedelemség végleg megszűnt. Két új politikai centrum keletkezik: délnyugaton Halics (a mai Galíciában) és északkeleten Vladimir a Klazma mellett. Vladimírból Dániel fejedelem Moszkvába teszi át székhelyét. Ide menekülnek Kievből a papok a patriarchával. Ennek a moszkvai fejedelemségnek a kialakulása a második kolonizációnak az eredménye. Hz első kolonizációkor északon és északnyugaton letelepedett törzsek lefelé húzódtak, hogy barátságosabb klímájú földet keressenek, de ugyanakkor a vjaticoknak nevezett déli törzsek a pecenegek és palócok elől menekülve, északnyugat felé vonultak. Moszkva vidékén találkoztak s letelepedtek. A közös vallás és a tatárjárás borzalmi kibékítették az eddig ellenséges törzseket.

Moszkva kedvező helyzeténél fogva (az északi és déli törzsek határán, a délnyugatról Vladimírba vezető útvonalon feküdt) csakhamar új politikai és kulturális életnek a központjává lesz. Itt a szláv törzsek egyesüléséből s a bennszülött csud és finn népek beolvasztásából kialakul egy új nagyobb nemzet: a nagyorosz vagyis helyesebben a muszka. A mai Orosz birodalomnak a bölcsője tehát nem Kiev, hanem Moszkva s az államalapító s mai napig is államfenntartó nép a muszka-orosz.

Mialatt északon lassan megalakult s észrevétlenül tovább fejlődött a moszkvai fejedelemség (Európában csak a XVI. században szereztek róla biztos tudomást Herberstein báró könyveiből), a déli centrum, Halics szintén erősödött s a XIII. században jelentős szerepet kezdett játszani Európa történetében, önállóságát azonban nem sokáig tudta megőrizni. A halicsi fejedelmi család (Romanovicsok) kihalta (1340) után a halicsi trón a litván fejedelemre szállt át; a litván-lengyel unió után (1385) pedig Lengyelország kapta. A ruténelakta földek tehát lengyel uralom alá jutnak s ezzel kezdetét veszi a rutén nép szenvedése. A lengyel nerriességnek és a főnemességnek (królewieta ejtsd krulevjenta = kis királyok) önkényeskedése és zsarnokoskodása fölidézik a kozákháborúkat. Az egész ruténség elemi erővel kel föl Chmelnycyk Bohdán alatt a lengyel elnyomás ellen, hogy politikai önállóságát kivívja, de a fölkelést vérbefojtják. Ezek a fölkelések kapóra jöttek az időközben megerősödött moszkvai fejedelemségnek. Moszkva a XV. században teljesen lerázta a tatárigát s most hódító politikához látott. Miután megtörte a tíz független orosz fejedelemség, a bojárok és a városok hatalmát, 1552—54 között leigázta a volgai kánokat s ezzel megnyitotta az utat Szibéria felé. Iván moszkvai fejedelem a bizánci birodalom összeomlása után 1472-ben nőül vette az utolsó gőtög császár unokahúgát s ezzel a Bizánci császárság

örökösének tekintette magát. Ettől az időtől kezdődik az orosz cárok vágyakozása Konstantinápolyra, a Keletrómai birodalom fővárosára.

A XVII. század folyamán megindul Oroszország nagymértékű terjeszkedése. Heves harcok után elvette Lengyelországtól 1667-ben a ruténlakta földeket (Ukrajna-Kisoroszország), miután előbb a ruténeknek teljes autonómiát adott, amelyet azonban rövidesen megsemmisített. A XVIII. század elején elérte a Balti-tengert s a svédektől elvette a keleti partot (a német rend tartományait). Szent-Péter vár alapítása (1703) új perspektívát nyújtott a nagy rátörő országnak. Nagy Péter cár felismeri a tenger jelentőségét s most dél felé igyekszik, hogy a Földközi tengerhez kijusson s megvalósítsa Iván tervét: Konstantinápoly elfoglalását s ezzel a Boszporus és a Dardanellák megszerzését. 1774-ben a törökök elveszítik a tatárok fölötti fennhatóságukat s a muszák a Fekete-tengerig s a Kaukázusig hatolnak előre. Lengyelország felosztása után délnyugat felé terjeszti ki hatalmát s közvetlen szomszédságába jut Németországnak s Ausztriának. 1809-ben megkapja Svédországtól Finlandot. A XIX. században megkapja Beszarábiát s ezzel a Duna felső torkolatát, továbbá a Kaukázust, Örményország északi részét, egész Szibériát és Turkesztánt. Ezt a hódítást mindenütt nyomon követi a kolonizáció; az újonnan meghódított területek gazdaságilag fontosabb helyiségeire muszka telepeket küld, hogy ezek segítségével szorosabban a birodalomhoz fűzze azokat s előkészítse azok eloroszosítását.

Oroszországnak ez az óriási expánziója szinte borzalmas, — de a földrajzi viszonyokban találja meg magyarázatát. A muszka korán felismerte a tenger fontosságát s minden irányban fagymentes kikötő felé igyekezett, nehogy mint zárt kontinentális állam minden jelentőségét s fejlődésének a lehetőségét elveszítse. Céljai elérésére

igénybe vesz minden eszközt, brutális erőszakot, szláv testvériségre való hivatkozást, a vallás szentségét, hogy mint a bizánci császárság és a pravoszlávia védője követelje magának Konstantinápolyt, a görög vallás Rómáját.

Finland (Finország), a Balti tengerpart, Livonia, a Lengyel királyság, Ukrajna, a Krim, a Kaukázus, Szibéria és a Középázsiai birtokok nem olvadnak szerves egységgé az ország szívével, csupán csak az erős politikai és katonai hatalom tartja össze azokat s be kell ismernünk, hogy csodás államfenntartó erő van abban, aki olyan elmentéses érdekű tartományokat, mint pl. Finland és Turkesztán egy egységes szervezetbe képes illeszteni. Oroszország hatalma tehát a leigázott népek fölött való uralomban rejlik, de ha egyszer a központi hatalom gyengének mutatkozna — az egész nagy birodalomból csak a XVI. századbeli Muszkaország maradna meg.

Az oroszok földrajzi elterjedése és száma a. Oroszország államfenntartó népe, a muszka, az egykori moszkvai fejedelemség területén él és pedig a következő kormányzóságokban: Moszkva, Tver, Pszkov, Novgorod, Jarosláv, Kosztroma, Vladimir, Rjazan, Tula, Kaluga, Olonecz, flrchangelszk, Vologda, Vjátka, Nizsnij-Novgorod, Tambov, Voronezs,¹ Kurszk, Orel (ejtsd arjól), Szmolenszk, St.-Petersburg. Ezenkívül muszka Szibériának az egész szlávajkú lakossága és kisebb-nagyobb muszka szigeteket találunk az Orosz-Birodalom minden részében.

Jól átgondolt és céltudatos politikának a következő eredménye, hogy muszkákat látunk minden gazdasági és kereskedelmi centrumban. A főbb kereskedelmi vonalak, vasutak, folyók mentén muszka kolóniákkal, mint a gazdasági és kereskedelmi élet központjaival találkozunk. A Volga torkolata (Asztrachany) orosz, jöllehet a folyó déli folyásvidékén néhány kilométerre jobbra és balra idegen népek (kírgizek, kalmükök stb.) laknak, a rutén városok keres-

kedői, tisztviselői muszkák. Ezekben a muszka oázisokban fut össze a gazdasági, szellemi és politikai élet minden szála, aminek az a következménye, hogy ezek a centrumok oroszosodnak. Az ilyen központok nagy jelentőségét könnyű belátni. Hazánkban a kulturális és gazdasági élet hatása folytán az idegenajkú városok és nagyobb községek magyarosodnak, helyesen szólva civilizálódnak, mert érzik a nagy, művelt centrumokkal, első sorban az ország fővárosával való érintkezés és összeköttetés szükségét. Dél-Oroszország (Ukrajna) és Kelet-Galicia számos városában (pl. Lemberg, Stanislaw, Kolomea etc.) lengyelül beszél a lakosság, jóllehet a falusi nép csakis ruténül tud. Ezek a területek több századon át Lengyelországhoz tartoztak s a kultúra és kereskedelem hatása alatt a városi, eredetileg ruténajkú, lakosság ellengyelesedett. A muszka szigetek felsorolásától, valamint a muszka nyelvhatár pontos megjelölésétől eltekintek (a szakember megtalálja Niederle, Florinskij, Krymskij s mások munkáiban).

A hivatalos orosz statisztika kimutatása szerint a birodalom összes lakosságának 65.8%-a orosz, de ez nem felel meg a valóságnak, mivel az oroszhoz számítják a rutént és a fehéroroszt is. De ha még el is tekintünk a fehéroroszoktól, akiknél az önálló nemzetiségi öntudat csak 1905-ben ébredt föl s most van kialakulóféiben, a rutént semmi körülmények között sem szabad az oroszsal azonosítani. A ruténnak más a nyelve, más a múltja, más a karaktere, ethnikuma, mások a vágyai s politikai törekvései, mint az oroszoknak (l. az orosz-rutén kérdésnél).

Világosabb áttekintés céljából álljon itt Oroszország egész lakosságának a statisztikája. Hivatalos népszámlálás 1897-ben volt, de az évenként megjelenő orosz Statisztikai Évkönyv minden évben hozza a lakosság számát. Eszerint

	1912-ben :	1897-ben :	1858-ban :
Európai-Oroszország.	122.550.700	93.442.900	59.415.500
Lengyel Királyság . .	12.776.100	9.402.300	4.764.400
Kaukázus	12.288.100	9.289.400	4.308.500
Sziberia	9.577.900	6.758.800	4.321.300
Közép-Ázsia	10.727.000	7.746.700	— — —
Finland	3.140.100	2.555.500	1.746.700
	171.059.900	128.195.600	74.559.300

Oroszország lakossága eszerint az 1897-iki népszámlálás óta 33.4%-kal szaporodott. Hogy az utolsó 200 év alatt mily rohamosan szaporodott — különösen új területek hozzácsatolása folytán — Oroszország lakossága, kitűnik a Statisztikai Évkönyv következő adataiból:

1722-ben 14 millió, 1742-ben 16 millió, 1762-ben 19 millió, 1782-ben 28 millió, 1796-ban 36 millió, 1802-ben 37 millió, 1812-ben 41 millió, 1815-ben 45 millió, 1835-ben 60 millió, 1858-ban 75.5 millió, 1880-ban 100 millió, 1890-ben 119 millió, 1897-ben 128 millió, 1900-ban 135 millió, 1910-ben 167 millió.

Az egyes nemzetiségek százalékszámát a következő táblázat tünteti föl:

1. a) oroszok	44.3 %
b) ruthének	17.8 "
c) fehér oroszok	4.7 "
keleti szlávok	összesen 66.8 %
2. lengyelek	6.3 "
egyéb szlávok	0.2 "
3. litvánok	1.0 "
smudok	0.4 "
lették	1.1 "
4. németek	1.4 "
egyéb germánok	—
5. románok	0.9 "
6. zsidók	4.0 "

7. georgiaiak s egyéb kartwelek ...	1.0	„
8. örmények	0.9	„
9. egyéb indo-európaiak	0.8	„
10. kaukázusi hegylakók	0.9	„
11. esztek	0.8	„
mordvinok	0.8	„
egyéb fin-ugorok	1.3	„
12. tatárok	3.0	„
baskirok	1.1	„
kírgizek	3.2	„
csuvasok	0.7	„
szartok	0.8	„
egyéb török-tatárok	2.1	„
egyéb mongolok	0.4	„
13. különféle északi népek	0.1	„
14. különféle ázsiai népek	0.1	„
	<hr/>	
	100.0	%

Számokban kifejezve 1912-ben volt 110 millió »orosz«, azaz orosz, rutén és fehérorosz együttvéve, 12 millió lengyel, 6 és fél millió zsidó, 4 millió lett és litván, 2 millió német és svéd, 7.5 millió finn, 17.5 millió török-tatár és 17 millió egyéb nemzetiségű. A rutének leszámitása után 83 millió orosz (ebben 5 millió fehérorosz) marad. Az államfenntartó elemre 171 millió lakosból csak 78 millió jut, vagyis az összlakosság 45%-a.

A lakosság foglalkozására nézve az orosz statisztikák nem szolgáltatnak biztos adatokat, csupán annyit állapítanak meg teljes pontossággal, hogy a lakosság 86%-a östermelő, vagyis Oroszország par excellence paraszt-állam.

Az oroszok vallása és egyháza. Az Oroszbirodalomban %-ban kifejezve a lakoságból 69.9 pravoszláv (ebben benne vannak a szekták is), 10.83 mohamedán, 8.90 róm. kath., 4.85 protestáns, 4 zsidó, 0.96 különféle nem említett keresztény felekezetek, 0.5 pogány.

Hz oroszoknál a pravoszlávia az orosz fajiséggal

egyértelmű s mivel a rutének is pravoszlávok s az oroszokkal közös egyházi szervezetük van, ez sok tekintetben megkönnyíti az oroszországba való bekebelezésüket.

Az oroszok Vladimir alatt keresztelkedtek meg 988-ban. A mongol iga idejében a kievi patriarcha Moszkvába tette át székhelyét, függetlenítette magát a bizánci pátriárchától s a moszkvai fejedelemséggel együtt egy sajátos orosz egyház alakult ki. 1591-ben a görög egyház eddigi négy pátriárchája elismerte ötödiknek a moszkvait s ezzel az orosz egyház függetlenségét a görög egyház hivatalosan is megerősítette. Nagy Péter ezt a speciálisan orosz egyházat a muszka politikai érdekek szolgálatába rendelte, az 1700-ban megürült patriarchal széket nem töltötte be, hanem 1721-ben annak helyébe a Szent Szinodust alapította, vagyis az egyház legfelsőbb vezetését s az összes egyházi ügyek intézését egy személy helyett egy tőle függő testületre ruházta át. A Szent Szinodusnak a cár kinevezte főpapok (metropoliták és püspökök) a tagjai, akik neki esküsznek hűséget és engedelmességet, elnöke a mindenkori szentpétervári metropolita. A cárt a Szinodusban a főprokurator, egy világi személy, képviseli. A főprokurator terjeszti elő a tanácskozások tárgysorozatát, csak azt szabad tárgyalni, amit ő előterjeszt s csak az olyan határozatoknak van jogérvényük, amelyekhez ő is hozzájárul. Szóval végeredményben az egyházi főhatalom a főprokurator közvetítésével a cár kezében van, mert a főprokuratorok a határozatok hozzájárulásához előzetesen ki kell kérnie a cár beleegyezését. Iván házassága révén az orosz cár Konstantinápoly örökösének tartja magát s ezért Nagy Péter a konstantinápolyi patriarcha jogkörét is a Szinodusra, azaz végeredményben önmagára ruházta át, aminek óriási politikai következményei let-

tek. A kücsük-kajnárdzsi (1774) török-orosz békében II. Katalin kivitte, hogy Törökország elismerte azt a jogát, hogy Oroszország protektorátust gyakorolhat a törökországi právoszláv alattvalók fölött s érdekükben közbenjárhat. Ezzel egy igen veszedelmes fegyver jutott az orosz cárok kezébe. A vallásvédelem leple alatt az oroszok pánszláv, helyesebben pánorosz agitációt folytattak, amelynek bevallott célja az, hogy az összes balkáni népeket a saját fennhatóságuk alatt egyesítsék s Konstantinápolyt, az orthodox egyház hajdani fővárosát a pátriárkák utódjának, az orosz cárnak a kezébe játsszók.

Az orosz egyház 66 egyhármegyére oszlik, melyeknek élén a püspök áll. A szentpétervári, moszkvai és a kievi egyházmegyék püspökei a legnagyobb egyházi címet viselik: metropoliták. Az alsó papság két részből áll: 1. a szerzetesek, a görög tradíciók, a bizantinizmus letéteményesei és ápolói és 2. a világi papok, akik ezekkel szemben a nemzeti demokratikus szellemet képviselik az egyházban. A szerzetesek és a világi papok között nagy az ellenszenv. Egyházi méltóságot csakis szerzetes viselhet, a világi pap megnősülni tartozik s egész életét plébánoskodással tölti. Ha felesége meghal, beléphet a szerzetbe s esetleg egyházi méltósághoz is hozzájuthat. Az orosz pap nem tanítója a népnek, ő csupán csak a szertartások végzője s a szentségek kiszolgáltatója — közönségesen szólva »imádságos gép.« Mint magánszemélyt hívei igen kevésre becsülik s csakis ha miseruhában van, részesül föltétlen tiszteletben. Nem igaz tehát az oroszok által tendenciózusan elterjesztett ama vélemény, hogy az orosz paraszt nagyon ragaszkodik papjához s föltétlenül engedelmeskedik neki. Igen sok a právoszláv szekta (rászkol). A világi papság rendszerint az egyházon kívül próbál érvényesülni s a sovinszta-nacionálizmus szolgálatába szegődik, mert ezt

a működését a világi hatóságok méltányolják s jutalmazták. Dél-Oroszország ruténajkú lakosságának a papjai túlnyomó többségben muzsika származásúak, aminek politikai háttere van.

Műveltségi állapotok. Oroszország közoktatásügyéről teljesen megbízható adataink nincsenek. A közoktatási minisztérium 1911. január 18-án elrendelte, hogy a birodalom összes mindenrendű, rangú és jellegű tanintézeteinek, azok tanulóinak és tanítószemélyzetének a számát írják össze, az összeírás eredményét azonban még csak a szentpétervári és a moszkvai kormányzóságra vonatkozólag tették közzé. A Jezegodnik Rossziji adata szerint Oroszországban 1910. végén kerekszámban 123 ezer iskola volt 8 millió tanulóval, vagyis 1000 lélekre átlag 44 tanuló esett. Az oktatásügy fejlődését a Jezegodnikból kiírt következő táblázat mutatja:

1904-ben v.	110.231 tanint.	6.200,172 tan.-val	1000 lélekre esik	44.3
1905-ben	„ 111.393	„ 6.401,205	„ „ „	45.1
1906-ban	„ 111.427	„ 6.875,753	„ „ „	46.6
1907-ben	„ 113.092	„ 6.840,749	„ „ „	46.2
1908-ban	„ 117.301	„ 7.095,351	„ „ „	46.7
1909-ben	„ 119.743	„ 7.548,192	„ „ „	47.6
1910-ben	„ 123.863	„ 7.901,477	„ „ „	48.8

Vagyis az említett 7 évi ciklusban az iskolák száma 12.4%-kal, a tanulóké 27.4%-kal emelkedett.

Ezek a számok azonban nem szabad, hogy tévedésbe ejtsenek minket, mivel a kedvező kép onnan van, hogy az 1905-ben adott nagyobb tanszabadság folytán az idegen nemzetiségek sok iskolát állítottak és ezeknél emelkedett rohamosan a tanulók száma. A finnek, esztek, lettek, németek csaknem kivétel nélkül iskolába küldik gyermekeiket s a lengyelek és zsidók is sokkal nagyobb arányszámban látogatják az iskolát (népiskola), mint az oroszok. Az 1897-iki népszámlálás adatai sze-

rint az »oroszságnak« (muszka, rutén és fehérorosz) csak 19.78%-a tudott írni-olvasni, míg a finnek, németek, esztek, lettek 78%-a, a lengyelek 30.5%-a. Az 1912. kimutatás szerint Oroszország összes lakosságából 30.6% férfi és 9.3% nő tudott írni-olvasni. Tény azonban az, hogy az analfabéták száma évről-évre kisebbedik, különösen a hadseregnél. A katonaságnak óriási civilizáló hatása van Oroszországban. Míg 1876-ban a tartalékos katonáknak 80%-a volt analfabéta, 1910-ben ez a szám leszállt 50-re. Igen okos intézkedése — az orosz imperiáлизmus szempontjából — az orosz kormánynak, hogy a tőzsgyökeres muszka vidékeket látja el újabban iskolákkal s első sorban az ottani lakosság szellemi és gazdasági színvonalát emeli. Ennek már is van látható eredménye. A legműveltebb muszka kormányzóságban (a moszkvai) az összlakosság 42%-a, a legműveltebb ruténlakosságú kormányzóságban (Kiev) a lakosoknak csak 20%-a tud írni-olvasni. Ma még Oroszországban a nagyobb nemzetiségek között az orosz elem (muszka, rutén, fehérorosz) közt van a legtöbb analfabéta.

II. Rutének

Az orosz-rutén kérdés. Az orosz és rutén, mint a fenti rövid történeti visszpillantásból látjuk, mindig két különálló nemzet volt. Nesztor, az oroszok öreg krónikása nem ismer egységes orosz nemzetet, törzsekről mesél s azt mondja, hogy mindezeknek saját szokásaik és törvényeik, atyáiktól öröklött hagyományaik és erkölcsaik vannak. Ezt könnyen megérthetjük. Óriási területek választották el egymástól a különböző keleti szláv törzseket. Rengeteg erdők, tavak, mocsarak zárták el őket egymástól úgy, hogy az egyes törzsek mit sem

tudtak a többiek létezéséről és semmiféle érintkezésben sem állottak egymással. Mindenik törzs független életet élt s idővel a politikai hovátartozás szerint több törzs egyesülve önálló néptípussá fejlődött. Az északi törzsekből a muszka (nagyorosz), a déli törzsekből a rutén (kisorosz) nemzet alakult ki. Az északi törzsek a finnekkal, a déli törzsek (a mai rutének ősei) törökökkel érintkeztek és keveredtek. Rövid időre sikerült volt az északi és déli orosz törzseket a kievi birodalomban egyesíteni, de ez csakis politikai egyesülés volt, mert az akkori közlekedési viszonyok mellett az északi és déli törzsek egyáltalán nem érintkezhetek egymással s nem olvadhattak egy nemzetbe. Ennek a rövid életű politikai egyesülésnek is csakhamar véget vetett a tatárjárás és ettől kezdve az északi és a déli orosz törzsek teljesen ellentétes fejlődési irányt vettek. Északon megalkul a független moszkvai birodalom s ebbe egyesülnek a nagyorosz törzsek, a déloroszek (rutének) azonban előbb Litvániához, majd Lengyelországhoz csatoltattak s a moszkvai birodalommal teljesen ellentétes politikai s kulturális viszonyok közt éltek csaknem öt évszázadon keresztül. Csak a XVIII. században egyesül Ukrajna (Déloroszország) a moszkvai orosz birodalommal azzal a kikötéssel, hogy megőrzi saját nyelvét az iskolában s adminisztrációban és saját hetmánya (főnök) közvetlen kormányzása alá kerül.

Hogy az orosz és a rutén nem alkotnak egy nemzetet, nyelvük bizonyítja a legjobban. A podoliai rutén úgyszólván egy szót sem ért meg a moszkvai orosz nyelvéből és fordítva. Különben is, ha az oroszok nyelvéről beszélünk, disztingváini kell az irodalmi és a népnyelv között. Az orosz irodalmi nyelv tulajdonképpen óbolgárba ojlott moszkvai nyelvjárás. Oroszországban évszázadokon át az orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv

volt az irodalom nyelve. Ezt az óbolgár nyelvet az orosz saját kiejtése szerint olvasta s beszélte s idővel mindig több és több népies, vagyis moszkovita elemet kevert bele, míg végre az a moszkvai dialektussal egyesülve, a mai orosz irodalmi nyelvet eredményezte. A rutén irodalmi nyelv azonban maga a dél-orosz nyelvjárás, a nép elő nyelve, számos lengyel elemmel tartítva, ami a több évszázados együttélésnek az eredménye. Olyan nagy az eltérés a két nyelv között, hogy pl. az orosz nem érti meg a rutén könyvet s viszont a rutén nem érti meg az oroszét, pedig nyomtatásban közelebb áll a két nyelv egymáshoz, mint kiejtésben. (Még az eredetileg közös szavakat sem egyformán ejtik ki, írva med = méz, ruténul ejtve med, mid, oroszul mjot; írva len = len, rutén ejtés len, oroszul Iyon; őrei = sas, ruténul őrei, oroszul árjol.) Hogy itt két külön nyelvvél van dolgunk, azt az arra legilletékesebb tényező, a Szentpétervári Tudományos Akadémia is elismerte 1905. évi 2076. ein. sz. a. az orosz minisztertanácsához intézett fölterjesztésében, amelyben határozottan kiemeli és bebizonyítja, hogy az orosz és a rutén két külön nyelv s ezért helyteleníti a rutén nyelv üldözését.

A kievi, volhyniai és podoliai kormányzók szintén azt jelentették a minisztertanácsnak, hogy a ruténajkú lakosság egyáltalán neim érti meg az orosz hivatalos nyelvet s ezért intézkedést kérnek és vagy tolmácsok, vagy ruténul is tudó hivatalnokok alkalmazását ajánlják. Az Akadémia jelentése csupán indiszkréción folytán jutott nyilvánosságra s jelent meg 1910-ben nyomtatásban is az Akadémia tudta és beleegyezése nélkül, úgyszintén indiszkréción folytán jutottak a közönség tudomására a kievi, podoliai és a volhyniai kormányzók jelentései is, ez azonban mit sem változtat azon a té-

nyen, hogy az orosz tudományos és politikai körök, valamint a hatóságok is tudják, hogy a rutén és az orosz két külön nemzet. Vagy mint Hoetzsch írja (Russland. Berlin 1913. 20. 1.) »az orosz nép még ma sem képez ethnikai egységet, jóllehet azt Európában alig tudják, mivel a tudatos kormánypolitika teljes homályba burkolta.« Az orosz kormány gondoskodik róla, hogy csakis egységes orosz népről és nyelvről halljon hirt a külföld, de saját muszka népe előtt is elhallgatja a rutének létezését s elhítteti, hogy minden právoszláv vallásu ember egyúttal orosz, ezt hirdeti a nemzeti hovátartozás kritériuma gyanánt, hogy a tulajdonképeni nemzeti vonásokról elterelje a figyelmet. A ruténról — mint más ethnikumú és nyelvű népről — sem esik szó az iskolákban s a sajtóban is csak elvétve, ha beszélnek róla.

(Az anthropológiai és egyéb bizonyítékokra nem terjeszkedem ki. Az idevágó irodalmat 1. Niederle i. m. 38—41. 1. A részletes nyelvi bizonyítékokat 1. Nyelvtudomány 1914. 2. f. Bonkáló: Az orosz és a rutén irod. nyelv kérdéséhez.)

A rutén kérdés lényege a következő: a rutének követelik, hogy az általuk lakott területen az iskola, adminisztráció s az igazságszolgáltatás nyelve a rutén legyen, mivel az állam hivatalos nyelvét, az oroszot nem értik. Kérik elkobzott autonómiájuk visszaadását s minden nemzetiségi joguk tiszteletben tartását.

A mai rutének teljesen el vannak nyomva, idegen hivatalnokok, tisztviselők kormányozzák őket, idegen s ismeretlen nyelven.

Ukrajna Moszkvával való egyesülése alkalmával megtartotta autonómiáját, de nem sokáig. Az oroszok előbb politikai jogaiktól fosztották meg őket, azután a nyelvük kiirtásához fogtak hozzá. Nagy Péter kezdte meg a rutének elleni harcot. 1720-ban elrendelte, hogy az

egyházi könyvekben »ne legyen eltérés a moszkvai nyelvtől.« Ezután a rutén iskolákból kizárták a rutén tanítási nyelvet s végül megtiltották a rutén nyelvű könyvek kiadását.

Irodalmi életről szó sem lehetett a ruténeknél. Nagy Péter kiadta a jelszót: egy orosz nyelv van csak az orosz birodalomban. Utódai ugyanezt vallották s tüzzel-vassal irtották a rutén nyelvet. Nem törődtek a nép tiltakozásával, nem gondoltak a rutének szellemi szükségleteivel, csak az a cél lebegett az orosz kormány előtt, hogy mielőbb megfojtsa a rutén nemzeti-ségi életet. A XIX. század ötvenes éveiben enyhült a cenzúra, megengedték a rutén irodairtat, sőt a népiskolai oktatásban is bevezették a rutén nyelvet, de az 1863-iki lengyel fölkelés hatása alatt ismét visszavontak minden engedményt. A rutének kívánságait »lengyel cselszövésnek« mondották s kíméletlen harcot indítottak ellenük, 1876. május 18-án kiadták a hírhedt Juzefovics-féle rendeletet, mely az egész kulturvilág felháborodását vonta maga után. A rendelet szerint a rutén nyelv közhasználata nincs megengedve Oroszországban, következőleg ezen a nyelven sem írni, sem nyomtatni nem szabad s a külföldről sem szabad rutén nyelvű nyomtatványokat behozni. A tisztán szépirodalmi munkákra vonatkozólag azonban a rendelet megengedi, hogy a cenzúra belátása szerint járjon el. Az orosz cenzúra megértette a rendelet szellemét s néhány teljesen értéktelen, kritikán aluli regény és elbeszélés nyomását engedélyezte, hogy ezzel is sújtsa a rutén irodalmat s bebizonyítsa fölösleges voltát. Tiltva volt minden oly szó, kifejezés vagy célzás, mely az olvasót a régi Ukrajnára emlékeztette volna. A népdalokat sem volt szabad eredeti rutén szöveggel dalolni, úgy hogy Kievből pl. francia szöveggel énekelték a rutén dalokat.

A rutén nyelv és szellem üldözésének azonban egészen más volt az eredménye, mint amit vártak. A rutén írók és tudósok egy része Galíciába menekült, itt megalapították a »Sevcsenko Társaságot«, amely csakhamar a rutén nemzeti élet központjává lett. Csakhamar fölvirágozott a rutén irodalom, az iskolákba s Kelet-Galicia adminisztrációjába bevonult a rutén szó, hatalmas költői tehetségek támadtak, akik megkedveltették a rutén könyvet s kiszorították az orosz. Galicia ilyenképpen most Ukrajna Piemontjává lett. Galíciában virágozik a rutén irodalmi és művészeti élet, erősödik a nemzeti érzés s az orosz rendőr legnagyobb ébersége sem képes megakadályozni, hogy ennek hullámai át ne csapjanak Ukrajnába, melynek népe most Galicia felé tekint, onnan várja szellemi szükségleteinek kielégítését s várva-várja a napot, amikor neki is szabad lesz Ukrajnában saját nyelvén írni és olvasni, amikor az ő saját nyelve vonul be az iskolába, a templom s az igazságszolgáltatás csarnokaiba. 1905-ben az oroszországi ruténeknek is megengedték, hogy saját nyelvükön írjanak s nyomtassanak, de 1910—től ismét szigorú cenzúra dühöng, a kievi nacionalisták kívánságára az őszi 1905. után megnyílt rutén társasköröket és közművelődési egyesületeket (»Proszvita«) bezárták. A rutén lapok alig tengődnek, mert előfizetőiket szemmel tartja s üldözi a rendőrség. De mivel a rutén nemzeti érzés állandó tápot nyer Galíciából, az orosz kormány és a nacionalisták minden erővel rajta vannak, hogy ezt a tűzfészket kioltásuk. E célból alapították a már említett »Galíciai Orosz Jótékonyági Egyesületet«, amely Galíciában orosznyelvű lapokat ad ki, orosz nevelőintézeteket tart fenn s minden eszközt felhasznál a rutén kultúra elfojtására. Kémei behálózzák az egész tartományt s az orosz vallás leple alatt harcot foly-

tatnak a latin hamisságok ellen, de valódi céljuk a rutén tűzfészek megsemmisítése, amit csakis Galiciának Oroszországba való kebelezése által érhetnek el. Ezért folytatták a ruszofil agitációt, ezért zarándokoltatták a ruténeket Oroszországba s dicsérték előttük a »hatalmas és nagy« Oroszországot, ahol rózsás a paraszt élete, mert van sok földje, marhája s nem nyög a súlyos adók terhe alatt. Az oroszok egyik legfőbb vágya most Galicia megszerzése.

A rutének földrajzi elterjedése és száma. A ruténség zöme Ukrajnában és pedig az oroszoktól délre a következő kormányzóságokban: Volynia, Podolia, Cherszon, Kiev, Csernigov, Poltava, Charkov, Jekaterinoszláv, továbbá Minszk, Kurszk és Vorenezs déli részeiben, a Kubán és a Don vidék nyugati részén, Besszarábia és Tauria egy részében s kisebb számban Lublin és Szedleek kormányzóságok keleti határvidékén laknak. Oroszország határain kívül Kelet-Galiciában, Bukovina északi felében s hazánk északkeleti hegyvidékén. összes számuk 1910-ben 33.711.780 volt és pedig:

Oroszországban 29.726.000

Galiciában 3.203.092

Bukovinában 305.101

Magyar birodalomban 472.587

33.711.780

vagyis a rutének, ami a lélekszámot illeti, Európa népei közül a hatodik helyen állanak a németek, oroszok, franciák, angolok és olaszok után.

Vallás. Az oroszországi rutének pravoszláv vallásúak, egyházi szervezetük közös az oroszokéval, úgyszintén pravoszláv vallású a bukovinai rutének túlnyomó többsége (275.000) s csak egy kis részük (26.180) görög

kath., a galíciai és a magyarországi rutének — pár száz lélektől eltekintve — görög katolikusok. A görög kath. egyház szervezete olyan, mint a római kath.-é, erről tehát nem kell külön szólnunk. Csupán a szertartásban van különbség a két felekezet között s a legszembeötlőbb különbség az, hogy a gör. kath. egyház világi papjai megnősülhetnek (de nem kötelesek, mint a právoszláv papok). Külön egyházi szervezetük van a galíciai, bukovinai és a magyarországi ruténeknek. A bukovinai právoszláv rutének a bukovinai metropolita fennhatósága alatt állanak éppen úgy, mint az ottani románok is. Igen sok a súrlódás itten a román és a ruszofil rutén papság között. Ez utóbbiak orosz izgatás alatt állanak és sérelmesnek tartják, hogy a metropolita rendszerint román ember. (Bővebben 1. Magyar Figyelő 1915. márc. 16. sz. k. cikkemet.)

Műveltségi állapotok. Oroszországban a rutének teljesen el vannak nyomva, nyelvük ki van zárva az iskolából, adminisztrációból és az egyházból, itt tehát rutén kultúráról szó sem lehet. A rutének szóbeli irodalma azonban igen gazdag, a 85%o analfabéta parasztságnak számtalan epikus költeménye, művészi tökélyű lírai és vallásos költészete van. Hoz értelmiség kultúrája a néprétegek kultúráján épül fel. Elzárkózik! az orosz és a lengyel kulturbefolyás elől, hogy az európai — különösen a német — alapján a ruténséget rutén nemzeti kultúrához juttassa. Sokkal jobbak a viszonyok Galíciában, ahol a népoktatás nyelve a rutén, van több középiskolájuk s néhány ruténnyelvű tanszékük a lembergi és a czernowitzi egyetemen. Igen sokat tett a rutén tudományos irodalomért a Sevcsenko Társaság. Tény azonban, hogy Ausztriában még ma is a rutének közt van a legtöbb analfabéta (úgyszintén hazánkban is).

A lengyel-rutén kérdés. A rutének és a lengyelek a legnagyobb gyűlölettel viseltetnek egymás iránt. Ennek több oka van. A ruténlakta területek igen sokáig — Galicia még ma is — lengyel uralom alatt állottak s a lengyelek Dsingiszkán mongoljait is megszégyenítő kegyetlenséggel s durvasággal bántak »chochlokkal« (chochol = üstök, kócos haj) a »kócos hajukkal«, ahogyan a ruténeket gúnyolják. Amikor a rutének a lengyel uralom alá jutottak, a lengyelek megcsonkították a rutén nemes jogait s a rutén nemes, hogy ne veszítse el birtokait s jogait, elhagyta hitét, lengyellé lett, hogy részese legyen Lengyelország »arany szabadságának«. Innen az a sok-sok lengyel nemes s viszont emiatt nincs a ruténségnek fő- és közép-nemessége és nagybirtokos osztálya. A polgári osztályt elnyomta s az addig szabad parasztság jobbágysorba került. A ruténségben még ma is annyira benne van a lengyeltől való félelem, hogy a rutén anya a rakoncátlan gyermeket sokszor a »lyách«-al (lengyel) ijesztgeti. De nemcsak a paraszt, hanem az intelligens rutén is gyűlöli a lengyelt politikai okokból.

A lengyel állameszme a rutén parasztságot a lengyel kultúra és politikai hatalom terjeszkedésére szolgáló alapnak tekinti s nem ismeri el a ruténeknek külön nemzeti életre való jogát, éppen úgy, mint az orosz. Az orosz oroszosítani, a lengyel lengyelesíteni akarja s mind a kettő abban a meggyőződésben van, hogy ez kötelessége s hivatása is neki. A lengyel nemes még ma is az arisztokratikus államformának a hive, ezt egyformán tudja a lengyel és a rutén paraszt s éppen ezért mind a kettő fél az arisztokratikus Lengyelország esetleges feltámasztásától. A lengyel paraszt inkább megmarad orosz alattvalónak, mintsem egy önálló, független, de arisztokratikus lengyel királyságnak legyen az

igavonója. Ezt igen jól tudja az orosz kormány s ki is használja. A lengyel parasztot az oroszok ma is Oroszország hű fiának s az állam támaszának tartják, mert tudják, hogy a paraszt semmitől sem fél annyira, mint egy önálló Lengyelországtól, a szlachta és szlachcic uralmától. A rutén nemzeti öntudat elnyomására a lengyel szívesen szövetkezik az oroszokkal. A rutén ethnikumú Kelet-Galiciában, ahol még ma is a lengyel a politikai vezető, hogy ezt a szerepét a jövőben is megtarthassa, a lengyelség egy része, az u. n. összes lengyelek (Allpolen) a ruszofil párttal — tehát Ausztria ellenségeivel — tartott s ezt támogatta a nemzeti rutén párttal szemben. A rutén nemzeti öntudat növekedését veszélyesebbnek tartotta, mint a ruszofilizmust. A rutének Kelet-Galiciában rutén közigazgatást, rutén népiskolákat, középiskolákat s rutén egyetemet követeltek, ami végeredményben annyiban veszélyes a lengyelségre, hogy ott teljesen kiszorulna a hivatalokból s nyelvét sem művelnék többé. Ezt a nagy gyűlöletet a galíciai lengyelek és rutének között, úgy látszik, a mostani háború sem oltotta ki, mert lapjaikban kölcsönösen denunciózzák egymást, erről azonban most még nem időszerű írni, de meg más lapra is tartozik.

A magyarországi rutének. Ruténeink mai lakhelyeikre (Máramaros, Bereg, Ugocsa, Ung, Zemplén, Sáros, Szepes) mint azt Bidermann, Hodinka, Petrov és mások okleveles adatokkal kimutatták, csak a XIII. században kezdtek beszivárogni, még pedig a gyepűrendszer¹ bukása után, de csak a XV—XVI. században telepítették oda nagyobb számban a magyar birtokosok. A betelepítés a gyepűvonaltól a határ felé történt olyként azonban, hogy a legrégebbi telepeket az ország

³) Erről bővebben a tótoknál lesz szó.

kapuihoz vivő közlekedési utak hosszában találjuk, pl. Beregben: Szentmiklós, Szolyva, Verecke már a tatárjárás előtt említetnek. A betelepülő rutének nem jöttek ide mint egységes nemzet vagy nép, hanem mint a ke-zékek által különböző időben beszállított, a megszállásra rávett jobbágyok. Ezt az eredményt mutatja a rutének néprajza is, hogy t. i. sem nyelvi, sem somatologiai, sem ruházati egységről szó sincs.¹

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a Magyarbirodalomban összesen 472.587 ruténajkú állampolgár volt (az összes lakosságnak 2.5%-a) és pedig

Magyarországon 464.270 (1900-ban 424.774)

Horvát-Szlavonorsz 8.317 „ 4.673)

Magyarbirodalomban 472.587 (1900-ban 429.447)

1900—1910-ig tehát 43,140 lélekkel szaporodott a ruténajkúak száma, ami 10%-os gyarapodásnak felel meg. A magyar anyanyelvűek után a rutének szaporodtak leg-erősebben (magyarok 15%, németek —4.6%,² tótok —2.6% , oláhok 5.3%, horvátok 9%, szerbek 5.5%, egyéb anya-nyelvűek 18%). Legnagyobb tömegben hazánk északkeleti vármegyéiben laknak, ahol a lakosságnak 7.1 %—44.6-áig emelkedik a számuk. Máramarosban 44.6%, Beregben 42.6%, Ungban 38.1%, Ugocsában 37.5%, Zemplénben 11.4%, Sárosban 22%, Szepesben 7.1% a ruténajkú la-kosság arányszáma. Rutén szigetek vannak még Bács-Bodrog vármegyében (a kulai járásban Bácskeresztur, Ku-czora, Kula stb.) 1.7%, Pozsegában (a bródi, novskai és újgradiskai járásokban) 1.1% és Szerémben (a sidi járás-ban) 1.2%-a a megyei lakosságnak.

A rutének eszerint az ország egyetlenegy megyéjében sincsenek többségben.

¹) Hodinka A. A munkácsi gör. kath. egyhm. tört Budapest 1912, 72.1.

²) A — jel fogyást jelent.

Vallásukat illetőleg csaknem kivétel nélkül gör. Szert, róm. katolikusok. Egyházi fejük a pápa, püspökeik (Ungvár és Eperjes) az esztergomi hercegprímás főhatósága alá tartoznak. Foglalkozásra nézve legnagyobb részük ős-termelő. Törpebirtokos földművelők s ezzel kapcsolatosan állattenyésztéssel is foglalkoznak. Iparos alig van közöttük. Az 1912. évi jelentés szerint az egész országban csak 111 rutén iparosinas volt, kereskedőinas pedig csak 4! Ezzel magyarázható, hogy oly nehezen asszimilálódnak a magyarsághoz, jóllehet szeretik hazájukat s a magyart kész örömmel ismerik el vezetőjüknek. Ha valakit különösen meg akar dicsérni a rutén, azt mondja rá: »Olyan mint egy magyar«. A magyar nyelvet szívesen tanulja s bármily keveset sikerül elsajátítania, nyomban szereti fitogtatni magyar nyelvtudását.

A rutén igen tudatlan. Az analfabéták száma 75—80%o. Rendkívül igénytelen s részben ezzel s tudatlanságával magyarázható nagy szegénysége s minden téren való elmaradottsága.

Ruténeink legnagyobb része Galíciából jött be, de a legrégebbi jövevényeknek (Máramaros, Bereg és Ugocsa déli felén lakóknak) eredeti hazáját biztosan nem tudjuk. Valószínűleg Podoliából és Volyniából jutottak ide Moldávia és Erdélyen keresztül. Új hazájukban csakis magyar hatás alatt állottak, régi hazájukkal nem voltak összeköttetésben s ennek következtében ma már igen sokban elütnek fajrokonaitól, a többi ruténektől. Múltjuk, geographiai helyzetük s gazdasági érdekeik teljesen a magyar hazához fűzik őket s bátran mondhatjuk, hogy ennek a kis néptörödéknak a leghűbb fia, aki minél előbb végre tudja hajtani a magyarsággal való teljes egyesülésüket. Voltak idők, különösen a múlt század hatvanas éveiben, amikor a pánszláv eszmék hatása alatt itt is néhány vezető emberük az orosz nyelvet

akarta rájuk erőszakolni s ezzel az oroszországhoz kapcsolni őket, ez az irányzat azonban önmagától megszűnt, mivel a rutén nem értette, de meg a ruszofil vezetője sem tudta az orosz nyelvet és gazdasági érdekeivel is ellenkezett ez az irányzat. A szlávofilektől félrevezetett értelmiség, amikor észretért s megértette, hogy mi az ő hivatása, a magyar állameszméhez simult s testestől-lelkestől magyarrá lett. Ma — sajnos — ruténeink úgy kulturális, mint gazdasági téren igen el vannak még maradva s legszomorubb az, hogy saját erejükből nem is képesek segíteni magukon. Az államra és a társadalomra a béke és a munka áldásos idejében nagy feladatok várnak ezen a téren.²

Fehéroroszok. A fehéroroszokról csupán annyiból kell említést tennünk, amennyiben ők is bizonyos mértékig külön nemzetiségnek veendők, nyelvük nem azonos az oroszsal, bár sokkal közelebb áll hozzá, mint a rutén. A fehéroroszok a következő kormányzóságban laknak: Mogilev, Minszk, Vilna és Vitebszk, jelentékeny kisebbséget képeznek: Grodno, Csernigov, Szmolenszk, Szuvalki, Kovno és Tver kormányzóságokban. Újabban a fehéroroszoknál is önálló kulturfejlődésre való törekvés kezd lábrakapni. A Litván fejedelemség virágzási 'korában elég magas fokon állott a fehérorosz kultúra és a XVI. század végéig fehérorosz volt az állam hivatalos nyelve s az előkelő osztályok társalgási nyelve. A litván-lengyel reálunió után a lengyel kultúra háttérbe szorította a fehéroroszt s a kiváltságos osztály — a nemesek — éppen úgy mint a ruténeknél, ellengyelesedtek. Csak a köznép őrizte meg saját nyelvét, régi szokásait s hagyományait. A fehérorosz nép ellenséges érzülettel viseltetik a köztük élő urak iránt

¹⁾ Bővebben Dr. Szabó Oreszt, A magyar-oroszok (Rutének), Budapest, 1913.

s nincs köztük érintkezés. A lengyel urak 1863-ban fehér-orosz nyelven fordultak hozzájuk, hogy vegyék föl a harcot az önkényuralom ellen, de a paraszt a nagyobb elnyomó, a lengyel ellen fordult. A fehér-orosz mozgalom tisztán a népből indult ki s ez képezi ennek a legnagyobb érdekességét. Mindenütt azt látjuk, hogy az elnemzetietlenedés elleni védekezést, a nemzeti újjászületést az értelmiség kezdeményezi, itt azonban magából a köznépből indult ki, mivel fehér-orosz értelmiség a múlt század végéig egyáltalán nem volt.

Eredete gazdasági okokra vezethető vissza. A fehér-oroszok Oroszország legszegényebb és legelnyomottabb népeihez tartoznak, egyformán kizsákmányolják a lengyelek és az oroszok. Az ezek ellen való védekezés költötte fel bennük a nemzeti öntudatot. A 90-es években kiváló népköltők támadtak: Kupala Jankó, Kolesza Jakub, Bogdanovics Makszim s mások személyében, akik kifejezésre juttatták népük szenvedéseit, vágyait, törekvéseit s szervezni kezdték őket az önvédelemre. Néhány év alatt számos munkás és gazdasági egyesület, népszövetséget szerveztek, iskolákat alapítottak, újságokat szerkesztettek s olyan sikert értek el, hogy ma már több helységben van saját színházuk és Szt.-Pétervárott »Maladnaja Belarus« című könyvvállalatuk (alap. 1912-ben).

A fehér-orosz származású felsőbb iskolai hallgatók szintén csatlakoztak a mozgalomhoz s ha ma még nem is sokat hallunk felőle, s nem is okoz nagyobb bajt az orosz hatóságoknak, még sem árt, ha tudomást veszünk róla. Főképpen azért tartottam szükségesnek a fölemlítését, hogy lássuk, miszerint Oroszországban újabban megakadt az asszimilációs folyamat s magánál az oroszhoz legközelebb álló népfajnál is az elszakadásra s nem az egyesülésre való törekvést konstatálhatjuk.

A keleti szlávok — vagy mint közönségesen mondani szokták — az orosz szlávok két különálló nemzetet képeznek: az orosz és a rutént. A fehéroroszt ma még bátran az oroszhoz számíthatjuk. Sok zavarra és félreértésre ad okot, hogy a keleti szlávok egyes ágait a sajtóban, de még néha tudományos munkákban is különféle elnevezések alatt említik, miért is szükségesnek tartom, hogy a gyakrabban használt, az egész nemzetre vonatkozó elnevezéseket szembeállítsam egymással:

1. orosz = nagyorosz = muszka = moszkovita = kacap¹
2. rutén = kisorosz = ukrainai = rusznyák = ruszin = chochol²
3. fehérorosz.

1) Kacap: „kecskeszakál, Bocksbart“ így gúnyolja a rutén paraszt az orosz és közbeszédben sohasem nevezi másképen, mint kacapnak vagy moszkály-nak „muszka“.

2) Az orosz paraszt a rutént chocholnak „hajtincs“ hívja. A nép különbséget tesz a két nemzetiség között, ami abban is kifejezésre jut, hogy csak a legkritikább esetekben köt az orosz a ruténnel házasságot.

B) Északnyugati szlávok

III. Lengyelek

A magyar társadalom élénk érdeklődést tanúsít a lengyel nemzet sorsa iránt. Nem annyira az elnyomott iránt érzett szánalomnak, mint inkább régi, évszázadokon át tartó érintkezéseknek a folyománya ez. Több régi királyunkat rokon kötelék fűzte a lengyel királyi családhoz. Nagy Lajos rövid életű perszónáluniót létesített a két nemzet államai között, Báthory István, Erdély legkiválóbb fejedelme, egyúttal Lengyelország királya is voii, viszont i. Ulászló s a jageio-ház néhány tagja Magyarország trónján ült. De még ennél is nagyobb jelentősége van annak, hogy a lengyel nemzeti kultúra megteremtésében nekünk is van részünk. A lengyel nemzeti irodalom megindítása két szentéletű magyar királyleány nevéhez fűződik. Az egyik az Árpád-házból származó szt. Kunigunda (a lengyelek Szt. Kingá-ja), akinek legrégebb nemzeti irodalmi emléküket, a Bogurodzica kezdetű szép éneket köszönik. (Ezzel az énekkel ajkaikon vonultak egy századdal Kinga halála után 1410-ben a híres grünewaldi csatába.) A másik az Anjou-házból való Hedwig, aki szent könyveket fordított le lengyel nyelvre, hogy udvarhölgyei anyanyelvükön fohászokodhassanak istenükhöz. A későbbi századok-

ban sem szakadt meg az érintkezés a két nemzet között, sőt a legújabb időben is ápolták a lengyel-magyar barátságot.

A Wenger Polak dwa bratanki kezdetű régi lengyel dal is a magyar nemzettel való testvériségről zeng:

Magyar és lengyel jóbarát,
Karddal s pohár közt egyaránt.
Vitéz, bátor mind a kettő,
Áldd meg őket óh Teremtő!

S valóban a két nemzet jellemében és múltjában sok a rokonvonal. Mindkettő büszke, lovagias, pompa és vendégszerető. Él-hal szabadságáért, az utolsó csöpp véréig ragaszkodik az alkotmányhoz, még akkor is, ha a politikai opportunitás s az állam létérdeke a betűtől való eltérést követeli meg tőle. Nemzeti hibáink is hasonlatosak voltak: a jó szerencsében való elbizakodás, a pártoskodás, a politikai szenvedély féktelensége, azzal 2 különbséggé! szőriben, hogy minket 2 belsős» 3 keze veszedelme összekovácsolt, míg a lengyelek akkor sem tudtak egygyéforrni, mikor az ellenség a haza léteit fenyegette. Lengyelországban mindig akadt párt, amely az ellenséggel is szövetekezett az ellenpárt legyőzésére s ezzel alkalmat adott a hatalmas szomszédoknak állami lételük megsemmisítésére.

Azok a szláv törzsek, amelyekből a IX—X. század folyamán a lengyelség kialakult, eredetileg a Visztula, Felső-Odera és a Varta (Warthe) folyók mentén laktak. A szláv filológia megállapítása szerint a Visztula folyó a szlávoktól kapta nevét, ami azt jelenti, hogy már Krisztus születése idejében szlávok laktak a Visztula mentén. Pliniusnál ugyanis Viscla, Vistla, Vistula a folyó neve (mit különben a rómaiak a germánból vet-

tek át). Ptolomaeus idejében a Balti-tenger keleti partjának szintén szlávok voltak a lakosai. Ha most figyelembe vesszük azt is, hogy a lengyelektől nyugat és észak felé szláv törzsekkel találkozunk (polábok, szorbok, pomorjánok), arra kell következtetnünk, hogy ez volt az eredeti lengyel terjeszkedésnek az iránya. Mikor a történelem első világítása esik rájuk, a Nyugati-Kárpátok, az Odera és a Keleti-tenger között laktak, vagyis nagyjában ugyanazon a területen, amelyen ma is, de határaikat pontosan meghatározni nem tudjuk.

A fő lengyel törzs, a nagylengyelek (p o l j á η o k), a Varta és mellékfolyói (Obra, Welna stb.) mentén laktak az Oderáig. A Visztula felső folyásvidékén körülbelül a Pilica torkolatáig a kislengyelek (v i s l j á n o k) laktak s Krakó volt a központjuk. A Visztula középső folyásvidékén a m a z o v á n o k (mazurok), a Visztula kanyarulatánál Thorn vidékén a k u j á v o k laktak. Warthe torkolatától délre voltak a szléciaiak (s l a z a k i). Ezeknek a különböző törzseknek a közös neve a németeknél és a cseheknél Poloni (országuk P o l o n i a), a keleti szlávoknál l i a c h, l e e h volt, ami eredetileg Miklosich megállapítása szerint lenchnek (l̥sch) hangzott, amely elnevezés a litvánban lenkas s a magyarban lengyel alakban maradt fenn. Őseink tehát a lengyelséggel valószínűleg a keleti szlávok révén Déloroszországon át való vándorlásuk közben ismerkedtek meg. Mint a keleti szlávok (ruszok, oroszok), úgy a poljánok (lengyelek) is eleinte törzsekre szakadozva törzsfőnökök alatt éltek s csak a IX. században kezdik őket a kislengyel Piasztok egységes államba tömöríteni. A lengyel államalapítás tehát a kislengyelektől — Krakóból — indul ki. Lengyelország tulajdonképeni története a Piasztok családjából való Boleslav Chrobrytól (992—1025) veszi kezdetét. A keresztény hitet 30 évvel előbb (Mieszko alatt)

veszik föl, mint szomszédaik, a kievi ruszok, mivel azonban őket a németek a latin egyház számára nyerik meg, ezzel teljesen elszakítják az orthodox oroszoktól. A természet nem vont határt a lengyelség és az oroszország közé, ezt pótolja most a vallás, amely kínai falként emelkedik közéjük. A két állam fejlődése homlokegyenest ellenkező irányban halad. Lengyelországból arisztokratikus kultúr állam, Muszklaországból despotikus parasztállam fejlődik.

A németiséggel való folytonos küzdelem korán megerősíti a lengyeleknél a nemzeti öntudatot, de a fejedelmek szerencsétlen családi politikája egy időre megakadályozza az állam biztos fejlődését. 1138-ban a Piasztok felosztják maguk között az országot, ami nagyban gyengíti a lengyelség erejét s a felosztás következtében a lengyelség mindenkorra elveszíti Sziléziát, amely csakhamar németesedni kezd (pl. az eredetileg tiszta lengyel Breslau ma már német) s folyton németesedik, elveszti Pomerániát, amelyet szintén elnyel a németiség, sőt a XIII. században a német rend északon a tenger-től is elvágja. A XII. században német telepések lépik el a lengyel ethnikum földeket, Jólétet, rendet, gazdagságot teremtenek, de egyben elnémetesítéssel fenyegetik a lengyelséget. Német volt az iskola, az egyház s a kereskedelem nyelve s a német rendek, — mint azt a lengyelek állítják, — 1310-ben kiadták a jelszót: »exterminare idioma Polonieum« (a lengyel nyelv kiirtandó). Ettől az időtől datálódik a németek és lengyelek közötti halálos gyűlölet, ezekből az időkből származik a lengyel közmondás: »Amíg a világ világ lesz, a német nem lesz barátja a lengyelnek.« A németek ellen való ösztönszerű védekezés nemsokára tudatossá lesz. A lengyel papság síkra száll a lengyel nyelv és nemzet jogaiért. Surinka gneseni érsek az 1285-iki zsinaton »a

lengyel nyelv fenntartását s ápolását« jelölte ki a pap-ság egyik főfeladatául.

A Piasztock kislengyel, nagylengyel, kujavi s egyéb ágainak a kihalta után egyesül a lengyeliség s csakhamar nagy erőre s hatalomra tesz szert. Ez az időszak 1306—1572-ig Lengyelország fénykora. Az országban lakó idegeneket asszimilálják, a németek elvesznek a lengyel ethnikumban. Lendületet vesz a tudomány (kraiói egyetem), művészet s az állam tekintélye nagyban emelkedik a külföld előtt.

El lévén zárva nyugat és a tenger felől, hatalmát északkelet és délkelet felé kezdi kiterjeszteni. Megszerzi Halicsot, Ukrajnát, majd Litvániát (Livonia) s mindenhová a lengyel nyelv és ízlés vonul be. Az újonnan szerzett területek rutén és litván nemesei ellengyelednek, hogy részesei legyenek a lengyel szabadságnak.

Ez az erősödés azonban csak külső, látszólagos, mert már magában hordja a hanyatlás csiráit. A nemesség a király rovására minden választáskor gyarapítja jogait fc hatalmát. Lengyelország fejlődése tulajdonképpen csak a nemesi jogoknak a korona és a többi néposztályok jogainak a romjain való nagyobbodásából áll. A nemesség külön állam az államban és saját érdekén kívül más érdeket nem ismer. A nemes »vadászatra, lakomákra, pörösködéésre, és politikai szatócskodásra pazarolta el pénzét és idejét, a böjt és a mise, továbbá a saját akaratának és hasznának érvényesítése volt életének legfőbb célja; a politikai életből kizárt városok gazdaságilag is teljesen tönkrementek s a legsúlyosabb terhek alatt görnyedő rabszolgává lett, jogtalan pór, fásult közönnyel élte emberhez egyre méltatlanabb életét.« (Egyetemes Irodalomtörténet IV. 488.)

Igen érdekesen jellemzi a lengyelországi állapotokat Csécsi János, a sárospataki kollégiumnak híres tanára

egyik 1732-ben tartott előadásában. Lengyelországot betutazta, az ottani állapotokat saját szemével látta s így amit a lengyelekről mond, az saját impresszióinak az eredménye, nem lesz tehát érdektelen, ha szavait mi is meghallgatjuk. »A nemesek hatalmasak és dőlyfősek, a parasztnak semmi bece és nincsen nála nyomorultabb valami. A zsidók az egész országban nagy kiváltságokkal vannak felruházva, melyeket Kázmér király adott nekik, akinek felesége zsidóasszony volt. A nemesség saját költségén katonáskodik és száma mintegy 100.000 főre rúg. Mesterséggel, tudománnyal, kereskedéssel sokkal kevesebbet törődnek, mint a németek; és ha ebben a részben Lengyelország valaha mégis valamire vergődik, egyedül a németeknek köszönheti, akik szép számmal vannak lakói között. Mert maga a lengyel kipedő-kapkodó és amolyan keleties természet.

A lengyelek nagy része a pápista hitet vallja; tanulatlanok és csodálatosképpen babonások ... Városuk kevés van, váraik hitványak, épületeik nyomorúságosak és csaknem mind el vannak hanyagolva. Csaknem az egész terület homokos sivatag, a lakók szegények és sehol a föld hátán annyi koldus, mint itten. Nem hiába mondja a közbeszéd, hogy Lengyelország

Infernus rusticorum,
Paradisus Judaeorum,
Purgatorium equorum:
Parasztoknak pokla,
Zsidóknak paradicsoma,
Lovaknak purgatóriuma.¹

A nemesség zárt kasztba tömörül, gondosan örökődik, hogy soraiba új elemek ne kerüljenek be s ezért

¹ Horváth C. A hadviselő országok. Népművelés. Új Élet. X. 1. 1915. 45.

polgárembernek nem szabad birtokot vásárolnia s viszont a nemesnek sem szabad röttel vagy singgel üzérkednie, mert ez méltatlan hozzá s ezért elveszíti születése folytán nyert privilégiumait. Nem is dolgozott a nemes, ha teljesen elszegényedett, egy gazdagabb nemes szolgálatába szegődött, sőt hazánk egyes főurainak is voltak »lengyeleik.« (Ilyen: Mikszáth Beszterce ostromában Pruzsinszky, Pongrácz gróf »lengyele.«) A korrupció hallatlan mérveket öltött, még a katonai méltóságokat is pénzért vásárolták, s az ezredes a katonái fenntartására kapott pénzt a maga céljaira fordította, úgy hogy számos ezred csak a papiroson volt meg. Pedig ekkor már kbmoly ellensége támadt Lengyelországnak a moszkvai fejedelemségben. Moszkva a tatár-iga lerázása után megerősödött s az összes keleti szlávoknak egyesítését tűzte ki feladatául s emiatt több százzal át kemény harcot viselt Lengyelországgal, először Livoniáért, majd Kisoroszországért s amikor ezeket megszerezte, magáért Lengyelországot.

A koldusbotra juttatott polgárságnak és a rabszolgasorsban tengődő parasztnak a vészkiáltásai elhallatsztak messze Európába s már a XVII. század elején fölmerült Lengyelország felosztásának a terve, de csak a XVIII. század végén 1772, 1793 és 1795-ben következett Be. »Európa a felosztás ellen nem reagált, mivel régóta megszokta már, hogy Lengyelországot ne tekintse többé valódi államnak.«¹ Lengyelország politikai léte 1795-ben megszűnt; Oroszország, Poroszország és Ausztria osztott területén. Egy ideig úgy látszott, hogy a lengyeleknek az a végzetök, hogy idegen tömegekbe olvadva eltűnjenek a föld színéről, de a Finis Poloniae nem jelentette .egyben a lengyelség nemzeti létének a végét is.

¹) Hüppe-Szathmáry, A lengyel alkotmány története. Budapest 1894. 517. I.

A lengyellakta területek végleges felosztása csak az 1815-iki bécsi kongresszuson következett be. Oroszország kapta a legnagyobb részt, a lengyel királyságot (kongresszusi Lengyelországot Vafsó fővárossal — Kongreszówka). I. Sándor cár, mint lengyel király széleskörű autonómiát ígért a lengyeleknek, de nem tartotta be ígérését, az 1830-iki fölkelés vérbefojtása után kezdetét vette az orosz reakció s a szerencsétlen 1863-iki fölkelés elnyomása után tűzzel-vassal oroszosítani kezdtek, az oroszosítás nem járt ugyan eredménnyel, mégis annyit elért az orosz, hogy a lengyelség simulni kezdett az orosz állameszméhez, beletörődött sorsába s most az orosz állam keretén belül próbál érvényesülni.

Poroszország a hozzácsatolt területen erős kézzel hozzalátott a lengyel féktelenség letöréséhez. A legnagyobb csapást mérte a lengyelre az u. n. kisajátítási törvény (Enteignungsgesetz 1908.), amellyel ismerve a német szívvóságot s akaraterőt, előbb-utóbb célt ér; Sziléziában és Posenben már erősen németesedik a lengyel lakosság.

Legjobb dolguk van a lengyeleknek Ausztriában; Galíciában ők az urak. Az alkotmányos éra beköszöntése után az osztrák kormány abbahagyta a németesítő politikát s az egész Galíciát a lengyeleknek engedte át, ők a politikai és a gazdasági élet vezetői. Nagy szerepet játszanak Ausztria politikai életében, sokkal nagyobb, mint amilyen számuk és súlyuk után megilletné őket.

3. A lengyelek földrajzi elterjedése és száma. A lengyel nyelvterületet északkeleten a litvánok, északnyugaton és nyugaton a németek, délen a csehek, tótok, rutének, keleten a rutének határolják. Legtöbben vannak Oroszországban a Visztulamenti 10 kormányzásban (Privislinskij kráj), ezenkívül nagyobb tömegben laknak Felső-Sziléziában, Posenben és Poroszország nyugati részében. Igen sok szigetet találunk a

Jagellók-korabeli Lengyelország egész területén s itt a lengyel képezi az intelligens elemet a rutén, fehérorosz és a parasztság között, míg viszont Sziléziában és Poroszországban földművelő nép. Igen sok kivándorló tartózkodik Amerikában. A lengyelek pontos számát meghatározni nem lehet. Oroszországban a hivatalos statisztika a zsidót külön nemzetiségnek veszi, míg a lengyelek a zsidók legnagyobb részét a lengyelhez számítják. Fordítva áll a dolog Galíciában. Itt a törvény nem ismer zsidó nemzetiséget s a zsidókat a lengyelekhez sorozzák, ami ellen a zsidóságnak igen tekintélyes száma tiltakozik. A hivatalos adatok szerint 1910-ben volt:

1. Oroszországban 9.338.000 (az egész népesség 5.8 %)
2. Ausztriában 4.967.980
3. Németországban ... 3.823.960 (mazurokat és kasubokat 204.600+109.000 is beleszámítva).
4. Magyarbirodalomban 40.000
5. Amerikában 1.500.000

összesen 19.668.960

A lengyel statisztikusok szerint az egész földkerekségen körülbelül 25 millió lengyel él.

Műveltségi állapotok. Általános műveltség tekintetében a lengyelek fölötté állanak a keleti szlávoknak, de azért még igen távol állanak a kulturnemzet fogalmától. Irodalmuk igen gazdag, díszére válna bármely nemzetnek, a művészetek terén is sok szépet alkottak, de a köznép még igen alacsony színvonalon áll. A lengyel közoktatásügy legfejlettebb Galíciában. Oroszországban és Németországban nem beszélhetünk lengyel közoktatásról, mivel azokban orosz, illetve német a tanítás nyelve. Galíciában a lengyeleknek teljes tanszabadságuk van, Ausztria itt lengyel iskolákat tart fenn. S bár a kultúra tekintetében a lengyelek Galíciában állanak a legmagasabb fo-

kon, mégis itt 52% az analfabéta (a rutének közt 71, az utóbbiak azonban csakis falusi lakosok s a lengyelekhez a zsidók is hozzá vannak számítva).

Galíciában 1909-ben 2779 lengyel, 2375 rutén és 25 német elemi iskola volt. Nagy különbség van azonban a városi és a falusi népiskolák között. Középiskolába csak olyan tanulót vesznek föl, aki az elemiben németül is tanult. Erre való tekintetből a városi elemi iskolákban kötelező a német nyelv tanítása, a falusi iskolákból azonban ki van zárva. Kelet-Galíciában a lengyelek csaknem kivétel nélkül városi s a rutének falusi lakosok. A rutének azzal vádolják a lengyeleket, hogy az ő (kulturális fejlődésük meggátlására gondolták ki ezt a kétféle iskolatípust, viszont a lengyel proletárok állítása szerint ezzel a lengyel parasztot akarják elnyomni. A magasabb hivatali állásokat a szlachta tölti be s hogy ne támadjon vetélytársa a parasztok soraiból felemelkedő lengyelekben, ezek tehetséges fiait ezzel az intézkedéssel akarják a továbbművelődésből s ezzel a hivatalból kizárni. De vetélytársakra találtak a városi polgárság fiaiban; ezeket az osztrák törvények szerint nem zárhatják ki a középiskolákból s ezek száma rohamosan emelkedik, különösen a zsidó tanulóké, akik a lengyel ifjúság tanulói-nak helyenként 70%-át teszik ki.

Igen sok galíciai községben egyáltalán nincs iskola.

Polgári iskola 1909-ben 83 volt, gimnázium 68 (rutén 7, német 1!) reáliskola 14 (rutén egy sem), leánygimnázium 9. Aránylag sok oroszországi lengyel is látogatja a galíciai iskolákat. Felsőiskola, a szakiskoláktól eltekintve, 3 van (tud. egyetem Krakóban és Lembergben, 1 műegyetem Lembergben) összesen 8—10,000 tanulóval.

A rutének állítása szerint a lengyelség tendenciája a köznép gyermekeinek és a ruténeknek távoltartása a

közép és felsőbb iskoláktól. Ez a vád plauzibilisnek látszik, ha a lengyel és a rutén népiskolákat szembeállítjuk a többi iskolákkal.

1. 1909-ben volt 2779 lengyel népiskola, 91 középiskola, 3 egyetem.

2. 1909-ben volt 2375 rutén népiskola, 7 középiskola, — egyetem.

A lengyelek politikai viszonyai. A lengyel kérdés. A lengyelség helyzete nemzetiségi szempontból tekintve valóban tragikus. Tragikuma abban áll, hogy nincs tisztában a követendő utat illetőleg, az egyén a saját érdekét többre becsüli a nemzeti eszménél s amint a múltban, úgy a jelenben sem tudják a különböző osztályok érdekeiket egymással összhangba hozni.

Lengyelországban — mint már említettük — az állami élet homlokegyenest ellenkező irányba terelődött, mint a szomszéd Moszkvai birodalomban. A moszkvai fejedelem megtörte a bojárok erejét s minden hatalmat a saját kezében összpontosított és éppen olyan abszolút uralkodó volt a nemességgel, mint a köznéppel szemben, sőt abszolutizmusát az előbbieket még jobban érezték, mert közelebb voltak a fejedelmi udvarhoz, a lengyeleknél azonban oly nagy volt a nemesek alkotmányos szabadsága, hogy ez az ország bukására vezetett. Az egyén szabadsága úgyszólván a törvény fölött állott, de politikai jogai csak a lakosság kis részének, a szlachtának (nemes) voltak, a köteleességek és terhek pedig a lakosság többi részének a vállaira neheztedek. A polgárságot a nemesség igen korán elnyomta s az aranyszabadság s a polgári jogok gyakorlásából kizárta, a paraszt pedig (a lakosság 85%-a!) a nemes birtokosnak egyszerűen leltári tárgya volt.

A szlachta a királytól sem függött, mert a királynak nem volt végrehajtó hatalma. A törvényhozás nem mű-

ködhett, különösen a liberum veto (nie pozwolam) után. Ugyancsak nagy hibája volt a lengyeliségnek a vallási türelmetlenség is, minden más vallást, különösen a protestánst és a pravoszlávot üldözött s csak a zsidóságnak adott némi szabadságot, mert a zsidó pénzére vagy a pénzszerzésben való segítségére gyakran szüksége volt a könnyelmű szlachtának. Az első felosztás idejében akadtak felvilágosult, nemesen gondolkodó hazafiak is, akik figyelmeztették a nemzetet, hogy térjen végre a becsületes útra, különösen a trónjától megfosztott, Leszczyński kevés híve között s a reformpárt munkához is látott s 1791. május 3-án egy szabadelvű alkotmányt fogadtatott el a nemességgel, amely a viszonyok kényszerítő hatása alatt s abban a hitben, hogy annak megtartására úgy sem kerül rá a sor, beleegyezett, de az utolsó király, Poniatowski, ezzel már nem tudta megmenteni az országot jól megérdemelt sorsától, a kétszáz év óta folyton kísért felosztástól. Lengyelország felosztása után a legnagyobb rész Oroszországnak jutott, de nem az etnográfiai Lengyelország, hanem a Litván-fejedelemség. A lengyellakta földeket Varsó központtal Poroszország kapta, a krakói hercegséget Sziléziához csatolták. A porosz uralom csak rövid ideig tartott. A felosztás után számos lengyel nemes külföldre vándorolt és a francia seregbe állott be, hogy így Napoleon segítségével hazája önállóságát — helyesebben a saját elvesztett uralmát — visszaszerezze; Napóleonnak az oroszok és poroszok fölött való győzelme (1807) után azokból a tartományokból, amelyeket a 2. és 3. felosztás alkalmával Poroszország kapott, felállították a varsói hercegséget, amely perszonál unióba lépett Szászországgal. Az új államra Napoleon demokratikus alkotmányt kényszerített rá, amelynek értelmében szabadságot adott a parasztságnak és behozta a törvény előtti egyenlőséget. 1809-ben Varsóhoz csatolták Nyugat-

Galíciát és a krakói hercegséget. Az új lengyel állam erősödni kezdett, 1811-ben már 90,000 főnyi hadserege volt, de a belviszályok most sem szűntek meg s a nemesség egy része az oroszokkal való szövetség mellett izgatott, hogy a Napóleontól rájuk erőszakolt alkotmánytól megszabadulva, a régi »arany idők« visszatérjenek. A nemzet zöme Napoleon mellett tartott, minek következtében Napoleon bukása után az 1815. bécsi kongresszuson újra felosztották Lengyelországot. Oroszország kapta a varsói fejedelemséget, de egyötödét Poroszországhoz csatolták, Galícia Ausztriának jutott, Krakó köztársaság lett, amelyet csak 1846-ban csatoltak Ausztriához. Orosz-Lengyelország reális unióba került Oroszországgal, széleskörű autonómiát kapott, saját törvényhozása, hadserege, közoktatása, igazságszolgáltatása volt, szóval a nemzeti élet összes föltételeit megkapta s most fejlődhetett s virágozhatott volna, ha a két fél betartotta volna a megállapodásokat. A két szerződő fél hibája folytán a dolgok oda fejlődtek, hogy 1830-ban ismét fölkel a lengyel nemesség és a városi polgárság egy része. A fölkelést leverték s Lengyelországot Oroszországba kebelezték. A további fejlemények közisméletesek az 1863-iki fölkelésig, amely ismét a lengyelek leverésével végződött s most is a lengyelség hibája folytán. 1863-ban Oroszország közvéleménye eleinte a lengyelek mellett volt s hogy miért veszítették el a lengyelek a játszmát, kiviláglják a kortanúk följegyzéseiből. Kropotkin¹ erről a következőket mondja: 1863. januárjában Lengyelország fölkel az orosz uralom ellen... Még sohasem volt a lengyel ügynek annyi hive és barátja Oroszországban, mint akkor. Nem a forradalmi pártról beszél; az orosz társadalom mérsékeltőbb elemeiben is az volt a vélemény és kifejezést is adtak neki, hogy jótétemény

¹) Kropotkin, Egy forradalmár emlékiratai. Budapest 1912.

volna Oroszország számára, ha Lengyelországban egy el-lenséges indulatú alattvaló helyett egy békességes szomszédot bírna. Lengyelország sohasem fogja elveszteni nemzeti jellegét, előrehaladott fejlettsége nem engedi azt; sa-ját irodalma, művészete és ipara van most és lesz ez-után is mindig. Az egész országban gyűjtöttek pénzt a lengyel fölkelők számára, sőt Szibériában egész nyilvánosan... De köztudomású lett, hogy a lengyel forradalmi bizottság Lengyelország régi határainak visszaállítást oly értelemben követelte, hogy Ukrajna. Kis-Oroszország is hozzácsatoltassék, amely tartományoknak ortho-dox görög lakossága gyűlölte a lengyel urakat s nem egyszer rendezett vérfürdőt közöttük... s köztudomású lett az is, hogy nem hajlandók demokratikus alkotmányt adni... s most mindenki Lengyelország ellen fordult.« Ezt Dragomanov is megerősíti Bakunin élet-rajzában: »Mint az események szem- és kortanúja mond-hatom, hogy a lengyel fölkelés, amíg Varsó körül összpontosult, az orosz felvilágosodott körök rokonézésével találkozott. De ez a rokonszenv rögtön eltűnt s ellen-séges indulattá vált, amikor a lengyel fölkelők Kievből és a mogilevi kormányzásában megjelentek.« Ekkor a viszonyokat ismerő minden jóézés» ember elfordult a len-gyelségtől s a lengyel paraszt is a rutén paraszttal együtt — mikor a helyzetről tájékoztatták őket — a szlachta ellen emelte fegyverét. Nem a lengyelek sza-badságharca volt ez, mint általában hiszik, de a régi rendi Lengyelországnak a hívei, a kis királyok gyöngé epigonjai megszedülve apáik hatalmától, vissza szerették volna csinálni a történetet s ismét rabigájuk alá hajtani a szerencsétlen pór népet, amelyre nézve az orosz uralom valóságos áldás és jótétemény volt a lengyel uralomhoz képest. Igaz, ebben a felkelésben a varsói iparosság és munkásság is résztvett, de ez nem ismerte a nemesekből

álló forradalmi bizottságnak a tulajdonképeni célját és sokáig abban a véleményben volt, hogy ez nem lengyel nemzeti mozgalom, hanem az abszolutizmus ellen a népjogokért megindított küzdelem. A viszonyok ismerői szerint ma is úgy áll a dolog, hogy a lengyel paraszt reszketve hallgatja a »Nincsen veszve Lengyelország«-ot s ellenségének tartja azt, aki a lengyeluralom visszatérését ígéri neki. Nagy tévedés tehát az, mikor mi a lengyel nemzet fájdmáról, szenvedéseiről, reményeiről, álmairól s jövő terveiről általánosságban beszélünk. Nem a lengyel nemzet az, amellyel mi barátságot tartunk fõn, nem a lengyelség érdekét akarja szolgálni a »magyar-lengyel testvériség«, hanem csak a lengyel nemzet egy részének (körülbélül 10%-ának!), a régi Lengyelország urainak uralkodni vágyó utódaiét. És ez fáj a lengyel nemzet jobb fiainak, ezért sir Zeromski (Zseromszki), a lengyelek jelenkori legnagyobb Írója, hogy nemzete vész és pusztul, fiai nem tudnak a nemzeti eszmében találkozni s egyesülni.

Az 1863-iki fölkelés leveretése után egymás után kobozták el a lengyelek nemzeti jogait. Az orosz önkényuralom teljes erejével ránehezedett a lengyelségre, de a parasztra, a rá nézve nagyon is elõnyösen végrehajtott agrárreform folytán addig álmodni sem mert, szép napok virradtak s az iparos és kereskedõ osztály is gazdagodni kezdett az orosz vámpolitika védelme alatt. Akkor fejlődtek ki a nagy lengyel iparvárosok, pl. Lódz, amelynek 1793-ban Lengyelország felosztásakor csak 190, 1860-ban 60.000, ma pedig már fél millió lakosa van. A paraszt boldogságát csak az zavarta meg egy kissé, hogy az orosz »degradálta a valóságát« s nem tartja olyan tiszteletben, mint a právoszláviát.

A lengyelség az utolsó fölkelés leverése után a változott viszonyokhoz alkalmazkodni igyekezett. Elõljártak

e tekintetben az írók, akik belátták, hogy előbb nemzetté kell nevelni a lengyeleket, ha azt akarják, hogy politikai életet élhessenek. Különösen a varsói ifjúság körében válik uralkodóvá az a felfogás, hogy elsősorban a lengyelség jólétének az emelésén kell munkálkodni, mert az anyagi jólétet úgyis nyomon fogja követni a szellemi fellendülés s a munkát teszik a lengyel eső kötelességévé. Új pártalakulások jönnek létre, amelyek közül három jut jelentőséghez és pedig 1. A forradalmi bizottság örököseként megalakul a Liga Polska, amelyből 1894-ben megalapítják a Liga Narodowa-t. Ez Lengyelországot régi határai közt szeretné visszaállítani, tehát a régi ösvényen halad, a régi arisztokratikus Lengyelországot szeretné halottaiból föltámasztani. Ezekhez tartoznak a Galíciában »Allpolen« név alatt ismert lengyelek, így nevezve főorganumuk, az 1895-ben megindított Brzeglad Wrzechpolski után. 2. 1893-ban megalakul a lengyelség legnagyobb pártja a Polska Partya Socyalistyczna. 3. A legújabb az az Ugodowcik pártja, kik a reális politikának, az Oroszországgal való kibékülésnek a hívei. (Ugoda = egyezés, kibékülés).

A lengyeleknél eleinte az 1. párt, a »narodowci«-k örvendtek a legnagyobb népszerűségnek, de 1904-től kezdve az Ugodowcik léptek előtérbe. Ezek a galíciai lengyel nemességet vették példaképül, amely jelentős szerephez jutott Ausztriában. A nem nemesek közül hozzájuk csatlakoztak a nagykereskedők, gyárosok, tőkepénzesek, szóval a pénzarisztokraták. Ez utóbbiaknak nagy szükségük van az orosz hatóságok támogatására az esetleges munkászavargások leverésénél s nekik különben is előnyös, ha Oroszországhoz tartoznak, mivel így iparuk számára piacot találnak és könnyen gazdagodhatnak.

Ez a három párt harcban áll egymással, de nagy-

jában mind a három egyetért abban, hogy az orosz állam keretén belül kívánja a lengyelség egyesítését, mert ha ez sikerül, hitők szerint annyi nemzeti jogot is kapnak, amennyi a gazdasági és kulturális fejlődés biztosításához szükséges. Az orosz viszonyok egyik alapos ismerője Hoetzsch¹ a lengyel kérdésről írva azt mondja, hogy az ugodowcik anélkül, hogy feladnák egy új szabad Lengyelországba vetett reményüket, nem tudják, de nem is akarják megakadályozni, hogy ezek a remények lassanként kialudjanak.

A gazdasági kapcsolatok erejénél fogva a lengyelek mindinkább belenőnek az orosz életbe s igen kellemesen tapasztalják, hogy mily sok téren érvényesül fölányuk az oroszokkal szemben. Ehhez hozzájárul az a jövőbe vetett reményük, hogy az összes lengyelek egyesülni fognak a Romanovok jogara alatt. Először is Ausztria bomlására számítanak s ha ez megtörtént s Galíciát Oroszországhoz csatolták, akkor a lengyelek az orosz erőre támaszkodva képesek lesznek módot találni, hogy Poroszországtól is megszerezzék a lengyeleklakta területet s a Romanovok jogara alatt egyesítsék. Az egész tervüket, amely egyébiránt Lembergől indult ki, arra a föltevésre építették, hogy az orosz helyeselni fogja ezt s autonómiával fogja őket megjutalmazni.

Annyi bizonyos, hogy forradalmi gondolatok a szocialistákon kívül, a többi pártoktól távol állanak. A szocialistáidhoz az ipari munkások, a liberális diákság és a kispolgárok tartoznak. Ez a párt a demokrata eszmék győzelméért és nem a lengyel nemzeti ügyért küzd s mivel soraiban sok zsidó is van, a narodowcok valóságos irtó hadjáratot indítottak ellene. Erős antiszemita izgatást folytatnak a lengyel polgárság és pa-

¹) Hoetzsch, Russland, Berlin 1913.

rasztság körében és az orosz receptet sem vetik meg: a pogromok rendezését. A lengyelség tehát ma sem egyseges, testvérharc emészti az erejét. Bárha mielőbb megértenék egymást a lengyel nemzet összes fiai és sikerülne egy új élet- és fejlődőképes Lengyelországnak a felállítása, amely erős bástyaként állana hazánk és hatalmas északi ellenségünk, az orosz között.

IV. Csehek

Csehországnak, Morvaországnak és hazánk északi és északnyugati részének szláv néptörzsek által való kolonizálása észak felől történt. Emellett szól a cseheknek, morváknak és tótoknak az északnyugati csoporthoz való tartozása és terjeszkedésük iránya: a Visztulától nyugat és dél felé haladtak, miért is először Cseh- és Morvaországnak északi részét szállták meg. Azok a törzsek, amelyeknek a prágai központhoz való hovatartozása folytán történt egyesüléséből a cseh nemzet kialakult, eredetileg a mai cseh nyelvterületnél jóval messzebbre terjeszkedtek, még pedig nyugaton Nürnbergig és Regensburgig, délen a Dunáig. A nyelvjárások szerint különböző s politikailag önálló törzsek saját főnökeik alatt éltek. A leghatalmasabb volt közöttük a c s e h törzs, amely Rip és Krakó között tanyázott. Az Éger közép-ső folyásvidékén voltak a lucanok, mellettük a sedlicanok, a Bilin medencéjében a lemuzok. Ezek szomszédai a decanok és a litomiicek. Psov város (amely később a Melnik nevet kapta) lakosai a psovanok. Az Iser felső részén telepedtek meg a c s e h-h orvátok. A csehektől keletre voltak a z l i v a n o k, a Moldva felső részén pedig a dudlebok. Ezek a politikailag önálló törzsek idők múltán egy ál-

lamba egyesülnek, egybeolvadnak s egy nemzetté alakulnak. Az államalakulás azonban igen nehezen és lassan ment végbe.

Csehország legrégebb történetileg ismert lakosait, a kelta származású bojokat, a germán markománok szorították ki s mikor ezek a VI. században Bajorország felé húzódtak, helyüket a fentemlített szláv törzsek foglalták el. A szlávokat leigázták az avarok. Az avarok uralmát a szlávok egy Samo nevű frank vezér vezetése alatt (623) lerázták, de a Samo által alapított birodalom halála után felbomlott. Két századdal később Morvaországban alakul egy új szláv birodalom, amelynek alapjait Mojmir herceg vetette meg. Leigázta a kis morva fejedelemségeket s hatalmát nemcsak a morvákra, de a csehekre és a tótokra is kiterjesztette.

Ennek a fejedelemségnek a határai nyugaton a March, keleten a Garam s délen a Duna volt. A fejedelemség gyorsan fejlődésnek indult, de mivel a frankok fennhatósága alatt állott, Rasztiszlav életcéljául tűzte ki országának a teljes függetlenítését. Az új fejedelemségre ugyanis a IX. században kétféle szertartása egyház: a görög és a latin és azok háttérében kétféle államhatalom: a nyugatrómai és a keletrómai irányította rá figyelmét. A regensburgi német-latin hittérítők már teljesen megtérítették a prágavidéki csehséget s a passauai püspök az új Morva fejedelemségre is kiterjesztette egyházi fennhatóságát, ami tulajdonképpen akkor a németiségtől való függéssel egyértelmű volt. Rasztiszlav csakhamar belátta, hogy országa önállóságát csak úgy tudja biztosítani, ha még egyházilag is elszakad a németektől s ezért Konstantinápolyba fordult Mihály bizánci császárhoz. A keletrómai császárságnak kapóra jött ez a felszólítás, hisz éppen fegyvertársakat keresett Róma ellen s a kölcsönös megállapodás érteimé-

ben a görög-szláv Szalonikiból Cirillt és Methodot Morvaországba küldte, hogy ott a szlávnyelvű istentiszteletet s a görög egyház szertartását terjesszék s ezzel Morvaország szlávjait elzárják nyugattól (mint az később az oroszoknál sikerült is), tervük azonban kudarcra végződött. Rasztiszlavot megölte unokaöccse, Szvatopluk, aki nyugattal keresett összeköttetést, elűzte a görög-szláv papokat s ezzel a Konstantinápolyval való minden további összeköttetés megszűnt. Az egyházi szláv irodalom, mely makedoniai tájszóalással fejezte ki a bizánci theologiai irodalom holt és nehézkes fogalmait, nem bírt mélyebb gyökeret verni az ifjú és eleven nép országában. A német-latin kereszténység győzött, vagyis a csehek a nyugati kultúrbefolyás alá kerültek. Szvatopluk halála után zavarok keletkeztek, fiai viszálykodtak, a cseh hercegek elszakadtak a morvái fejedelemségtől, amelynek a magyarok bejövetele 906-ban egyszerismindenkorra véget vetett.

Igen sok hasonlóságot látunk a keleti szlávok és a cseh-tót-morva szlávok régi történetében. Ezeknek is, mint a keleti szlávoknak (a Kievskaja Rusban) sikerült rövid időre a politikai egyesülést létrehozni, de ennek az egyesülésnek csakhamar véget vet a belső egyenetlenkedés és egy külső erősebb hatalom; a keleti szlávoknak a török-tatár, az utóbbiaknak a magyar. A keleti szlávoknál új politikai centrumok alakulnak s ennek megfelelően új nemzetiségek fejlődnek: az orosz és rutén, a csehek, tótok és morváknál szintén a politikai hovátartozás szerint külön cseh és külön tót nemzetiség alakul ki.

A morvái fejedelemség bukása után északon Csehországban alakul egy új állam, melynek központjává Prága vára és annak városa köré telepedett cseh törzs lesz, amelynek neve nemsokára az egységessé lett népre is

átmegy. Az államalakulás azonban igen nehezen, hosszas harcok és háborúk után, egyes hatalmas fejedelmi családoknak a teljes kiirtása árán sikerül. Hz egységes cseh nemzet az erőszak jegyében, a Slavnikovici, Vrsovici s más nemzetségek sírjából kel életre. Hz így keletkezett nemzet a cseh nevet kapja. H legrégibb krónikásoknál különféle elnevezésekkel találkozunk. Fredegámál sclavi cognomento Vinidi, más íróknál Csehország régi lakosainak, a bojoknak a neve után sclavi Behemenses, Behemi, az ország neve pedig Boichemum, Bojohemum, Bohemia. így nevezi a cseheket a legöregebb cseh krónikás: Kosmas (1045—1125), de már a XIV. századbéli Dalimil csakis a cechove, cechy, ceska zeme elnevezéseket használja. H X. századbéli Vencel krónikában szintén előfordul a cseh név, úgyszintén a kievi krónikában (cesi, cechy, caskij) Igen érdekes, hogy Szt. Ludmilla legendája különbséget tesz a tulajdonképeni csehek és a többi törzsek között: a Prágához tartozó törzsek neve Bohemi, a többieké Sclavi. (H cseh szó a szláv ceta = »schar, csapat« szóból származik.)

A morvák a Morava folyótól kapták nevüket. Nyelvünk a cseh szót a szlávságíól vette át, éppen úgy, mint az orosz és a lengyel elnevezést, fl cseh állam rendkívül kedvező földrajzi fekvésénél fogva erős nemzeti állammá fejlődhetett volna, ha a *XII—XIII.* században Európaszerte gyakorolt kolonizáció ebben vissza nem tartja. I. Ottokár (1197—1230), I. Vencel (1230—1253) és II. Ottokár (12531—1278), királyok és az ő példájuk után indulva a papság és a nemesség németeket telepítettek az ország különböző részeibe. Ezek kultúrát, ipart, városi rendet, német jogot hoztak magukkal, de egyben a cseh nemzetiséget elnyeléssel fenyegették. H német nyelv, kultúra és ízlés vonult be a városokba, az előkelő és gazdag családok hajlékaiba s csakhamar tel-

jesen kiszorította az eredeti cseh szokásokat és erkölcsöket. A cseh nép ezért etnográfiai tekintetben még ősi területén is meglehetősen színtelen, régi nemzeti viseletét, szokásait, építkezését régen elhagyta, de viszont elsajátította a némettől a munkaszeretetet, a szorgalmat s a művelődés iránti érzéket. A csehek tulajdonképeni tanítómesterei a németek voltak s hogy közműveltség tekintetében az összes szláv népek közül ők állanak a legmagasabb fokon, ez a német szellemnek a diadala. A XIII. századtól kezdve Cseh- és Morvaországban német volt a hivataloknak s a műveit köröknek a nyelve s már úgy látszott, hogy a cseh nyelv el fog tűnni a föld színéről, mikor a Premysl-család kihalta után (1305) nemsokára változás állott be. I. Károly (mint német császár ív. Károly 1346—78) uralkodása fordulópontot képez a csehek történetében. Igen sokat tett Csehország felvirágoztatásáért s 1348-ban megalapította a prágai — eredetileg német — egyetemet, amely Húsz János fellépése után a cseh nemzeti öntudat főfészkevé lett. 1409-ben a csehek elűzték Prágából a német tanárokat és diákokat, azután a többi városok nagyobb részéből is kiűzték a németeket s a XV. század végén már cseh nyelv volt Csehország, Szilézia és Morvaország hivatalos nyelve. A huszita háborúk nagyban megerősítették a cseh nemzeti öntudatot s beleoltották a csehségbe az idegenek gyűlöletét. Ezután Csehország története tulajdonképen a németek és csehek közötti harcokból áll. Csehország Húsz fellépésétől kezdődőleg a vallási és nemzetiségi harcok állandó színterévé lett. Az 1620. fehérhegy-i vereség után azonban elvesztette politikai függetlenségét s az osztrák császár fennhatósága alá került. Ferdinánd a protestáns szabadságnak és a cseh alkotmánynak egy csapással véget vetett s rettenetes bosszút állott a protestáns cseheken és csekélyszámú pro-

testáns németeken. Vezéreiket lefejeztette, jószágokat elkobozta s erőszakkal irtotta a protestantizmust, ami ekkor csaknem egyértelmű volt a cseh nemzetiséggel. Csehország mint önálló állam megszűnt s ettől kezdve története már az Osztrák császárság történetéhez tartozik.

1627-ben ismét a német lett az ország hivatalos nyelvévé, számos cseh kivándorolt hazájából vagy a németiségbe olvadt bele. Ekkor németesedett el Csehország északi része s az egész országban annyira pusztulni kezdett a cseh elem, hogy sokan már a cseh nemzet közel elűnését jósolgatták. 1810-ben írta Dobrowsk[^] Kopitárnak szállóigévé vált mondását: *Causa gentis mostrae, nisi deus adjuvet, plane desperata est* (ha Isten nem segít, teljesen elvész nemzetünk). De a XVIII. század végén s a XIX. század elején az Európaszerte életrekelő nácionálizmus megmentette a cseheket. Ennek a nemzeti megújulásnak a tudományos kutatások készítették elő az útját. Első sorban említendő a lángeszű Dobrowsk[^] József munkássága, akit Jungmann követett, de legnagyobb hatása volt a szláv régiségek mesterének, Safarik Pálnak és Palacky Ferencnek, Csehország története szerzőjének. Fölköltötték a cseh nemzeti öntudatot, amely azután mindenütt, minden téren érvényesülni igyekezett. A csehek teljes erővel nemzeti nyelvük műveléséhez láttak és az eszközök megválogatása nélkül, gyakran a legkíméletlenebb erőszakkal, társadalmi utón és a községi életben csehesíteni kezdtek s csehesítik a német nyelvszigeteket, az osztrák-sziléziai lengyeleket, a morva-tótokat, sőt már a mi tótjainkra is szemet vetettek. Igen nagy gondot ad az osztrák kormányoknak a csehek és németek között dúló nemzetiségi harc, de eddig az összes kiegyezési kísérletek sikertelenek maradtak.

2. A csehek lakóhelye és száma. A csehek Csehországban, Morvában és Sziléziában laknak nagyob-

tömegekben, azonkívül Alsó-Ausztria egyes részeiben. Cseh telepekkel találkozunk monarchiánk majd minden részében, továbbá Oroszországban és Amerikában. Pontos számukat meghatározni teljes lehetetlenség. A cseh etnográfusok hozzájuk számítják az összes morvákat (még a morva-valachokat, vagyis a morva-tótokat is) és a sziléziai lengyelek egy részét. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint Ausztriában 6.435,985, Németországban 107,000 cseh-morva volt, éspedig:

Csehországban	4.241.920
Morvában	1.868.970
Osztrák-Sziléziában	180.350
Alsó Ausztriában	122.330
Egyéb osztrák tartományokban	22.413
	<u>6.435.983</u>
b. Poroszországban	107.000
Összesen	6.542.983

Ha a morva-tótok kivételével az összes többi morvákat a csehekhez számítjuk s az egyéb államokban található csehek is figyelembe vesszük (Oroszország, Amerika stb.), akkor a csehek összes számát 1914. év végén 6.5 millióra tehetjük. Niederle a csehek számát 1906-ban 7.237,000-re becsülte, de ő csehnek vette a kétnyelvű (cseh és német) csehországi lakosságnak a túlnyomó többségét, jóllehet azok németeknek vallották magukat s igen nagyra becsülte a cseh telepek, cseh szigetek lakosainak a számát s föltételezte, hogy a csehség az idegenajkú környezetben nemcsak nem fogy, de még számbelileg gyarapodik is.

Vallásra nézve a csehek 96%-a róm. katolikus, 2.5%-a protestáns és 1.1%-a izraelita. Az utolsó két évtizedben az oroszok a právoszlávia terjesztésével is megpróbálkoztak, de sikertelenül.

Műveltségi állapotok. Az összes szlávok között a cseh nép a legműveltebb, sőt írni-olvasni tudás tekintetében még monarchiánk németjeit is felülmúlja. Az ausztriai németek 8%-a, míg a cseheknek csak 6%-a analfabéta.

A történeti visszapillantásnál láttuk, hogy a kultúra magvait a csehek között a németek hintették el, mégis ma a csehek a legnagyobb gyűlölettel viseltetnek tanító-mestereik iránt.

Csehország lakosságának 63%-a cseh és 37%-a német, mégis a németek oktatásügye magasabban áll, mivel ez régi történeti fejlődésre tekint vissza, míg a csehek csak a XIX. században láttak hozzá (a huszita mozgalmak idejétől eltekintve) nemzeti közoktatásügyük fejlesztéséhez és rendezéséhez. 1909-ben Csehországban 3605 cseh népiskola volt 12,470 osztállyal, míg a német népiskolák száma 2548 volt 8380 osztállyal. A csehek szemében igen nagy számla a német iskola s hogy annak működését ellensúlyozzák, 1880-ban a Schulverein mintájára megalapították az Ustredna Matice Skolska nevű iskolaegyesületet, mely a német iskolával szemben cseh iskolát állít fel s tagjai a legerőszakosabb eszközökkel arra kényszerítik a szülőket, hogy csakis a cseh iskolákba küldjék gyermekeiket. Az egyesület számos iskoláját az osztrák kormány a különböző kiegyezési tárgyalások folyamán államosította (természetesen a cseh tanítót és tanítási nyelvet meghagyta), de még így is a Matice Csehországban 50, Morvában 12 és Sziléziában 7 iskolát tart fenn. A középiskoláknál még nagyobb az aránytalanság: 1910—11-ben Csehországban 39 cseh gimnázium és 28 reáliskola volt, 34 német gimnázium és 17 reáliskolával szemben. A tanítóképzők (9), felsőbb ipariskolák (2) és egyetemek száma a két nemzetiségnél egyforma. Sok cseh kereskedelmi, gazdasági, földműves, ipar s egyéb szakiskola van. Ezekben

kíméletlen cseh nemzeti szellem uralkodik s a legtöbben a tanulók közül az ismereteken kívül a németek iránt való gyűlöletet is magukba szívják.

Morvában a cseh iskolaügy különösen 1890-től kezdve fejlődik rohamosan. Itt a lakosságnak 27.62%-a német és 71.75%-a cseh-morva (a tótokat is beleértve) s bár ma a németeknek aránylag több iskolájuk van, mint a cseheknek, ez az arányszám évről-évre a csehek javára változik. 1907-ben 1956 cseh népiskola volt 899 némettel szemben. A középiskolákat illetőleg a németek sokkal erősebbek, mert 36 cseh középiskolával (17 gimn. és 16 reál) szemben a németeknek 30 középiskolájuk (14 gimn. és 16 reál) van. Sziléziában a leggyengébb a cseh oktatásügy, itt nem bírnak a némettel és a lengyel is útjában áll a csehnek, de azért makacsul folytatják a csehesítést minden téren.

Niederle, a prágai cseh egyetem professzora, Slovensk[^] Svet c. munkájában a csehek törekvéseiről ezeket írja (91, 1.): »A történelem s a cseh-tót nemzetiségi kérdés statisztikája azt mutatja, hogy a csehek a múltban sokkal több területet vesztek, mint amennyit nyertek. Ez a szomorú jelenség napjainkban már megszűnt, mert a cseh önérzet és az egész nemzet céltudatos munkája erős bástyát állított a németek hódítása elé. Itt-ott el fogunk még valamit veszíteni, különösen az utolsó 20 év »kisebbségi« politikája folytán, de veszteségeinket kárpótolni fogja az, amit másutt nyerünk. Legveszedelmebb ránk nézve Morva északi határvidéke, ahol a németek nagy erőfeszítést fejtenek ki, hogy a landskroni, olműtzi és zabrechi nagy német szigeteket egyesítsék s ezzel elvágják a morva nyelvterületet a csehségtől. A fenyegető veszedelem következtében a csehek a határon erősítik a cseh elemet: német tőkével szemben cseh tőkét, német iskolával szemben cseh iskolát állítunk oda

s a német erőszak ellen a megerősödött cseh nemzeti öntudatot küldjük harcba. Azon vagyunk, hogy gazdaságilag és fizikailag megerősítsük a cseh elemet, hogy megjavítsuk anyagi helyzetét, emeljük kultúráját. Különben is a németység hódítása ezen a határvidéken, az utolsó ötven esztendőben annyira jelentéktelen volt, hogy évszázadok munkájára volna szükség, hogy látható és érezhető eredményt érjen el.*

Azok a németek, akik higgadtan vizsgálják a kérdést, maguk is belátják, hogy a cseheket nem lehet elnémetesíteni. A németországi sovíniszták tartják csak akadálnak Csehországot, amelyet el kell távolítani, hogyha szabad utat akarnak nyerni az Adriához. De ezek éppen úgy fognak tévedni, mint ahogy azok tévedtek, akik azt hitték, hogy a lengyeleket Poroszországban el kell németesíteni.«

Niederle cseh nemzeti szemüvegen át nézi a dolgokat s így érthető elfogultsága. Nem bírálom szavait, csupán egy-két megjegyzést teszek még, mielőtt e fejezethez hozzátenném a pontot.

A csehek rendkívüli szívóssággal, vasakarattal követik céljukat és áldozatok hozásától sem riadnak vissza. Csehországban is, meg Morvában is erősödnek. Ma már Prágában mindenütt cseh szót hallunk. Morvában az utolsó évtizedben 8.49%-al erősödtek, míg a németek csak 1.96%-kal. Jellemző a cseh türelmetlenségre, hogy még a külföldre szakadt honfitársait is befolyásolni igyekeznek. Dresdenben 1900-ban 106 olyan iskolaköteles korban levő gyermeket találtak, akiknek szülei eredetileg Csehországból szakadtak oda s bár a gyermekek közül csak 6 értett még valamit csehül, mégis a prágai iskolaegylet azt kívánta, hogy a cseh szülőktől származó gyermekek számára cseh iskolát állítsanak, hogy abban megtanulják apáik elfelejtett nyelvét és óriási sérelemnek vették s germán dur-

vaságnak minősítették a dresdeni hatóság eljárását, melg az erre irányuló agitációt nem engedte meg.

A cseh kérdés. A műveltségi állapotokról szólva már érintettem e kérdést s mivel minket közvetlenül úgy sem érint, csak igen röviden szólok róla. Csehország két nemzete: a cseh és a német gyűlölettel viseltetik egymás iránt. Évtizedek óta elkeseredett küzdelem folyik közöttük. Ezeknek a nemzeteknek a kibékítése az osztrák kormányok egyik legnehezebb feladatát képezi, de az eddigi »kiegyezési tárgyalások« nem vezettek eredményre.

A cseh korona országai (Csehország, Morva, Szilézia és Luzácia (Lausitz) 1526-ban az osztrák császár fenhatósága alá jutottak. A fehérhegyi vereség után Ferdinánd elkobozta Csehország összes jogait s alkotmányát megsemmisítette. Az abszolutizmust a XVIII. században a centrálizmus váltotta föl, majd II. József alatt a germanizáció követte. A XIX. század elején új életre kelt a cseh (nemzeti öntudat s mind hangosabban követelni kezdte a csehek régi jogait s eredeti alkotmányát. Az 1848—49-iki eseményeket követő abszolutizmus idején sokat tárgyaltak erről, de mivel a csehek nem bírtak autonómiához jutni, képviselőik 1863-ban kivonultak a reichsratból s passzív rezisztenciában maradtak 1878-ig. Ezalatt otthon serényen folytatták a csehesítést s miután kellőképen előkészítették a talajt a további agitációra, az ifjú csehek unszolására ismét a porondra léptek. Ezután sokat tárgyaltak a gyorsan váltakozó osztrák kormányokkal, a cseh nemzeti jogokért s a cseh nyelv hivatali érvényesüléséért s bár a kormányok számos javaslattal állottak elő és messzemenő jogokat biztosítottak nekik, a tárgyalások mindig megtörték a csehek intransigens álláspontján. A Badeni-féle nyelvrendeletek visszavonása után 1900-ban Koerber újabb kísérleteket tett a nemzetiségi kérdés kiegyenlítésére, bukása után pedig Beck, majd Bieners. Ez

utóbbi azt ajánlotta, hogy Csehországot törvényhozási és közigazgatási tekintetben 20 körre osszák: 10 cseh, 6 német és 4 vegyes körre, de a szláv unió és a lengyelek közös erővel leszavazták. Bienert Gautsch, majd Stürgkh követte, de a kiegyezést egyiknek sem sikerült nyélbe ütni.

A küzdelem azonban nemcsak a parlamentben, de azon kívül is folyt. Az ifjú cseh és a radikális képviselők által felizgatott csehek mindenáron érvényesíteni akarták akaratukat s a legveszedelmesebb fegyverektől sem riadtak vissza. 1900-ban néhány száz község elöljárósága beszüntette ténykedéseit, 1908-ban pedig a császár trónra lépésének 60. évfordulója alkalmából véres tüntetéseket rendeztek Prágában, a németek üzleteit fosztogatták s Szerbiát éltették, úgy hogy ki kellett hirdetni az ostromállapotot. A tömeg németgyűlöletének a szításához nagyban hozzájárult az 1908. évi prágai szláv kongresszus, amely a szlávok tömörülését és a németek és magyarok elleni harcot hirdette.

V. A tótok

A tótok a Kárpátokon és Morvaországon keresztül vándorolva különböző időkben kisebb-nagyobb csoportokban szállták meg hazánk északi és északnyugati részét. Az eredetileg (IV—VII. sz.) megszállott területnek a határait ma már nem tudjuk pontosan megállapítani. Nyugaton valószínűleg a March folyóig, délen a Dunáig terjeszkedtek, keleten pedig sokkal beljebb (nyugat felé) volt a tót-rutén nyelvhatár, mint ma. Míg ugyanis délen a tótság lassanként tért veszített, addig északkeleten erősödött, mert magába olvasztotta az ottani ruténség nagy részét s ezzel tovább tolta határait. Az egyes törzsek a IX. századig saját törzsfőnökeik alatt

éltek s nyelvben és szokásokban különböztek egymástól. A történelemből ismert első tót fejedelem, Pribina, Nyitrán székelt, örökös harcban állott szomszédaival, különösen legközelebbi fajrokonával, Mojmír morva fejedelemmel.

A tótság politikai önállóságát csak igen rövid ideig bírta megőrizni. Mojmír utóda, az energikus Rastislav legyőzte a nyitrai fejedelmet s Nagy-Morvaországhoz csatolta a tótokat. A rövidéletű Nagy-Morvaországnak őseink honfoglalása 896-ban véget vetett s ettől kezdve a tótok a magyar királysághoz tartoznak. A magyar nemzet története az ő történetük is. Évszázadokon át az egész tótság legszebb harmóniában élt magyarajkú honfitársaival, szerette hazáját, a magyar vitézekkel együtt ontotta érte véréit. Csak nyelvben különböztek egymástól a magyar és a tót, mert érzelemben egyik voltak. A történet tanúságán kívül a tótok népies irodalmi emlékei is ezt bizonyítják. A XVI., XVII., XViii. századból fennmaradt tót költeményekben egységes magyar szellem uralkodik s a tótajkú nemesek kuruc voltukkal tűntek ki. A magyar haza szeretete csillámlik ki régi dalaikból. »Nem visznek erővel, — Magamtól megyek el, — Magyar huszárok közt — Küzdök az ellennel. Ti magyar huszárok, — Lovaitok szépek, — Ha közétek álltam, — Egy paripát kérek.« így dalolt, így érzett a tót s hocjy a XIX. század elején a tót értelmiség egy része mégis elfordult a magyar állameszmétől, az a pánszláv eszmék hatása alatt a Csehországból kiindult izgatás folytán történt.

Hogy a tót nemzetiségi kérdést, — amelyről később lesz szó, megértsük, szükségesnek találom a tótoklakta terület múltjából pár fontosabb vonást kiemelni. 896-ban honfoglaló őseink véget vetettek Morvaországnak s egyben elválták az északnyugati és a keleti

szlávokat a délszlávoktól. Oklevelesen kimutatott tény, hogy a tótoklakta területnek hadászatilag fontos pontjait a magyarok a honfoglalás után megszállották, hogy országukat a külső ellenségek támadásaitól könnyebben megvédhessék. A határvédelem feladatára ugyanis nem a meghódolt bennszülötteket, hanem elsősorban bár idegen, de velünk rokon népeket: bessenyőket vagy székelyeket alkalmaztak megfelelő kiváltságok fejében. Ez nemcsak a magyaroknál volt így. A korai középkorban a határok őrzése az országnak »gyepük« (sáncok, factorlaszok stb.) által való védelme egész Európában el volt terjedve. Jirecek kimutatta, hogy a csehek, morvák, sziléziaiak és a lengyelek országait szintén erdei gyepük vették körül. Honfoglaló őseink tehát a gyepűrendszert már készen találták, de hoztak az őshazából olyan szokást is, amellyel az itt talált gyepűrendszert kiegészítvén, a határvédelmet még hathatósabbá és nemzetiebbé tették. Ez a szokás »abban a törekvésben nyilvánult, hogy országukat a szomszéd népek országtól mennél nagyobb, mentői több napi járóföldre terjedő lakatlan területek válasszák el... Ennek következtében tehát egyszerre kétféle határral rendelkeztek: egy belsővel, mely a lakott, szabatosabban szólva, a megszállott területet fogta körül és egy külső határral, mely szintén meghódított, csakhogy pusztá vaden vagy készakarva elpusztított terület volt. Az ilyen lakatlan, országválasztó közöket, mivel a gyepükön túl terültek el, magyarul: gyepűelvének hívták«.¹ A gyepűkutatások megállapították, hogy az ország egész északi hegyvidéke félkörben, nyugatról keletre gyepűelve volt. A tótság tehát a szomszéd állam népeitől az Árpád-korban teljesen el volt vágva. Mikor a prágai központhoz való politi-

¹) Tagányi, Gyepű és gyepűelve, Magyar Nyelv IX. 104.

kai hovátartozás folytán a cseh nemzet, a krakói központ szerint a lengyel nemzet kialakult, a tót törzsek ezektől távol a magyar király fennhatósága alatt élven politikailag, gazdaságilag és kultúráilag is a fentiektől teljesen eltérő irányban fejlődtek. Érdekeik a magyarság érdekeivel forrtak össze, a magyar állam barátja az ő barátjuk, ellensége az ő ellenségük is volt.

A Felvidék történetében a második fontos mozzanat a németek betelepítése. H németek bevándorlása II. Géza korában kezdett nagyobb mérvet öltetni, de különösen nagy volt a tatárjárás után úgy, hogy a XV—XVI. században alig volt felvidéki helység, ahol ne laktak volna németek. Ok képezték évszázadokon át a Felvidék városi elemét, de kiváltságaik megszüntetése (1563. és 1605.) után nagyrészt eltótosodtak, a tót tenger sok heluütt elnuelte a kis német szigeteket éonen uqy, mint a gyepűre telepített magyarság egy részét is.

Igen nagy szerepet játszottak a Felvidék történetében a csehek. A magyarok és németek teljesen idegenek voltak a tótok között s könnyen eltűnhettek az idegen ethnikumban, a csehek azonban sokban rányomták a tótságra saját nemzeti bélyegüket.

A csehek bevándorlása elég korán kezdődik. Kálmán király idejében Henrik császárnak cseh katonákból álló serege tört be Magyarországra, ezek közül azonban aligha maradt valaki az országban. Igen valószínű azonban, hogy II. Géza idejében a németekkel csehek is jöttek, hisz a bevándorló németek útja Csehországon vitt keresztül, tehát csehek is csatlakozhattak hozzájuk. Ezután sok cseh vándorolt a Felvidékre V. István király idejében, amikor egyes várurak váraikat a cseh király oltalmára bízták. A vegyesházból származó királyaink idejében is igen élénk volt a magyarság és cseh-ség közötti érintkezés, számos magyar ifjú látogatta a

híres prágai főiskolát. Mindezeknél azonban sokkal fontosabb a husziták szereplése Albert király halála után. »Albert király özvegye a »táboríták« vezérét, Giskra Jánost bízta meg, hogy kiskorú fiának, Lászlónak jogait megvédelmezze. Ebben az időben a csehek elárasztották az egész Felvidéket a Vág folyótól és a Fehérhegységtől kezdve Homonnáig, a Tátrától az Ipoly folyóig, nevezetesen: Zólyom, Nyitra, Gömör, Sáros; Abaujvármegyéket; a városok közül Nagyszombatot, Nyitrát, Kassát, Eperjest, Bártfát, Lubiót, Podolint, Késmárkot; az egész Szepességet, a bányavárosokat: Körmöcbányát, Selmeczbányát, Újbányát, Bakabányát és Libetbányát s több más várost és várat, melyeket Giskra részben elfoglalt, részben felépített. Giskra csehei állandó letelepedésre számítottak, mi mellett bizonyít, hogy a cseh katonák magukkal hozták családjukat s mindent, amit hozni lehetett. Alighogy itt megmelegedtek, erőszakkal kezdték Húsz tanait terjeszteni, az elfoglalt, vagy újonnan felépített templomokat erős fallal, bástyákkal vették körül s rövid időn belül számos kelyhes egyház keletkezett Liptóban, hol Giskra alvezére, Komorovsky parancsolt, valamint Abauj, Gömör, Szepes, Sáros és Nógrád vármegye számos községeiben, honnan a husziták a katólikus papokat elkergették. A husziták cseh nyelvüket mindenütt előtérbe tolták, nemcsak a köznapi érintkezésben, de a hatóságokkal való levelezésben is; még a városok német polgárságát is kényszerítették, hogy hivatalos levelezésnél a cseh nyelvet használja. A cseh irodalmi nyelv akkor vert mély gyökeret a Felvidéken s pótolta századokon át a tót irodalmi nyelv hiányát. Giskra hadserege után s ennek oltalma alatt jött a cseh nép Cseh- és Morvaországból, részben új községeket alapítottak, részben a régiek lakosságának számát növelték. Dr. Czambel a -szky-vel végződő vezetékne-

veket cseh befolyásnak tulajdonítja. És nagyon figyelemreméltó, hogy a Felvidéken találunk ilyen nevű családokat: Rudnay és Rudnyánszky, Bercsényi és Bercsinszky, Kubinyi és Kubinszky, Abrahámfalvy és Abrahamovszky... pedig ezek a nemes családok ama községek után nevezték el magukat, ahol birtokosok voltak. A cseh nyelv terjedését előmozdították, kiváltképpen a husziták által alapított könyvnyomdák Zsolnán, Puhón, Trencsénben, Galgócson, Lőcsén, Bártfán stb.¹

A tótoklakta területre a cseheken kívül lengyelek is telepedtek az északi országhatár mentén, különösen Trencsén, Árva és Szepes megyében.

A tót nép az eredeti tót törzsek egyesüléséből és a később bevándorolt különböző népelemnek nagy részének a beolvadásából alakult ki s ez magyarázza azt, hogy igen sok nyelvjárást találunk közöttük.

Dr. Czambel, a tótok egyik legalaposabb ismerője, a tótságot a délszlávokkal hozza kapcsolatba és így őket a déli s nem az északnyugati szláv csoporthoz sorozza. Bár véleményét néhány figyelemreméltó nyelvi bizonyítékkal támogatja, mégis éppen a nyelvi kritériumok alapján kétségtelen, hogy a tót nyelv a esetihez áll a legközelebb s a történeti bizonyítékok is a cseh-tót rokonság mellett szólnak. Az összes kiválóbb jelenkori szlávisták (Jagié, Vondrák, Leskien, Asboth, Sachmatov, Fortunatov stb.) a tótok nyelvét a nyugati szláv nyelvcsoporthoz tartozónak veszik, miért is ezek véleményét követve, mi is a szlávtság északnyugati ágához sorozzuk őket s eltekintve a politikai opportunitástól, azt állítjuk, hogy a csehekkel rokon nép, ehhez állanak az összes szlávok közül a legközelebb. Hisz a nyelvi rokonság nem jelenti egyúttal a csehek és tó-

¹) Dr. Pechány, A Magyarországi tótok, Budapest 1913. 20-27. 1.

tok nyelvi és faji egységét, mint azt a cseh sovínisz-ták s a szlávofilek hangoztatják.

A tót elnevezés eredete még nincs kellőképpen tisztázva. A régi magyar nyelvben tóton értettek mindenféle szlávot, így a dalmatát, illírt, tótot, a szlavóniai szlávokat (Szlavóniának a régi magyar neve Tótország volt), a szlovéneket, sőt Vas megyében helyenként a köznép most is tótnak nevezi az ottani szlovéneket, azaz németesen vendeket. Olyan általános elnevezés volt a tót, mint a németben a vend, amely névvel különféle szláv népeket (szorbok, szlovének) illetnek. Valószínűleg a régi germánoktól vettük át s egyszerűen népet (Volk, populus) jelent s csak újabb időkben lett a magukat szlováknak nevező szlávágnak a nevévé.

2. A tótok lakóhelye és száma. A tót írók a tótoknak felvidéki lakóhelyét Pozsonytól Ungvárig húzott ferde vonallal szokták jelölni. Ez a megjelölés nagyjában helyes. A határvonal Dévényujfalutól, vagyis a March (szlávul Morava) folyónak a torkolatától kezdve Pozsony, Cseklész, Galánta, Érsekújvár, Öbars (Léva mellett) Csánk, Magasmajtény, Rimaszombat, Csetnek, Krompach helységek közelében vonul Ungnémetiig, a legszélsőbb tót községig. Természetesen ezen a területen nemcsak tótok laknak, hisz a városok és a nagyobb helységek lakosságának a túlnyomó többsége magyar és német, azonkívül számos magyar és német szigetet találunk ott, sőt északon, Árvában és Trencsénben lengyelek is laknak, keleten pedig sok a rutén falu. Számos kisebb-nagyobb tót telepet találunk hazánk egyéb részeiben is pl. Békésben (Békéscsaba, Szarvas, Komlós), a Bácskában, Torontálban, Csanádban s egyebütt.

A Magyarbirodalom összes népességéből 1910. évi dec. hó 31-én 1,967.970 egyén vallotta a tótot anyanyelvüül, vagyis az összes népesség 9.4%-a. Tótok leg-

nagyobb tömegben hazánk északi és északnyugati megyéiben laknak, ahol a lakosságnak 18.7—91.8%-áig emelkedik a számuk. Így Trencsénben 91.8, Liptóban 89.9, Zólyomban 84.8, Árvában 75.1, Nyitrában 71, Turóczban 69, Sárosban 58.3, Szepesben 56.2, Barsban 54.8, Pozsonyban 49.5, Gömör és Kishontban 38.4, Honiban 36.8, Zemplénben 27.1, Nógrádban 22.8, Ungban 22.4, Abauj-Tornában 18.7. Tót anyanyelvű polgártársakkal találkozunk még Békésben 22.4, Csanádban 11.8, Esztergomban 8.3, Bács-Bodrogban 4.5, Komáromban 7.1, Szeremben 3.4, Torontálban 2.7, Pest-Pilis-Solt-Kiskunban 2.6. A tjv. városok közül a következőkben laknak tótok: Selmeczbánya 55, Pozsony 14.9, Újvidék 4.3, Komárom 3.5, Budapest 2.3, Miskolcz 1.5, Győr 1.3, más tjv. városokban nem érik el az lo/o-ot.

A tótajkúak száma a magyarajkához viszonyítva folyton kisebbedik. Így 1900-ban még az összes népességnek 10.5%-át, 1910-ben már csak 9.4%-át tették ki.

Ha a magyarbirodalmi tótokon kívül még a morvatótokat s a kivándorolt tótokat is számításba vesszük, akkor az összes tótajkúak számát 1914. végén harmadfél millióra becsülhetjük.

A tót kérdés. Szó szerinti értelemben vett tót nemzetiségi kérdés nincs. A történeti áttekintésnél láttuk, hogy a hazánk Felvidékén tanyázó szláv törzsek a többi nyugati szláv törzseknek nemzetekké való tömörülése idejében a magyar haza kötelékéhez tartozik s így teljesen elszakadtak fajrokonaitól s azoktól eltérő fejlődési irányt vettek. Mint e haza bármely más idegenajkú lakosainak, úgy nekik is a magyarajkú lakossággal teljes egyenlő kötelelősségeik és jogaik voltak, azonos volt sorsuk a magyarság sorsával. Az eddigi fejtegetésekből ugyanis kitűnt, hogy a nemzetek kialakulása a politikai hovátartozás szerint történt. Nem a nyelv és a

származás, de az érdekközösség volt az, ami még a különböző fajú népeket is egybekapcsolta. A tótokat nemcsak történeti múltjuk, de geográfiai elhelyezésük is hozzánk fűzték. Magyarország földrajzi alakulata ohjan, hogy aki a Duna-Tisza medencéjének az ura, ezzel a Kárpátok által határolt egész területnek is ura. A folyónak nemcsak a két partja, de a hozzátartozó halomvidék is szorosan összetartozik, miért is a folyammenti síkság lakosságának és a hozzátartozó halom és hegyvidéki lakosságának közös gazdasági és védelmi érdekei vannak. A vízválasztó hegygerinc nemcsak a medencéknek, de a népeknek is a választófala. A hegységen túl fekvő medencének rendesen más az éghajlata, az ott lakó népnek más a műveltsége, mások az életviszonyai s mások az érdekei. Milyen feltűnő határ pl. a Pireneusok láncá Spanyolország és Franciaország között, mennyire elütnek egymástól a francia és a spanyol, mennyire más a két nép műveltsége, vágya, politikai s gazdasági érdeke s törekvése! Még szembetűnőbb ez az Alpeseknél. Az északi oldalon van a Bajor medence, amely a bajor németeknek szolgál lakóhelyül, a déli oldalon a Pó medencéje az olaszokkal. Ilyen természetes határt képeznek nálunk a Kárpátok. A tótok és a magyarországi rutének érdekei, ellentétben a csehek és a lengyelekével, a magyar medence felé húznak s csak úgy bírják szellemi s gazdasági boldogulásukat biztosítani, ha a természet útmutatását követve folyóik s patakjaik menetét követő irányba haladva a síkság lakosaival közös munkára szövetkeznek. A józan ész és a természet parancsa ellen vét, aki más boldogulási utat akar hazánknak érdekközösség által egybekapcsolt népei számára kijelölni, mint azt ruténeink példája is mutatja.

A múlt század ötvenes és hatvanas éveiben ruté-

neink a pánszláv eszmék hatása alatt az orosz testvériséget kezdték hirdetni s népüket az oroszországgal akarták összeköttetésbe hozni, aminek ruténeink szellemi és anyagi romlása volt az eredménye. Később észrevették a hibát, ma már az egész rutén intelligencia szívvél-lélekkel a magyar állameszméhez csatlakozott, de annak a néhány évtizednek a tévedését és a nyomában fakadt szellemi és anyagi nyomorúságot még mindezekig nem sikerült eltüntetni. A tótoknál is megpróbálkoztak azzal a csehtót egység hirdetői, hogy őket a magyar medencétől mesterségesen elzárják, terjeszteni kezdték a Bohemia irredenta eszméit, de a népben nem találtak visszhangra, csupán néhány álmodozó, a reális életet nem ismerő naiv lélek vagy külföldi pénzzel megvásárolt kalandor hirdette s hirdeti még ma is. A csehtót nemzetiségi mozgalomnak nincs és nem is lehet jövője, de mégis foglalkozom vele röviden, hogy ez a kérdés is tisztán álljon előttünk. Mielőtt azonban a tót nemzetiségi mozgalmak ismertetésére áttérnék, bemutatom Niederle prágai cseh professzornak erre vonatkozó véleményét, hogy megtudjuk a cseh tudományos fölfogást s alkalmas alapot teremtsünk a további fejtegetésekhez.

A szláv filológiában tekintélynek örvendő tudós a következőket írja: »Nagy jelentősége van a cseh nemzetre nézve annak a ténynek, hogy a tótság mindig jobban és jobban eltávolodik tőle. Ez az eltávolodás, amelynek kezdetei a ködös múltba nyúlnak vissza s amelyet a magyarországi tótoknak a cseh földtől való (1031) elszakadása megerősített, feltartóztatlanul halad előre s ha nem áll be valami váratlan fordulat, a hajtandában egységes cseh-tót nemzetnek két telejesen különálló nemzetre való kettéválásához fog vezetni. Sok időn át, egész évszázadokon keresztül a csehek és a magyarországi tótok nem érezték a köztük levő kü-

lönbséget, jóllehet nyelvjárásban, viseletben s szokásokban eltértek egymástól, más államban s más politikai viszonyok közt éltek. A két nép írói a nemzeti egységet vallották s örömük telt benne. Újabban megkísérelték annak a bebizonyítását, hogy a tótok nem cseh eredetűek, de a délszlávokhoz tartoznak s csak később a csehnyelvű egyházi irodalom befolyása alatt kezdtek elcsehesedni s hogy ezért a tót népnyelv érdekében megindult mozgalom tulajdonképpen csak a múlthoz s a tót nemzetiséghez való visszatérést jelenti. Így magyarázza a cseh-tót rokonságot Czambel, csakhogy elméletét nem tudja megfelelő érvekkel támogatni. Történeti tény, hogy a csehek és a tótok réges-régen nyelvi és faji egységet alkottak (bár nyelvjárásaik különböztek) s a nyugati szlávok őshazájából elvándorolva, egy és ugyanazon időben szállták meg a Szudeták déli részét és a Kárpátokat. Ezt a cseh-tót földet a Kárpátok két részre osztották. Az elsőnek az egyesítő központja nyugaton, a másiké keleten volt s így a földrajzi viszonyok két különböző politikai szervezet kialakulását segítették elő. A két rész természetes összekötő kapcsa — a Duna — a németek kezébe jutott s ennek folytán Cseh- és Morvaország politikailag különvált a tót Felvidéktől. Ezt a szakadást a legszorosabb vallási és irodalmi összeköttetések sem tudták többé áthidalni. A differenciáció a köznépből folyton nagyobbodott, a tót nép értelmisége pedig a más koronához, más hazához való hovátartozás tudata folytán a tótság számára a csehektől független jövő kiépítésén fáradoznak. A esetiektől való elszakadást célzó mozgalom 1787-ben vette kezdetét s különösen a XIX. században erősödött meg, amikor a tót irodalom elvált a csehtől. Ettől az időtől fogva a cseh nemzetnek számot kell vetnie azzal a mozgalommal, amely a cseh-tót nemzetegységet (amely-

nek egyébiránt eddig is csak elméleti jelentősége volt) két külön egységre, két nemzetre akarja bontani s a tótoknak külön helyet jelöl ki a szlávok sorában. A történeti hagyományok, a belső differenciáció s a külön politikai aspirációk már előkészítették erre a talajt. De hogy a tót nemzetiségnek hasznára lesz-e a különválas, arra nehéz volna megfelelni.«

Niederle az orosz, szerb és cseh tudományos körök fölfogásait szólaltatja meg az idézett sorokban. Ezek kívánatosnak tartanak a csehek és tótok egyesítését, ami tulajdonképpen a tótoknak a csehekbe való beolvasztását jelenti; de hogy a tótság, amelyet semmi érdek sem fűz a csehekhez, hajlandó-e és képes-e saját nyelvről, saját fajiságáról a cseh javára lemondani, ezzel mit sem törődnek.

A tótoknál a XIX. századig a cseh volt az irodalomnak a nyelve, mivel a huszita mozgalmak alkalmával számos cseh pap telepedett le a tótságon s később is sokáig a protestáns tótok papjai cseh nevelésben részesültek, cseh nyelven írtak és beszéltek. Ez azonban nem a tótságnek volt a nyelve s csupán azt jelenti, hogy még ebben a korban a tótoknak nem voltak nemzeti írói. Egy idegen nyelvnek irodalmi nyelvül való használata a középkorban s az újkor elején Európaszerte általános jelenség volt. Hazánkban az irodalom nyelve sokáig a latin volt, az oroszoknál Lomonoszov föléptéig pedig az orosz szerkesztésű egyházi szláv, vagyis az óbolgár, ebből azonban senki sem merné azt következtetni, hogy az oroszok továbbra is az óbolgárból fejtett egyházi szláv nyelven tartoznak imi. A tót nyelv mindig élt a tót nép ajkán, csak irodalmi nyelvül nem használták a XIX. század előtt. »Különben is a nyelvkérdés maga nem dönti el a nemzetiségi kérdést. A nemzetiségi törekvések az összes nyelvrokon népek egye-

sítése ellen irányulnak s teljes partikulárizmusra törek-
szenek magán a nyelvcsaládon belül is. Így Skandiná-
viában a két rokon nemzet nem tudott összeolvadni sem
egymás közt, sem a rokon dánnal, pedig a norvég
és a dán irodalmi nyelv teljesen azonos, a cseh-len-
gyel, a lengyel-orosz, a lengyel-rutén, az orosz-rutén,
a német-dán ellentét egyike a legkiélestedettebb össze-
ütközéseknek.«¹ A szerbeknél és horvátoknál nemcsak
az irodalomnak, de még a népnek az élő, beszélt nyelve
is azonos, mégis a történeti hagyományok, a kultúra,
a politikai s a gazdasági érdekek két teljesen különálló
nemzetre bontják őket.

A cseh-tót nemzetegységre irányuló törekvéseknek te-
hát nincs talajuk s ha a tót a saját anyanyelvén kívül
még egy másik nyelvet is megtanul, akkor földrajzi el-
helyezkedése, történeti hagyományai, gazdasági összeköt-
tetései, szóval saját szellemi és anyagi boldogulása ér-
dekében a magyar medence népének a nyelvét, vagyis
a magyart fogja megtanulni. A Csehországból kiindult
s onnan táplált cseh-tót nemzetegységet hirdető moz-
galomnak tehát a tót nép érdekében kell gátat vetni,
mert bár a cseh agitáció nem akadályozhatja meg, de
mégis hátráltatja a magyarsággal való teljes egyesü-
lésnek a természetes folyamatát. 1896-ban megalakult a
»Ceskoslovenska Jednota« (Cseh-tót egység) nevű prá-
gai egyesület s ez izgatni kezdett tótjaink között.

Ház egyesület arra az álláspontra helyezkedett, hogy
a tót meg a cseh egy nemzet úgy fajilag, mint nyelvi-
leg és kulturailag. Első törekvése az volt, hogy a cseh
közönséget a tótokkal és lakóhelyükkel megismertesse
s e célból egész kis könyvtárt írtak össze. Ezután a
tót tanulóknak cseh iskolákban való taníttatását vette

¹) Jászi O., A nemzeti államok kialakulása sa nemzetiségi kérdés, 7. 1.

programrajába és adományokból meg tagdíjából segílyt nyújt a cseh iskolákban tanuló tótoknak. Ugyancsak ez az egyesület vitte keresztül, hogy a tót földművesek fiait is befogadják a cseh földműves iskolákba s ügynökei széleskörű agitációt fejtettek ki, hogy minél több tót fiú látogassa ezeket az iskolákat és hogy a szülők bizalmát megnyerjék, látogatóba viszik őket a esetiekhöz, akik a látogatókat igen szívesen fogadják, megvendégelik és kioktatják. A tótságnak a megnyerése céljából a csehek felolvasásokat, ünnepélyeket, színelőadásokat, kirándulásokat rendeztek. Mivel azonban a csehek maguk is tisztában vannak azzal, hogy a csehek és tótok kulturális vagy politikai egyesítése lehetetlen, nincs kizárva, hogy az egész mozgalomnak csakis gazdasági célzata van. A cseh tőke s áru utat s piacot keres s csupán eszközül használja a kultúrközösségről szóló jelszavakat, mert reméli, hogy így könnyebben hozzájut a Felvidékhez. Nem a tót és cseh nyelv versengése, de a gazdasági érdekek fogják eldönteni a barcot s mivel a tótságnak úgy szellemi ránt anyagi boldogulása a magyar medencéhez van kötve, mint a múltban, úgy a jövőben is saját jól felfogott é.üekében a magyar medencéhez, a magyar állameszméhez fog simulni.

A cseh-tót kérdést már ismerjük. Van azonban egy másik tót kérdés is, amely t. i. a esetiektől függetlenül a tótságnak, mint külön nemzetiségnek politikai jogokat kíván adni. Ennek a részletezését nem tartom szükségesnek, mivel Dugovich, Steier és Pechány műveikben már részletesen kifejtették. Ez eredetileg kulturális mozgalom volt. Kulturális célokért küzdöttek eredetileg, Húrban, Hodzsa és Stur és csak később tértek a politika terére. A szó szoros értelmében vett nemzetiségi aspirációk csak 1848-ban ölthettek komoly jelleget, mert ad-

dig hazánkban politikai jogokat — eltekintve a városok követküldési jogától — csak magyar nemes gyakorolhatott. Az 1848. évi V. t. c. alapján nyertek nemzetiségeink politikai jogokat s azóta a nemzetiségi értelmiség egy töredéke önálló politikai tényező gyanánt akart és akar szerepelni. Maga a nép sohasem fordult a magyarság ellen. Az 1848-iki márciusi események után a magyar nemzet örömeiben a tótság is osztozott, éppen úgy, mint a millenium évében is, pedig ekkor számos tót »vezér« tiltakozott az ünnepségek megtartása ellen s a cseh agitátorok s a velők összeköttetésben álló tót értelmiség egy töredéke felszólították a tót közönséget, hogy tartsa magát távol az ünnepségektől. A tótság, ha nyelvre nézve nem is, de érzelmeire nézve magyar volt a múltban, magyar most s magyar lesz a jövőben is. S amint apáik szívesen ontották vérüket a honért, éppen olyan lelkesedéssel, odaadással harcolnak ma unokáik is a közös hazáért — Magyarorszáért!

VI. A szorbok

A lausitzi szorbok (lausitzi vendek vagy röviden szorbok) összefüggő területen laknak a Spree folyó mindkét partján Bautzen és Cottbus között. Igen kis szigeteket alkotnak a német tengerben, így tehát könnyen érthető, hogy számuk rohamosan fogy s pár évtized múlva valószínűleg még hírmondó sem marad közülük. A szorbok az egykor hatalmas elba- és saalvidéki szlávoknak (obodriták Meklenburgban, Luneburgban és Hollsteinben, l u t i c o k az Odera, a Keleti teeger és az Elba közötti területen és a szorbok az Elba középső folyásvidékén a Saal és Bobr között) a maradványai.

A szorbok nemzeti történetírójának a munkája elején a következőket olvassuk: »Valamikor régesrégén a mai lauzici szorbok ősei különféle törzsi elnevezések alatt az egész Közép-Európát lakták, a cseh hegyektől Hamburgig, az Oderától a Saalig, sőt azontúl is szorbok tanyáztak, de nem tudtak erős birodalmat alapítani... Nagy Károly uralkodásától kezdve folyton szorították őket a germánok. A XIII. században elnémult a szorb szó a mai Anhaltban, a XIV-ben a Saal, a XV-ben az Elba mentén... A XVI. században Leipzigben (Lipcse) még érvényben volt a céheknek a szorbok (vendek) fölvételére vonatkozó tilalma, a XVII. században azonban már nem volt rá szükség, mivel teljesen elvesztek a németiségben s csak a leipzigie dialektusban hagytak pár nyomot. Tőlük erednek pl. a következő szavak: Peze — kutya (pes), Lusche — pocsolya (luze) glupsk ostoba (glupi), petschen — inni (piti) stb.«

Hogy az alsó- és felsőlausitzi szorbok a német tenger közepette oly sokáig meg tudták őrizni nyelvüket és fajságukat, abban leli magyarázatát, hogy Lausitz (Lusacia) századokon át a Cseh koronához tartozott.

Muka 1880—84. közt 175.969 szorbot számlált meg, az 1900. évi hivatalos statisztika 93.032 talált, az 1910. évi népszámlálás adatai szerint pedig számuk csupán 89.250.

De még ez a kis néptöredék sem egységes. Az alsó- és felsőlausitzi szorbok nyelvben és szokásokban annyira elütnek egymástól, hogy a szláv filológusok egy része két népet és nyelvet különböztet meg. A nyelvi eltéréshez hozzájárul még a vallási különbség. A felsőlausitzi szorbok egy része protestáns, a többiek mind katolikusok. A katolikusok a latinbetűs írást, a protestánsok a gótbetűt használják. A szorbok szellemi központja Bautzen volna, de az egész városban alig

akad egy-két öreg ember, aki még szorbul beszél s szorbnyelvű írást is már csak a temetőben a sírköveken lehet találni. Bautzenben van az u. n. »Wendisches Haus«, a Narodni Dom, a szorbok közművelődési egyesülete, itt van a múzeum, a matica s az egyetlen szorb könyvkereskedés is, de vevője vagy látogatója csak igen ritkán a szlávisztikával foglalkozók köréből vagy az ide-tévedt szlávok közül akad. Ezt az egyesületet nem a közszükséglet, de az oroszok németgyűlölete hozta létre. Az orosz és a cseh pánszlávok minden áron föl akarták költeni a szorbokban a szláv öntudatot s ezért megalapították az orosz Parcsevszki kezdeményezésére a Matica-t s 1880-ban a Bautzeni Szorb Tanulóségítő Egyesületet, de tervük nem sikerült. A szorbok száma 1880-tól 1910-ig 175 ezerről 89 ezerre szállt le s már csak rövid idő kérdése, hogy mint külön nemzetiség teljesen eltűnjenek a föld színéről.

A magyarok és szorbok érintkezésének is van egy emléke Bautzenben. A szorbok a Podiebrad elleni harcokban Mátyás király pártjára állottak. A bautzeni várban, Ortelsburgban, még ma is látható Mátyásnak domborművű képmása, amely abban a helyzetben ábrázolja nagy királyunkat, amint lábával a cseh oroszánra tapos.

C) Délszlávok

A délszlávokról általában. A szlovének, horvátok, szerbek és bolgárok a szlávságnak a déli ágához tartoznak, de a földrajzi, kulturális, politikai és gazdasági viszonyok folytán valamennyien önálló népekké fejlődtek. A nyelvtudomány tanítása szerint a Kárpátokon túl fekvő északi őshazájukban a keleti és a nyugati ezlávokkal szemben valószínűleg faji és nyelvi (a nyelvjárásoktól eltekintve) egységet képeztek, de a történelem csak az új, déli hazájukban ismeri őket, amikor már differenciálódtak s számos törzsre szakadtak, őshazájukat előtünk ismeretlen okoknál fogva elhagyták s különböző utakon haladva, előbb a Dunához jöttek, majd innen tovább a Dráva és Száva vidékére és a Balkán félszigetre húzódtak.

A szlávok bevándorlását megelőző korszakban a Balkán félsziget uralmáért a keletrómai és a nyugatrómai császárság versengett, s így a Balkán egyrészt a bizánci görög, másrészt a római latin kultúra befolyása alatt állott. A görög nyelv és a görög kultúra a thrákok és az illírek között terjedt el, de az illír földről csakhamar teljesen kiszorította a latin, amely a dalmát partvidékről és az Al-Duna mentén alapított gyarmatokból indult ki.

A római kultúrhatás a mai Szerbia keleti i észére, Nyugat-Bulgáriára és az adriai tengerpartra, a görög a mai Boszniára, Szerbia nyugati részére, Montenegróra és Északflbániára terjedt ki. De sem a Balkán keleti részét teljesen elgörögösíteni, sem a nyugatit ellatinosítani nem sikerült, mivel időközben bevándoroltak a szlávok, akik teljesen megváltoztatták a Balkán néprajzi képét és a saját nyelvüket terjesztették el a félsziget nagyobb részében. H szlávok alacsony kulturájuk voltak, de viszont olyan tulajdonságokkal rendelkeztek, amelyek segítségével a félsziget uraivá lehettek. Gyorsan elsajátították az ott talált kultúrát, de nagy számuk miatt nem olvadtak be a benszülöttekbe, hanem ők szívták föl az ott talált népeket. a szlávok az V. század folyamán kezdtek a Balkánra beszivárogni s már Nagy Jusztinián (527—565) uralkodása alatt betöréseikkel Bizáncot is nyugtalanították. Kisebbs-nagyobb tömegekben szállták meg a Balkán különböző részeit, csak a tengerhez nem tudtak hozzájutni, az továbbra is sokáig a görög, illetve latin lakosság kezében maradt. Jóllehet nagy tömegeikkel úgyszólván elárasz-tották a félszigetet, még sem tudtak uralomra vergődni, mivel az egyes törzsek között nem volt egyetértés és összetartás s így nem tudtak közös politikai és katonai szervezetet létrehozni, örökös harcban állottak s kölcsönösen gyűlölték egymást. A történeti följegyzések csak törzsfőnökökről tesznek említést (archontes, duces, principes), de nem ismernek olyan fejedelmet, aki az összes törzsek fölött uralkodott volna. Ezzel magyarázható, hogy az aránylag olyan kisszámú, de katonailag szervezett népek, mint az avarok és utánuk a bolgárok uralkodni tudtak fölöt-tük. Az avar iga lerázása után a Thrákiában, Dákiában. Makedónjában, Görögországban s az Archipelaguson tanyázó szláv törzseket lejgázták s egy politikai szervezetbe egyesítették a török-finn eredetű bolgárok s csak-

hamar olyan hatalomhoz jutottak, hogy már a VII. század végén a görögök kénytelenek voltak a Duna és a Balkán hegység között fekvő területről (a mai Bulgárország) lemondani. Később a Balkán nyugati részén is alakul egy új állam és pedig szerb, amely szintén a Balkán fölött való uralomra törekszik, mint a görög és a bolgár. Ez a küzdelem képezi a Balkán-félsziget történetét 8—14. századig, a törökök megjelenéséig. Mind a két fiatal állam, a bolgár és a szerb a római birodalomtól mintegy örökségképen átvette az imperializmust, egyik sem elégedett meg azzal, hogy nemzeti állam legyen, hanem mindakettő kizárólagos uralomra törekedett a Balkánon s ez a versengés a mai napig sem szűnt meg közöttük. A két versenytárstól s harcaiktól távol, teljesen más érdekkörben éltek napjaikat a horvátok. ők a szerbektől északnyugatra telepedtek le s nem Bizánc, hanem Róma kulturbefolyása alá kerültek. Pedig származásra s nyelvre nézve testvérek. Irodalmi nyelvük azonos s a nyelvjárások között sem lehet határvonalat húzni a szerb s a horvát között. Ezért a szerbek és a horvátok nyelvét szerb-horvátnak (Serbo-Kroatisch) vagy horvát-szerbnek szokás nevezni s maguk a szerb és horvát írók is így nevezik azt (pl. Maretie ismert nyelvtanának a címe Grammatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga knjizevnoj jezika.) A szerb és horvát elnevezés a IX. századtól kezdve ismeretes. A Balkán-félsziget északnyugati részére, amelyet Fiúmétől a Drin torkolatáig az Adria partja határol, s amely keleten körülbelül a Timokig terjed, a VII. század folyamán több rokon délszláv törzs vándorolt. Ezek közül az egyiknek a neve horvát (hrvat, hrvati) volt. Ez a névadó és államalapító törzs egyesítette azokat a szomszédos rokon törzseket, amelyek azon a területen tanyáztak, melyet északon a Kulpa és a Száva,

keleten és délen a Vrbas (a Száva mellékfolyója) és a Cetina (Spalatótól délre Almissa mellett ömlik a tengerbe), nyugaton az Adriai tengerpart zár be. Az ezektől dél és kelet felé tanyázó törzsek egyikének szerb (srb, srbin, srbi) volt a neve. A szerb államalapítás ettől a törzstől az Ő-Szerbiának nevezett területen indult ki, vagyis a szerb nemzetbe egyesült törzsek eredetileg a Felső-Drinának és Lim, Tara és Piva nevű mellékfolyóinak a medencéjét, az Ibar völgyét és a nyugati Morava felsőfolyásvidékét szállták meg. A horvátok és a szerbek tehát sohasem tartoztak egy egységes állam keretébe, sőt ellenkezőleg: mindjárt az új hazába való beköltözködésük után teljesen különváltak egymástól s eltérő fejlődési irányt vettek. A szerbeket földrajzi helyzetük Bizánc, a horvátokat Róma érdekkörébe vonta, az előbbieket a bizánci görög vallást, az utóbbiakat a római latin vallást vették föl. %

A horvátoktól észak-nyugatra tanyázó délszláv törzsek, a mai szlovének (vendek) ősei nem tudtak államot alapítani, mivel az avar iga lerázása után törzsfőnökeik (fejedelmeik) a bajorok, majd a frankok hűbéreseivé lettek. Ezeket továbbra is a délszlávok közös nevéen szlovéneknek (slaveni, sloveni, Slovenen) nevezték s így nevezik ma is, csak a németek hívják őket vendeknek s ezt az elnevezést azután mi is átvettük s hivatalosan vendeknek hívjuk a zala- és vas megyei szlovéneket.

Hogy a délszláv törzsekből négy nemzetiség fejlődött ki, annak oka első sorban a földrajzi alakulatban rejlik, a politikai, kulturális, gazdasági s egyéb tényezők azután elősegítették s teljessé tették a differenciálódást.

A fenti sorokban csak pár igen általános megjegyzésre szorítkoztam, hiszen az itt említett kérdések behatóbb ismertetése túl esik kitéüzött célunkon, éppen azért

a részletek iránt érdeklődőket, a két idevágó legjobb munkára utalom. A Balkán félszigeten a szlávok bevándorlása előtt uralkodott állapotokat kimerítően ismerteti Niederle a *Slovanske Starozitnosti*, Dil. II. Praha 1906—1910. c. munkájában, a szlávok beköltözködésével s letelepedésével pedig Jirecek foglalkozik a *Geschichte der Serben* c. klasszikus munkájának I. 61—159. lapjain.

VII. Szlovének

(Vendek.)

A szlovének valószínűleg a VI. század folyamán költöztek mai lakóhelyeikre. Ebben a korban számos kisebb-nagyobb törzsre oszlottak. A VII—IX. századokból sok szlovén fejedelem neve maradt föl, akiket éppen úgy, mint a többi délszlávoknál, archon, dux, princeps, rex vagy kneznek neveztek. A nagyobb törzsekhez tartoztak az alsópannoniai Dupleipa nevű tartomány (a Balaton és a Mura között) lakosai a *dulebok*. A Vorder és Hinter-Stodertal és a Stoder földrajzi nevek (Alsoausztria és Steierország határvidékén) Safarik szerint a *stodoranok* törzsére mutatnak rá. Ilyen nevű törzs ugyanis tényleg létezett azok között a szlávok között, akik a mai Brandenburgban laktak. A Steierben fekvő Suzel, Suzil helységnév a *suzelcek* törzsére enged következtetni, amely népnév a régi oroszoknál és a poláb szlávoknál is ismeretes volt. A különböző szlovéntörzsek által megszállott terület igen nagy volt. Keleten és északon a Duna határolta, a nyugati határ Linztől Wels, Bachstein, Tauern, Glöckner, Dreiherrnspitzen és Tirol nyugati szegélyén keresztül Udinéig húzódott, a déli határ összeesett a maival. A szlovénlakta területnek a neve Sclavinia volt, de a VII. századtól

kezdve már a marca Winedorum, oriens marcha In Oriente, marcha contra Sclavos, Slougenzia marcha elnevezések is előfordulnak. A Krajna szláv neve: Krajina először 973-ban fordul elő II. Ottó okleveleiben Creina, Chreina alakban. A szlovének ugyanis az eredeti Carnia nevet saját nyelvük szellemének megfelelően Krajnára változtatták.

Önálló, egységes szlovén állam soha sem volt. Nem akadt arravaló hatalmas egyéniség, amely a szétszórt törzseket egyesítette volna, de meg a földrajzi viszonyok sem kedveztek az államalakulásnak. A törzsfőnökök a bajorok, majd később a frankok hűbéreseivé lettek. A kereszténységet a német papok hirdették köztük s így a vallással együtt a német kultúrát is terjesztették. Ahol szétszórtan, kisebb tömegekben éltek, csakhamar beleolvadtak a németiségbe s csupán ott őrizték meg nyelvüket és fajiségüket, ahol nagy tömegben voltak együtt. Így Ausztriában már a XIII. században eltűntek, míg pl. Vas és Zala megyében mai napig is fennmaradt egy töredékük, bár a Balaton vidékén teljesen elvesztek.

A szlovének lakóhelye és száma. Krajnában, Steier déli felében, Karinthia délkeleti részeiben, Görz és Gradiskában, Triest környékén, Istria északi oldalán, Olaszországban Udine körül és hazánkban Vas és Zala megyében laknak szlovének. Csakis Krajnában vannak abszolút többségben, másutt számuk az összes népességnek 6—50%-át teszi ki. Az 1910. évi népszámlálás szerint volt

a Magyarbirodalomban	93.170
az Osztrák császárságban	1.252.940
Olaszországban	30.000
összesen	1.346.110

Ha a kivándorlott szlovéneket is figyelembe vesszük, akkor számukat kerekén 1.5 millióra tehetjük, bár e számon alul vannak. A szlovén (vend) az Osztrák-Magyar monarchia legkisebb szláv nemzetisége és a kulturailag, de különösen gazdaságilag erősebb német és magyar elem közt nemcsak hogy nem gyarapszik, de évről-évre fogy.

Műveltség. Ha az irni-olvasni tudást vesszük a műveltség fokmérőjének, akkor a szlovének a szláv népek sorában a második helyen állanak, mivel csak 20%-uk analfabéta.

A szlovénnyelvű oktatásügy legfejlettebb Krajnában. Itt 1908-ban a 414 népiskola közül 30-ban német, 10-ben szlovén és német, a többiekben tisztán szlovén nyelven folyt a tanítás. Van még Krajnában 1 polgári iskolájuk (1 német), 7 középiskolájuk (3 német) s néhány különféle szakiskolájuk. A többi osztrák tartományban gyengébben állanak. Steierországban 228 szlovénnyelvű iskola van, de középiskolájuk egy sincs (német 5). Karinthiában csakis kétnyelvű iskoláik vannak. A többi tartományban a népiskolák nagyobb része, a középiskola mind német. Az osztrák szlovének Druzba sv. Cirila in Metoda c. iskolaegyesülete serényen dolgozik, de az anyagi eszközök hiánya folytán nem tud elegendő számú iskolát szervezni és fenntartani. A szlovének egy idő óta egy szlovén egyetem felállítását követelik, s ebben különösen a csehek támogatják őket.

Hazánkban Vas és Zala megyében laknak szlovének (a nép nyelvén bömhécek). Vasban (52.000), az egész megyei népességnek 12%-át, Zalában (20.000) 5.2%-át teszik ki. A szigetek oly jelentéktelenek, hogy azok fölemléítése fölösleges. Hazai szlovéneink teljesen hozzásimultak a magyar állameszméhez. Értelmiségük, amely a pap, tanító és a jegyzőből áll, teljesen magyar. Nyel-

vüket nálunk irodalmilag nem művelik. Oly elenyészően csekély a számuk, hogy külön szlovén kultúra ápolására nem is gondolhatnak. A hazai szlovén irodalom csupán tankönyvekre szorítkozik s még saját imakönyveik sincsenek, mivel azokat Zágrábban vagy Marburgban nyomtatják számukra.

Vallásra nézve csaknem mind római katolikusok.

A szlovén kérdés. Hazánkban szlovén nemzeti mozgalom nincs és nem is volt soha, az Osztrák császárságban pedig újabb keletű. Mivel minket közelebről nem érdekel, csak pár szót szólok róla.

A szlovén nemzeti érzés fölébredése a francia forradalom korába nyúlik vissza. Mint Európa minden népénél, úgy a szlovénségnél is életre kelt a nemzeti eszme. Vodnik Valentin (1758—1819) költő szlovénnyelvű újságot indított s ezzel és verseivel a nemzeti érzést felköltötte s ápolta. Metternich abszolutizmusa elfojtotta a még gyenge szlovén nacionalizmust, de az 18*18. évi események hatása alatt ismét erőre kapott s ekkor a szlovén értelmiség egy része már politikai programot is kidolgozott, amelyben a szlovéneklakta tartományoknak a Slovén királyságban való egyesítését kívánta. A szlovénség többségének ez nem kellett s különösen a karinthiaiak és a stájerországiak tiltakoztak e terv ellen. Az ezutáni mozgalom már tulajdonképen a szlovénnyelv hivatali érvényesülése és az egyetem körül forog. A szlovének nyelvüknek a némettel való egyenjogúsítását követelik, vagyis azt akarják, hogy a szlovéneklakta vidékeken az iskola, az igazságszolgáltatás és a közigazgatás hivatalos nyelve mindenütt a szlovén legyen, a kormány állítson föl szlovén egyetemet Laibachban s adjon autonómiát a szlovén tartományoknak. A szlovén szellemi és politikai élet központja Laibach (Lubján). Ott Van a Matica is, amely kiadványai közt burkoltan a

pánszláv eszméket is hirdeti. A legismertebb jelenkori pánszláv költő a szlovén Askerc. A szlovének képviselői a reichsratban a csehekkel együtt tartanak s a monarchiában a szláv elem politikai érvényesülését kívánják a magyarokkal és a németekkel szemben.

VIII. Horvátok

Azok a délszláv törzsek, amelyek a VI. század folyamán a Dráva-Száva mellékén s az ettől délnyugatra eső területen végleg megszálltak s amelyeknek egyesüléséből a IX. század folyamán a horvát állam és nemzet alakult ki, új hazájukban még sokáig saját főnökeik alatt éltek. A legerősebb volt közöttük a horvát (hrvat) nevű törzs, amely hatalmát a többire is kiterjesztette, egységes államot alapított s az ehhez tartozó népnek a saját nevét is átadta.

Hogy mit jelent a horvát szó, nem tudjuk. Annyi azonban tény, hogy mint nemzetnév csak a IX. századtól kezdve ismeretes, azelőtt pedig csupán csak különböző törzsek megjelölésére szolgált s nemcsak a délszlávoknál, de az északnyugati szlávoknál is járatos volt. Helytelen tehát a Konstantinos Porphyrogenetos nyomán elterjedt az a vélemény, hogy a horvátok ősi hazájának, mely a Kárpátoktól északra feküdt Fehér-Horvátország volt a neve, mivel ilyen nevű ország és nép a IX. század előtt egyáltalán nem volt.

Az első névszerint ismert horvát fejedelem Mojszláv (840 körül). Tőle kezdve nem szakad meg a fejedelmek, majd királyok (Totnislav vette föl a királyi címet 910. körül) sora egészen 1090-ig, az utolsó nemzeti király (II. István 1089—1090) haláláig. Ez a horvát-dalmát királyság csak a Száván és Kulpántúli területre és

a tenger mellékére szorítkozott, mivel királyaink nem-sokkal a magyar királyság megalapítása után hatalmukat a Dráva-Száva közére is kiterjesztették. II. István halála után Kálmán királyunk Horvátországot, mint anyja után örökölt országot végleg a magyar királysághoz csatolta s 1105-ben ezt tette Dalmáciával is. Amikor a horvát állam önállóságát elvesztette, kezdett felvirágzani a szomszéd szerb királyság, amely a szerb és horvát népek egyesítésére törekedett, de a két nép között levő nagy szakadást már nem tudták áthidalni. Nemcsak a politikai viszonyok, de a kultúra és a vallás is annyira elválasztották egymástól a szerbeket és a horvátokat, hogy őket egy nemzetbe egyesíteni teljes lehetetlenség volt. A szerbek a bizánci, a horvátok a latin kultúrát és vallást vették föl s ezzel oly válaszfal emelkedett a két rokon és egynyelvű nép közé, amely talán mindenkorra elválasztotta őket egymástól, Pedig a XI—XII. században a szerb és horvát népnevet még fölváltva használták a bizánci írók. Horvátország sokat szenvedett a török uralomtól s egész középkori története tulajdonképen a törökök ellen vívott háborúkból és az autonómiáért folytatott küzdelmekből áll.

A francia forradalom nyomában fakadt politikai törekvések a horvátoknál is visszhangra találtak, de nemzeti helyett akori vezetőik délszláv alapra helyezkedtek s az összes délszlávok politikai egyesítésére törekedtek. Ez az illirizmusnak nevezett mozgalom a délszlávok független királyságáról álmodott s ezzel a horvátok összeütközésbe jutottak a magyar királysággal, mert a történeti alakulatok és a törvényeken alapuló jogok ellen szálltak síkra. Hogy tervüket elérhessék, a bécsi kormánnyal szövetkeztek a magyarok letörésére s ellenünk fordultak a szabadságharcban, de Bécs ígéreteiben csalódtak. Bécs a horvátoklakta területek egyesítése he-

lyett azokat még inkább szétforgácsolta, sőt Dalmáciát mai napig sem csatolta vissza a magyar királysághoz.

Az alkotmány helyreállítása után létrejött a kiegyezés a magyar királyság és Horvátország között, kezdetét vette a horvátok alkotmányos élete s minden tényleg való gyors fejlődése.

Horvát-Szlavonország a belső kormányzat, a vallás, közoktatás és igazságszolgáltatás tekintetében, önálló, minden egyéb államügye Magyarországgal közös. Van saját tartománygyűlése, amely 40 képviselőt küld a magyar képviselőházba s hármat a főrendiházba. A delegációkba a magyar országgyűlés 5 horvát képviselőt választ. A horvát képviselőknek joguk van horvát nyelven beszélni s a képviselőház tanácskozásai alatt a horvát országos zászlót is kitűzik a parlamentre, hogy ez által kifejezést nyerjen Horvátország egyénisége. Egyszóval Horvátország birtokában van mindazon tényezőknek, amelyek nemzeti egyéniségének a természetes fejlődését biztosítják.

A horvátok földrajzi elterjedése és száma a Horvátok a tulajdonképeni Horvátországban, Szlavóniában, Dalmáciában, Istriában, a Quarnerói szigeten s Bosznia-Hercegovinában laknak. Az itt élő katolikus vallású szlávok horvátok, a pravoszláv vallásúak szerbek. Kisebb horvát szigetek vannak Zalában, Sopronban, Mosonban, Vasban, Baranyában és Somogyban, valamint Morvaországban. Pontos számukat meghatározni igen nehéz, mivel az osztrák hivatalos statisztika és a szláv statisztikák is egy rovatban mutatják ki a szerb-horvát anyanyelvűeket. Csakis a vallás alapján tudjuk a horvátokat a szerbektől elválasztani s ha így járunk el, nem sokat tévedünk. A pravoszlávia egyértelmű a szerb fajiséggel, így tehát minden pravoszláv vallásút szerbnek, s minden katolikust (vagy protestánt)

horvátoknak vehetünk. Horvát-Szlavonországban pl. a szerbanyanyelvűek száma az 1910. évi népszámlálás szerint az egész népességnek a 24.6%-át tette ki. a pravoszláv vallásúak számaránya pedig 24.9%, vagyis az eltérés igen csekély.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint Ausztria-Magyarországon 2,923.342 horvát anyanyelvűt találtak.

I. Magyarországon	194.808	
Horvát-Szlavonországban ...	1.638.354	
Magyarbirodalomban		1.833.162
II. Istriában	168.180	
Dalmáciában	480.000	
Bosznia-Hercegovinában ...	442.000	
Más osztrák tartományokban	5.000	
Osztrák Császárságban		1.090.180
	összesen	2.923.342

Az összes horvátok száma tehát 3 millió. Legnagyobb tömegben Horvát-Szlavonországban, Dalmáciában és Bosznia-Hercegovinában élnek, itt az összes népességnek 26.2—62.4 százalékát teszik ki.

Magyarországon a horvátok arányszáma az egyes megyékben és városokban az egész lakossághoz viszonyítva a következő: Zalában 19.7, Sopron vármegyében 12.1, Mosonban 8.6, Vasban 3.7, Baranyában 3.1, Somogyban 2.7, Sopron tjv. 2.3, Újvidék tjv. 1.9, Pécs tjv. 1.4. Hazánkban 1900—1910-ig csupán 3.376 lélekkel szaporodtak, ami 1.8%-nak felel meg. A Magyarbirodalomban a horvátok az összes népességnek 8.8%-át teszik ki és pedig Magyarországon 1.1%, Horvát-Szlavonországban 62.5 %.

Műveltségi állapotok. Horvát-Szlavonországban 1910-ben a 6 éven felüli lakosságnak 44.1%-a tu-

dort írni olvasni (Magyarországon 68.7). Az egyes vármegyék közül legkedvezőtlenebb a közműveltségi állapot Lika-Krbavában (21.1), Zágráb megyében (39.3) és Modrus-Fiumében (33.3). A haladás az előbbi évtizedekhez viszonyítva jelentékeny. 1890-ben 24.9, 1900-ban 33.3 volt az írni-olvasni tudók arányszáma.

A horvát közoktatás legfejlettebb Horvát-Szlavonországban. 1911-ben 1596 népiskola közül 68 magyar, 27 német, 4 tót, többi horvát-szerb volt. A tanköteles gyermekeknek 67.4%-a járt iskolába. Volt ezenkívül 33 polgári, 22 közép, 49 ipari és kereskedelmi, 4 felsőiskola, 72 különféle szakiskola s egyetem Zágrábban (orvosi fakultás nélkül). A horvát (és a szerb) oktatásügy fejlődését nagyban hátráltatja az a körülmény, hogy a horvátok több tartományhoz tartoznak s minden tartományban más viszonyok uralkodnak. Legjobb dolguk van a Magyar Kirórszágában lakó horvátoknak, itt teljes tanszabadsággal rendelkeznek, sokkal rosszabb a helyzetük az Osztrák császárság tartományaiban.

Istriában 1906-ban csak 99 horvát és 15 horvát-olasz népiskola volt, a többi mind olasz. Az olaszok közoktatásügye jóval magasabb, mint a horvátoké, jóllehet számra kevesebben vannak (1910-ben 168.180 horvát és 147.420 olasz lakott Istriában). Van még a horvátoknak 2 gimnáziumuk s egy tanítóképzőjük. Egyéb iskoláik nincsenek.

Dalmáciában csaknem az összes iskolák horvát-szerbek. 1908-ban 456 népiskola volt, ebből csupán 3 olasz és 1 német. Polgári iskola van 6 és középiskola szintén 6 (olasz 2). Legkedvezőtlenebb a horvátok közműveltségi állapota Bosznia-Hercegovinában. Itt a népesség 90%-a analfabéta s a tanköteleseknek csupán 15%-a jár iskolába. . .

Foglalkozásra nézve a horvátok 82%-a östermelő. Vallásuk róm. kath.

Horvát nemzetiségi kérdés. A horvát kérdés nálunk annyiira közismert, hogy erről fölösleges szólnom. Különb is a mostani közös veszedelem annyira összekovácsolta a magyart és a horvátot, hogy ennek remélhetőleg a jövőre is kihatása lesz s azért kár volna feszegetni. Megértettük egymást a balsorsban, barátok leszünk a jó sorsban is.

IX. Szerbek.

A szerb nevű államalapító és névadó törzs a horvátoktól délre a Drijna felső folyásvidékén, a Lim, Piva és Tara medencéjében, az Ibar völgyében és a Nyugati Morava forrásvidékén tanyázott. Ez nagyjában az a terület, amelyet Ó-Szerbiának szokás nevezni. Innen indult ki az addig önálló különféle törzsek egyesítése, a szerb állam megalapítása, amit a X. sz. közepe táján végre sikerült Császláv fejedelemnek (935—962) nyélbe ütni. A különféle törzsnevek feledésbe mentek s csak az államalapító szerb (srb, srbin, sربي) maradt föl az állam és népesége nevezésére. A szerbek fénykorukat a Nemanyida család alatt érték el a XII.—XIV. században (1165—1367). Leghatalmasabb királyuk Dusán (1332—55) cár volt, kinek birodalma Albániára, Macedóniára, Thesszáliára és Epirusra is kiterjedt, övé volt Durazzo, Szkutari és néhány albán város is. Dusán halála után az egyes szerb helytartók függetlenítették magukat fiától, V. Urostól (1356—67) s ezzel igen meggyöngítették az államot, jóllehet a török már erősen fenyegette a szerbséget Uralkodása alatt Bosznia és Hercegovina magyar fennhatóság alá került. Utódai nem tudtak a töröknek ellentállani s az 1387. évi rigómezei török győzelem véget vetett Szerbia függetlenségének. A négyszázados török igát csak a múlt század elején sikerült lerázniok.

A szerbek Magyarországon, őseink a szerbeket rácoknak (Rasciani) nevezték a Novipazar környékén β/nelt Rascia nevű vár után, Rascia vára és földje ugyanig a XII. században annyit jelentett, mint szerb királyság. A szerb elnevezés csak a XIX. században honosult meg nyelvünkben.

Rácok már az Árpádok korában kezdtek hazánkba beszivárogni. Hz Árpádok és a szerb dinasztia között sűrű volt az érintkezés, sokszorosán összeházasodtak egymással s a mai Szerbia egy része magyar fennhatóság alá tartozott s ez elősegítette a rácok beköltözését. A legrégebbi oklevelesen kimutatott rác telep Kövinvára, a mai Kevevár (Temes-Kubin), melynek lakosait később áttelepítették Csepelszigetre, a mai Ráczkevére. A rigómezei ütközetben megdőlt Rascia függetlensége s ekkor a szerbek nagyobb tömegekben kezdtek a Magyarbirodalomba menekülni, ahol új hazát találtak. Budavár visszafoglalása után (1686) a szerbek a Habsburg dinasztiában látták megmentjüket. Lipót császár 1690. ápr. 6-án felhívást intézett Balkán népeihez, hogy az osztrák tábornokok csapataihoz csatlakozzanak s a török ellen harcoljanak. A szerbek engedtek a fölhívásnak, de a török győzött. A szerbek félték a török boszujától s Csarnojevics (Csarnovijcs) Arzén patriarchával élükön körülbelül 37—40.000 család jött be Szlavóniába és Dél-Magyarországba. Nem telepesekként, de mint nemzet/ nemzeti és vallási kincseikkel és ereklyéikkel együtt jöttek és azzal az Ígérettel kaptak szállást, hogy hazájuk felszabadulása után oda visszatérnek. Lipót 1690. aug. 21. pátensében teljes önkormányzati jogot adott nekik. Biztosította a vallás szabad gyakorlását, az ónaptár használatát, az érsekválasztást. Egyházi ügyeikbe sem egyházi, sem világi hatóságnak nem volt szabad beavatkozni, mentesek voltak minden adótól és a katonai beszállásolástól. Szóval állam voltak az ál-

lamban, mivel nem új hazát, hanem csak ideiglenes szállást kértek s Lilpót még azt is megígérte, hogy előbbi birtokaikba be fogja őket iktatni. De a szerbek hazájuk felszabadulása után is itt maradtak, egyházuk hatalmas földbirtokokat kapott (pl. a dályai 21.836 kát. holdas uradalmat) s bár a föltétel, t. i. hazájukba Való Visszatérés, nem teljesült,, mégis a bécsi udvarra s annak ígéreteire támaszkodva, a kiegyezés koráig állandóan teljes önkormányzati jogot követeltek s nem akartak a magyar állam-eszméhez simulni. A magyar országgyűlés sohasem ismerte el a hazai szerbeknek autonómiához való jogát s mindig tiltakozott az ellen, hogy a bécsi udvar részéről más bánásmódban részesüljenek, mint hazánk egyéb nemzetiségei.¹

A szerbek földrajzi elterjedése és száma.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint volt

1. Magyarországon 461.518 (az összes népes. 2.5%)
Horvát-Szlavonorsz. ... 644.955 („,,,, 24.6 „)
2. Dalmáciában 105.340
Bosznia-Hercegovinában 825.000
3. Szerb királyságban (háború utáni területen ... 3.179.954
4. Montenegróban 400.000
összesen... 5.616.765

Ha a magukat szerbeknek valló mohamedánokat s a másutt szétszórtan élő szerbeket is figyelembe vesszük (fent csak a pravoszláv vallásúakat vettem számításba), akkor számukat kereken 6 és fél millióra tehetjük.

Hazánkba legnagyobb tömegekben a Duna-Tisza között és a Tisza-Maros szögében laknak. Arányszámuk az egész megyei ill. városi népességben (1910-ben): Torontálban 32.2, Bács-Bodrogban 18.6, Temesben 14.4, Baranyában 4.3, Krassó-Szörényben 3.1, Csanádban 2.7, Pan-

csóván 41.9, Zomborban 38.8, Újvidéken 34.5, Versecen 31.4, Temesváron 4.8, Szabadkán 5.7, Aradon 2.9. Szerb szigeteket találunk Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében, főleg a pomázi és a ráckevei járásban. — Horvát-Szlavonors. Lika-Krbava 50.9, Szerém 44.7, Modrus-Fiume 32.8, Pozsega m. 25.2, Verőcze 18.2, Belovár-Kőrös 13.4; városokban: Zimony 33, Eszék 9.2, Zágráb 4.9, Varasd 1.7.

Műveltségi állapotok. A rutének után a szerbeknél van a legtöbb analfabéta; hazánkban 49%, Szerbiában 80%, Montenegróban és Bosznia-Hercegovinában 90% az irni-olvasni nem tudó szerbek arányszáma. Legműveltebbek tehát a Magyarbirodalomban lakó szerbek, mivel közoktatásügyük is itt a legfejlettebb. A Magyarbirodalomban az 1911—1912. évi kimutatás szerint volt 246 szerb felekezeti népiskola 539 tanerővel és számos magyar-szerb tannyelvű községi népiskola, 2 főgimnázium (Karlócán és Újvidéken), 3 felsőbb leányiskola (Újvidék, Pancsova, Zombor) 2 férfi és két női tanítóképző (Zombor, Károlyváros, Zombor, Pakrác) és 1 theol. lyceum (Karlóca). Szerbiában 1910-ben 1386 nép-, 26 középiskola (8 teljes, a többi 4—6 osztályos) és egy egyetem (3 fakultással). A szakiskolák száma jelentéktelen. Montenegróban 120 népiskola és 3 középiskola.

Foglalkozásra nézve a népesség 86%-a östermelő.

A szerb egyház és a szerb nemzetiségi kérdés. A szerbek pravoszláv vallásúak. Minden országban önálló (autokefal) egyháztartományuk van és pedig Szerbiában a belgrádi (1879-ből), Montenegróban a cetinjei (1766-tól) Ausztria-Magyarországon a karlócai, a bukovina-dalmáciai és a bosznia-hercegovinai. (Részletelesen ismertettem a Magyar Figyelő 1915. márc. 15 és (április 1. sz.) A szerb egyházak híveiknek nemcsak vallási szük-

ségeit igyekeznek kielégíteni, hanem egyúttal legfőbb, nemzeti kapcsul is szolgálnak. A vallás sok esetben csak a nemzetiségi eszmék terjesztésére szolgáló eszköz. A szerbiai szerbek mindjárt felszabadulásuk után az összes szerbek egyesítését tűzték ki célul s Dusán birodalmáról: Nagyszerbiáról kezdtek ábrándozni. Különösen Bosznia-Hercegovina okkupálása, majd anektálása után kezdtek erősen izgatni ezen eszme érdekében és egyesületek (Omladina, Narodna Odbrana stb.) útján híveket toborozni. A Szerbián kívül lakó szerbeknél az egyház útján iparkodtak a néphez jutni s a vallás leple alatt folytatták ágitációjukat, mint az oroszok a rutének között. Hogy mire vezettek az izgatások (a sarajevoi gyilkosság) ma már köztudomású.

A magyarországi-szerbek nemzetiségi törekvései leg-hívebben a nemzet-egyházi kongresszusokon jutottak kifejezésre. Mivel nem tudták elérni, hogy állam legyenek az államban, a kongresszusokon próbálták meg az u. n. nemzeti sérelmeik előadását, ami végre is a szerb egyházi autonómia felfüggesztését (1912. jul. 11.) s az 1868. egyházi szervezet visszaállítását vonta maga után. A szerb nép mindjárt a Magyarbirodalomba való bevándorlásától, 1690-től kezdve arra törekedett, hogy politikailag önálló szervezetet kapjon saját fejével, a vajdával és szerb országgyűléssel (szkupstina) az élén. A bécsi kormányok időnként támogatták a szerbek törekvéseit, valahányszor a magyarság ellen akarták őket felhasználni, mint pl. 1848-ban, de később belátták az ebből származható veszedelmet s a kiegyezés után nem táplálták többé ebbeji reményeiket. Ma már a szerbség kezd simulni a magyar állameszméhez. A hazai szerb főpapság attól az időtől fogva, hogy magasabb képzettségű egyénekből kerülnek ki tagjai, teológiai tudása, műveltsége s vallása jól fölfogott érdekeinél fogva, csakis a vallás és erkölcs, szó-

val a hitélet kérdéseiben tekinti magát a nép vezetőjének s nem engedi nemzetiségi agitációs eszközzé lealacsonyítani a vallást, ami nagyban elősegíti a szerbségnek a magyarsághoz való hozzásimulását.

X. Bolgárok

A bolgárok Kr. u. az V. sz. tűnnek föl. 482-ben Zénón császár segítségével hívja őket a gótok ellen, ettől kezdve szerepelnek a Balkán történetében. 492-ben betörték Thráciába, 626-ban pedig az avar khán vezetése alatt magát Konstantinápolyt ostromolták. Ekkor még az Azovi-tenger környékén tanyáztak. Kuvrat főszabadította őket az avar iga alól, de birodalma halála után öt részre bomlott föl. Az egyik résznek a fejedelme harmadik fia, Aszparuch volt. A kazárok szorongatása elől menekülve, összeszedte kisszámú, de katonailag szervezett népét s a Duna deltái és a Fekete-tenger közötti területre vonult. VI. Konstantin császár el akarta onnan űzni, de vereséget szenvedett, mire Aszparuch átkelt a Dunán s Várna vidékén letelepedett. Ekkor a Balkánfélszigeten már számos szláv törzs tanyázott. A bolgárok a Balkánhegység és a Duna között, vagyis a mai Bulgária területén letelepedett szlávokat leigázták s államot alapítottak, amely azóta az ő nevüket viseli. Az új állam uralkodó osztálya a finn-török eredetű bolgár volt, de a népesség túlnyomó többségét szlávok alkották. A bolgároknak és a szlávoknak a politikai egyesülését nemsokára a belső egyesülés, vagyis az asszimiláció, a teljes egybeolvadás követte. A hódító beolvadt a meghódítottba, fölvette annak nyelvét, vagyis elszlávosodott s csak a nevét adta oda az új nemzetnek. A mai dunamelléki bolgárok tehát éppen úgy szlávok,

mint pl. a horvátok vagy a szerbek, mert a bolgár ethnikumú nép, a kis csöpp, teljesen eltűnt a szláv tengerben. I

A dunamelléki bolgár állam, a régi Bolgárország, 680-tól 1019. állott fönn. Története a Vili. század végéig a létért való küzdelem, a VIII. század végén azonban hirtelen erősödni s terjeszkedni kezd. Boris khán 840-ben fölveszi a kereszténységet s 870-ben az új bolgár egyházat a konstantinápolyi patriárchának veti alá. Atyái hódító politikáját követve, a rácok (Rasciani) leigázására törekszik s adófizetőivé teszi őket, a horvátok meghódítása azonban nem sikerül neki. Második fiának, Simeonnak az uralkodása alatt (893—927) éri el Bulgária hatalmának a tetőpontját. Hz ország határai Rhodopéig és Pindusig terjedtek, egész Macedonia, Szerbia, Albánia és Epirus a bolgár cáré volt s a bizánci császár is évi adót fizetett neki. A bolgár metropolitát függetlenítette a konstantinápolyi patriarcha főhatósága alól, fölvirágoztatta a bolgár irodalmat s a bolgárok és görögök cárjának címezte magát. Ezt a hatalmas birodalmat II. Bazilios 1014-ben leigázta s Bulgária 1186-ig görög tartomány volt. Ekkor visszaszerezte függetlenségét s ismét terjeszkedni akart, de a Balkán fölötti hegemoniáért most már egy új állam, Szerbia (Rascia) is versenyre kelt. 1250. megtámadta Bulgáriát, 1330. csaknem teljesen megsemmisítette s már közel volt hozzá, hogy a Balkánfélsziget urává legyen, amikor a törökök megjelenése egyszerre megváltoztatta a viszonyokat. Mind a három vetélkedő keresztényállamot leigázta s politikai létüket több évszázadra megsemmisítette. Csaknem öt teljes évszázadon át viselték a bolgárok a török igát. Látszólag beletörődtek sorsukba és semmi életielt sem adtak magukról. A nemzeti érzés kihalt, múltjukat, atyáik dicső tetteit elfeledték. Európa is teljesen meg-

feledkezett róluk, még a legkiválóbb szlávisták, mint pl. Dobrowsky (1814), Kopitar (1815), Safarik (1826) sem voltak tisztában nyelvükkel és nemzetiségükkel. Karadzics Vük volt az első, aki pontos adatokat szolgáltatott róluk. A múlt század elején Európában csakis török iga alatt sínylődő görögökről és szerbekről tudtak, sőt maguk a bolgár emigránsok is, mint pl. Aprilov, Palancov stb. görög iskolák alapítását és görög forradalmi bizottságok szervezését sürgették. Igen sokat tett a bolgár nemzeti öntudat fölkelése érdekében a magyarországi (rutén) származású Venelin (családi néven Hucza György). Abdul Medsid (1839—61) közigazgatási reformjai elősegítették a bolgárok egyesülését, Abdul Azisz (1861—76) pedig 1870-ben a bolgárokat kivonta a görög patriarcha főhatósága alól s külön bolgár exarchátust szervezett, ami most a papságot a nemzeti ügy táborába hajtotta. A lassan Öntudatra ébredt bolgárok elégedetlenkedni kezdtek s a fennálló rend megváltoztatását követelték. A forradalmi mozgalom kétféle alakban jelentkezett: titkos egyesületek és hajdúbandák (bolgárul hajdú vagy haramia) keletkeztek. A népköltészet és az utazók a hajdúkból politikai harcosokat, nemzeti hősokeket csinált, a valóságban azonban, mint a görög klefták, útonállók voltak, hasonlók a mi szegénylegényeinkhez, akik nemcsak a törököket, de a bolgárokat is fosztogatták. A hajdúszervezetnek az volt a hivatása, hogy megfélemlítse a török hatóságokat s általános fejtelenséget idézzen elő. Ténj azonban, hogy képzett emberek is akadtak soraikban, mint pl. Panajot Chitov vagy Christo Botev, a kiváló költő. Az 1877—78. török-orosz háború meghozta végre a várva-várt felszabadulást. A szanstefanoi békében az összes bolgárlakta területeknek bolgár fejedelemségbe való egyesítését határozták el, de a berlini kongresszus oda-módosította a békekötés határozatát, hogy a dunai vila-

jetből fejedelemséget alkot, Dél-Bulgária vagyis Kelet-Rumélia autonómiát kapott, Nist és Pirotot Szerbiához, Dobrudsát Romániához csatolták. Az új bolgár fejedelemség, melyhez nemsokára Kelet-Ruméliát is hozzácsatolták, orosz gyámság alá került, amely alól Sztambuov szabadította föl, amiért azután az oroszok 1895. júl. 15-én megölették. Ferdinánd 1908-ban Trnovoban kikiáltotta a körülbelül így alakult:

1. A háború előtti (1912) Bolgárországban	1.498.807
2. Albániában és Konstantinápoly vidékén	600.000
3. Macedóniában	1.200.000
4. Romániában	100.000
5. Oroszországban	150.000
6. Magyarországon	12.000
7. Egyebütt	30.000
	Összesen ... 5.590.807

vagyis kerekszámban hát millió.

királyságot s fölvette a bolgár cár címet.

Kétségtelen tény, hogy Bolgárországot az oroszok szabadították föl a török iga alól, de nem önzetlenül, nem a szlávok iránt táplált szeretetből, hanem érdekből. Az oroszok a Bosoorust és a Dardanellákat óhajtották megszerezni s ehhez a török gyengítése s a Fekete-tenger déli, bolgár partvidékének a meghódítása is szükséges. Bulgária átlátott a »felszabadító testvér« tervein s még mielőtt annak tartományává vált volna, kisiklott karmai közül.

A bolgárok száma. 1910-ben a bolgárok száma

Műveltségi állapotok. Az összes balkán népek közül a bolgároknak van a legfejlettebb oktatásügyük. Az újoncok között 1897-ben 44%, 1906-ban 16% volt analfabéta.

1907—908-ban Bulgáriában összesen 771.538 tankö-

teles volt (7—14 éves), vagyis az összes népességnek a 11.70%-a. Iskolába járt a tanköteles fiúk 88%-a, a lányok 62%-a. A törökök nem küldik gyermekeiket iskolába. Népiskola volt 3148, progimnázium 104, gimnázium 26 (16 fiú, 10 leány), egyetem 1. Igen sok bolgár tanul külföldön. A bolgár népoktatás Törökországban is kielégítő, de Macedóniában teljesen elnyomták a szerbek.

Vallási állapotok. A bolgárok gör. kel. vallásúak. A bolgár orthodox vallás egyszerűen államvallás is. Az egyházat a püspökök (7) szinodusa kormányozza, az egyház feje Szófiában székel. Bolgárországban teljes vallásszabadság uralkodik, a lakosság és a hivatalos körök is példás türelmet és tiszteletet tanúsítanak a nem pravoszláv felekezetekkel szemben.

Foglalkozásra nézve a bolgárok 85%-a östermelő.

A bolgár kérdés. A bolgárok nemzeti ideálja az összes bolgároknak a bolgár királyságban való egyesítése, ami azonban egyelőre csaknem kivihetetlennek látszik, mivel az összes szomszéd népek érdekeit sérti. A románok nem mondanak le az Alduna jobbpartjáról, a görög sem engedi át könnyűszerrel az egei tengerpartot Szalonikivel, a török aligha tűrheti birodalma további megcsonkítását, ami pedig Szerbiát illeti, ennek érdekei homlokegyenest ellenkeznek Bulgária érdekeivel. Szerbiának tengerre van szüksége s mikor azt látta, hogy nem tud az Adriához kijutni, Szalonikire vetette tekintetét. Az ut Szalonikibe Macedónián visz keresztül.

A másik ütköző pontot Bulgária és Szerbia között az u. n. szláv eszme képezi. Sokszor halljuk azt a vádat, hogy a bolgárok nem jó szlávok, nem jó testvérek. Ha csak egy pillantást vetünk a Balkánfélsziget térképére, rögtön meggyőződünk róla, hogy a bolgárok érdekei ellentétben állanak úgy az oroszok, mint a szerbek érdekeivel s ezért nem lehetnek »igazi testvérek.«

Az orosz régi vágya Konstantinápoly és a tengerszorosok megszerzése. Az orosz diplomácia mindig tisztában volt azzal, hogy ehhez a Balkánfélsziget tengerparti részét is meg kell szereznie. A Konstantinápolyba vezető ut Románia, Bulgária és Thráciának a törökök kezén levő részén, vagyis a Fekete-tenger délnyugati partvidékén visz keresztül. Az utat és magát a Boszporust is védelmi »hinterlánddal« kell megerősíteni s ez a mai Bulgária. Minél gyengébb Bulgária, annál könnyebben kebelezheti be az orosz s minél erősebb Szerbia, amely félreesik a tengerszorosokhoz vezető úttól, annál biztosabb hátvédül szolgál az északról jöhető esetleges (magyar és germán) támadással szemben. Ezért támogatta a második balkán háborúban az orosz a szerbeket, ezért vesztette össze a szövetségeseket és nézte oly pokoli kárörömmel Bulgária lealázását.

A szerb-bolgár (macedóniai) kérdés. A balkán szövetség Macedonia miatt bomlott föl. A bolgárok Nagy-Bolgárországról álmodozva, saját országukkal szeretnék volna egyesíteni Macedóniát, amelynek népe bolgárnak vallja magát s Szófia felé húz. A szerbeknek azonban tengerre van szükségük s mivel belátták, hogy (Bosznia és Hercegovina megszállása, majd anektálása után) nem tudnak az Adriához kijutni, az Egei-tengerre vetették tekintetüket. Az ut az Egei-tengerhez s jellese Szaloniki kikötőjéhez Macedónián visz keresztül. Hozzáálltak tehát a talaj előkészítéséhez. Erős nagyserb propagandát űztek Macedniában papok, tanítók és a komitácik segítségével. Számos helységben szerb és bolgár tanító, szerb és bolgár pap volt egymás mellett, de a szerb ügy tulajdonképeni képviselője, a komitácsi, egy községből sem hiányzott. A szerb-bolgár versengés-

nek a macedón lakosság adta meg az árát. Két kő közé szorult, szíve és politikai meggyőződése a bolgárhoz vonzotta, de félt a szerb boszújától s nem tudta mitévő Jegyén. A török hatóságok nem avatkoztak bele a »nemzetiségi harcba«, tétlenül nézték a macedónok pusztulását. Hogy milyen tulajdonképpen Macedónia lakossága, neheéz megállapítani. A Balkán szláv népei közt számos olyan átmeneti nyelvjárás van, amely mintegy középhelyet foglal el a szerb és a bolgár nyelv között. Hisz tnég Dél-Szerbia lakossága sem beszél tiszta szerb nyelven s Észak-Bulgária lakosságának nyelva sem tiszta bolgár. Szerbia délkeleti lakosságát igen könnyen el lehetett volna bolgárosítani, vagy a Szófiáig lakó bolgárokat elszerbesíteni. Így vagyunk a macedónok nyelvével is. Egyedüli kritérium magának a népnek a nemzeti öntudata és érzése. A macedónok bolgároknak érzik és vallják magukat s még ma sem akarják Petárt királyuknak elismerni. A nyelvi sajátságok szerint is közelebb állanak a bolgárhoz, de azért a szerbek szerbeknek tartják őket, mert politikai érdekük ezt kívánja.

Bulgária minden törekvése oda irányult, hogy a török uralom alatt élő bolgárokat egyesítse. Az 1908. évi ifjú-török forradalom, majd a tripoliszi háború annyira megviselték Törökországot, hogy most elérkezettnek látta az időt tervei megvalósítására. Egyedül azonban még most sem mérhette volna vele össze fegyvereit s ezért belement a szerb-görög-bolgár szövetségbe. Bulgária nem bízott ugyan Szerbiában, de végre is megegyezett vele (1912. febr. 29.) s ugyanakkor felosztották maguk között a meghódítandó területeket. A titkos szerződés szerint a Rhodopétól és a Sztruma folyótól keletre eső rész föltétlenül Bulgáriát, a Char-Planinától nyugatra és északra eső rész Szerbiát illette meg. A közbeeső vitás terület fölosztását a háború utánra halasztották azzal a kikötéssel, hogy

abban az esetben, ha nem tudnának megegyezni, az orosz cásra bízzák a döntést.¹

Jóllehet Bulgária egész Macedóniára igényt tartott az u. n. O-Szerbia kivételével, mégis beleegyezett a semleges zóna felállításába, mert enélkül nem jött volna létre a szövetség, egyedül pedig nem merte fölvenni a harcot.

Halálmegvetéssel harcoltak a bolgárok, de mások szedték le a győzelem gyümölcsét. Míg a bolgár hősök a csatatéren ostromták vérüket, a szerb és görög csapatok megszállották Macedóniának azt a részét, amely föltétlenül Bulgáriát illette volna meg s kijelentették, hogy nem tekintik érvényesnek a titkos szerződést, mivel Szerbia nem kapott kikötőt az Adriánál s nagyobb segítséget nyújtott, mint amennyire kötelezte magát. Hiábavaló volt a bolgár kormány minden kérése: a szerbek és görögök fölosztották maguk között a megszállott területet és közigazgatásilag is birtokukba vették. Szinleg beleegyeztek abba, hogy az orosz cár döntését kérjék, de csak azért tették, hogy idejük legyen állásaikat megerősíteni s csapataikat összevonni. Eszük ágában sem volt a megszállott terület kiürítése és átengedése, hisz a tárgyalások ideje alatt 1913. ápr. 6-án Risztics szerb meghatalmazott hivatalos lépéseket tett Bukarestben, hogy a bolgárok elleni véd- és dacsövetségre bírja rá a román kormányt. Románia ekkor még nem fogadta el az ajánlatot, mivel nem ismerte az oroszok terveit s attól is félt, hogy időközben kibékülnek a volt szövetségesek. 1913. jun. 9-én Bulgária ismételt kérésére kijelentette a szerb kormány, hogy a cár ítéletének aláveti magát. Hogy mi történt ezután — a titok leple födi. 16-án a bolgár sereg megtámadta szövetségeseit, csatát veszített s békét kért.

¹) Részletesen I. Bonkáló, Szláv kérdések. Magyar Figyelő, 1914. nov. 6.

Szétfoszlottak a bolgárok álmai. Elveszett Macedonia s ráadásul Dobrudzsát is oda kellett adni a románoknak. A bukaresti békekötés alapján a balkán államok területi és számbeli nagyobbodását a következő táblázatba foglalhatjuk össze:

Bulgária	kapott	15	ezer km ²	területet	350.000	l.-sal
Szerbia	"	39	"	"	1.200.000	"
Montenegro	"	6	"	"	200.000	"
Görögország	"	56	"	"	1.600.000	"
Románia	"	7·5	"	"	300.000	"
Albánia	"	32	"	"	1.000.000	"

Bár a jun. 9—16. eseményeket teljes homály fõdi, a bolgár közvélemény Oroszországot vádolja. Oroszország mihelyt belátta, hogy a bolgárok teljes függetlenségre törekszenek, ellenük fordult s a szerb érdekeket támogatta. Ezért ellenezte Macedonia autonómiáját. Amikor 1895-ben a Bulgáriába menekült macedónok s a macedón forradalmi bizottság autonómiát kértek, Oroszország a mozgalom elfojtását követelte Bulgáriától s hivatalosan kijelentette, hogy nem egyezik bele Macedonia autonómiájába. Jól tudta, hogy Macedonia Bulgáriához fog csatlakozni. Oroszországnak Nagy-Szerbiára és nem Nagy-Bulgáriára van szüksége, mivel ez utóbbi keresztzné számításait a Balkánon. De a legjobban elkeserítette a bolgárokat az orosz szlávofileknek a magatartása. Ezek Szerbia pártjára keltek s a szláv eszme nevében azt követelték Bulgáriától, hogy nyugodjék bele a történetkebe, kérjen bocsánatot az »orvtámadásért« s állítsa vissza a szerb-bolgár szövetséget.

A macedón kérdés tehát még ma sincs megoldva, de talán a most dúló világháború ezt is tisztázni fogja.

TARTALOM

I.

A szlávokról s a szláv kérdésről általában.

1. A szláv nyelvcsalád	7
2. A szlávok őshazája	8
3. A szláv elnevezés eredete és jelentése	9
4. A szláv nyelvek és népek kialakulása	12
5. A szláv nyelvek és népek száma	13
6. A régi szlávok története és jellemzése	14
7. A szlávok vallása. A pravoszlávia	19
8. A szlávok egyesítésére irányuló törekvések. A szláv eszme	27
9. A szláv eszme keletkezése és fejlődése. Pánszlávizmus	29
10. Szlávofilizmus. Pánszláv és szlávofil egyesületek. A szláv eszme bírálata	33
11. A neoszlávizmus	40
12. A Magyar Szent Korona országában lakó szlávok száma	44
13. A szlávok földrajzi elterjedése és száma	46
Irodalom	49

II.

Az egyes szláv népek.

A) Keleti szlávok	53
I. Oroszok (muszkák). Történeti áttekintés	53
Az oroszok földrajzi elterjedése és száma	
Az oroszok foglalkozása és vallása	63
Műveltségi állapotok	63
II. Rutének. Az orosz-rutén kérdés	67
A rutének földrajzi elterjedése és száma	73
Műveltségi állapotok	73
A lengyel-rutén kérdés	75
A magyarországi rutének	76
Fehéroroszok	79
A keleti szlávok különféle elnevezései	81

B) Északnyugati szlávok	82
III. Lengyelek. Történeti áttekintés	82
A lengyelek földrajzi elterjedése és száma	89
Műveltségi állapotok	90
A lengyelek politikai viszonyai. A lengyel kérdés	92
IV. Csehek. Történeti áttekintés	99
A csehek lakóhelye és száma	104
Műveltségi állapotok	106
A cseh kérdés	109
V. Tótok. Történeti áttekintés	110
A tótok lakóhelye és száma	116
A tót kérdés	117
VI. Szorbok	124
C) Délszlávok	127
A délszlávokról általában	127
VII. Szlovének (vendek). Történeti áttekintés	131
A szlovének lakóhelye és száma	132
Műveltségi állapotok	133
A szlovén kérdés	134
VIII. Horvátok. Történeti áttekintés	135
fl horvátok földrajzi elterjedése és száma	137
Műveltségi állapotok	138
IX. Szerbek. Történeti áttekintés	140
A szerbek Magyarországon	141
A szerbek földrajzi elterjedése és száma	142
Műveltségi állapotok	143
A szerb egyház és a szerb nemzetiségi kérdés	143
X. Bolgárok. Történeti áttekintés	145
A bolgárok földrajzi elterjedése és száma	148
A bolgárok vallása	149
A bolgár kérdés	149
A szerb-bolgár (macedóniai) kérdés	150